

(<https://t.me/tarihogretmeni>)

Telegram kanalımızın linkidir

DAVETLİSİNİZ

Hazırlayan

CENAN ŞİRİN

Tarih Öğretmeni

9. SINIF DERS NOTLARI

(<https://t.me/tarihogretmeni>)

Telegram Kanal Linkimizdir

HAZIRLAYAN

CENAN ŞİRİN

I. ÜNİTE

TARİH VE ZAMAN

1. ÜNİTE

TARİH VE ZAMAN ÜNİTESİ

İNSANLIĞIN HAFIZASI

Geçmiş ve gelecek bilincine sahip tek varlık olan insan, sahip olduğu tecrübeleri geçmişten edinir ve bunu gelecek nesillere aktarır. Bunun için de tarih bilimine ihtiyaç duyar.

TARİH: Toplamların başından geçen olayları **zaman ve yer** göstererek anlatan bunların **sebeup ve sonuğlarını**, **birbirleriyle olan ilişkilerini** ele alan **sosyal bir bilimdir**.

- Geçmiş ve şimdiki zamandaki insan tecrübesinin tamamı tarihin konusu içerisine girer.
- Tarihi diğer beşerî ve sosyal bilim dallarından ayıran en önemli fark;** diğer bilimler insanı veya doğayı bir yönüyle ele alırken tarih, insanı her yönüyle ve bütün yaptıklarıyla anlamaya ve anlatmaya çalışır.

FİKİR ADAMLARINA GÖRE TARİH NEDİR?

Herodot (MÖ 484-425): Tarih, insanların ve insan topluluklarının başlarından geçenleri kaydetme yoluyla edinilen bilgidir.

İbn-i Haldun (1334-1406): Tarih, gerçeği araştırmak ve olayların sebeplerini bulup ortaya koymaktır. Olayların ilkeleri incedir, nitelik ve sebepleri hakkındaki bilgi derindir.

Lepold fon Ranke (1795-1886): Tarih, hakikatte meydana gelmiş olaylarla ilgilidir.

Gerçeęin ne olduğu belgelerde saklıdır ve gerçek ancak belgelerin eleştirisiyle ortaya çıkar.

Belge yoksa tarih de yoktur.

Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895): Tarih bir olayın sadece filan tarihte olduğunu bilmek değil geçmişte meydana gelen olayları değerlendirmek ve bu olaylardan ders almaktır.

Halil İnalçık (1916-2016): Gerçek bir tarih için kaynaklara gitmek, kaynakları iyi tenkit edip değerlendirmek gerekir.

TARİHİN KONUSU

Tarihin konusu, İnsanoğlunun meydana getirdiği faaliyetler, değişimler ve eserlerdir.

Siyasi: Cumhuriyetin İlanı

Askerî: Malazgirt Savaşı

Sosyal: Orta Asya Türk Göçleri

Ekonomik: Sanayi Devrimi

Kültürel: Yazının İcadı

Dinî: İslamiyet'in Doğuşu

Mimari: Sultan Ahmet Camisi

Olay- olgu

Olay; tarihte insanlığı etkileyen siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik dinî konularda kısa sürede meydana gelen gelişmelerdir. Olaylar; kendine has özelliklere sahiptir, somut bilgiler içerir, yer ve zaman bildirir. Olayların başlangıç ve bitiş süreleri de bellidir.

Olgu ise tarihte insanlığı etkileyen olayların ortaya çıkardığı sonuçlara göre uzun sürede meydana gelen değişimlerdir.

Olgular; geneldir, süreklilik gösterir, soyuttur. Olgularda belirli bir yer ve zaman söz konusu değildir.

Tarihî olay ve olgu arasındaki farklar:

Tarihî olay biriciktir, özgündür, tekrarlanamaz

Ancak tarihî olgu ise geneldir ve tekrar edebilir.

ÖRNEK: Malazgirt Savaşı olay,
Anadolu'nun Türkleşmesi ise olgudur.

TARİH BİLMİNİN YÖNTEMİ

- Tarih biliminin de diğer bilimler gibi yöntemleri vardır.
- Ancak tarihî olayların aydınlatılmasında en önemli unsur **belge**lerdir.
- Zamanı geriye döndürmek mümkün değildir. Bu nedenle doğa bilimlerindeki **deney ve gözlem**, tarih bilimi için uygulanamaz.
- **Doğa bilimlerinin kesin kanunları olmasına rağmen tarihin yoktur.**
- **Sosyal bir bilim olan tarih, bilimsel bilgiyi ortaya çıkarmak için kaynaklardan yararlanır.**
Cünkü kaynak olmadan tarihî gerçekleri ortaya çıkarmak ve onları yazmak mümkün değildir.

KAYNAK

Kaynak, tarihî bilgiye kaynaklık eden malzemelerdir.

Birinci el kaynaklar (Ana kaynak):

Olayın geçtiği döneme ait belge ve buluntulardır:

Kitabe, abide, arkeolojik buluntu, para vb.

İkinci el kaynaklar:

Olayın geçtiği döneme yakın ya da o dönemin kaynaklarından faydalanılarak meydana getirilen eserlerdir.

Kaynakların sınıflandırılması

Sözlü kaynaklar: Efsaneler, destanlar, menkıbeler vb.

Yazılı kaynaklar: Tabletler, kitabeler, fermanlar, beratlar vb.

Sesli ve görüntülü kaynaklar: Resimler, fotoğraflar, filmler, video bantları vb.

Gerçek eşya ve nesneler: Arkeolojik buluntular ile tarihî eşya ve nesneler.

TARİHE YARDIMCI DİĞER BİLİMLER

Kronoloji: Geçmişten günümüze meydana gelen olay ve olguların zamanını tespit ederek sıralar.

Coğrafya: İnsan ve mekânın karşılıklı etkileşimini araştırır.

Diplomasi: Siyasi belgelerin cins, şekil ve içerik olarak değerlendirmesini yapar.

Arkeoloji: Kazı yolu ile toprak ve su altındaki maddi kalıntıları ortaya çıkarır.

Heraldik: Tarihte devletlerin kullandığı armaları inceler

Epigrafi: Kitabeleri inceler.

Kimya: “Karbon 14” metodu sayesinde buluntuların hangi döneme ait olduğunu ve orijinalliğini kimyasal analizler sonucu tespit eder.

Etnografya: Toplamların örf, âdet, gelenek ve yaşayışlarını inceler.

Antropoloji: İnsan ırkını inceler ve kültürlerin gelişimini araştırır.

Nümizmatik: Tarih içerisinde basılan paraları inceler.

Paleografya: Yazıları, alfabeleri ve bunların zaman içerisindeki değişimlerini inceler.

Filoloji: Dillerin tarihini, gelişimini ve değişimini araştırır.

NEDEN TARİH?

Tarihî Olaylara Bakış Açısı

- Tarih bilincine sahip kişiler, tarihle ilgili bilgileri eleştirel değerlendirmeye tabi tutar.
 - Bu sayede insanlar, tarihî metinleri analiz ederken doğru-vanlış ayrımını yapabilme becerisini geliştirir.
 - Tarih, uyguladığı yöntem gereği bireylerde araştırma ve kanıt kullanma becerisini artırır.
 - Tarih, bireylerde çok yönlü düşünme yeteneği gelişir.
 - Ayrıca diğer toplum ve milletlerle yapılan karşılaştırmalar, bireye özgüven kazandıracağı gibi başka milletlere empati duymasını sağlar.
 - Bu empati, dünyanın mirasını anlayan insanı, kendisi ve çevresiyle barışık bir birey olarak geliştirir.
 - Geçmişini bilmeyen bir toplum, hafızasını yitirmiş, akıntıya kapılmış gibidir.
 - Tarih, geçmişin ışığında bugünün anlaşılmasını ve yarına yön verilmesini sağlar.
 - Toplumun, birlik ve beraberlik içinde olmasını sağlayan tarih, toplumdaki manevi değerlerin gelişmesinde de önemli rol oynar.
-
- Tarihî olaylar ele alınırken tarihî bilgilerin kendi döneminin şartlarına göre değerlendirilmesi gerekir.
 - Uzun yıllar önce yaşanmış bir olayın bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınması doğru değildir.
 - Tarihçi; geçmişe ait bir bilgiyi, gerçeği anlamak için kullanır.
 - Belgeler, yoruma muhtaçtır ve olayın yaşandığı çağın ve toplumun ruhunu taşımaktadır.
 - Bu nedenle o ruha göre bir açıklama ve yorum yapılması gerektiği unutulmamalıdır.

ZAMANIN TAKSİMİ

TARİHİN DÖNEMLENDİRİLMESİ

- İnsan, geçmişini bir düzene sokmak için asır, çağ, devir gibi terimlere başvurmuştur
 - İnsanoğlu yazının keşfini bir dönüm noktası olarak kabul etmiştir.
 - Bunun sonucunda yazıdan önceki zamanlar tarih öncesi, sonraki zamanlar ise tarihî dönemler olarak adlandırılmıştır.
-
- Böylece tarihî olayların daha rahat incelenmesi, araştırılması ve öğrenilmesi için tarihçiler tarihi belirli dönemlere (çağlara) ayırmıştır.
 - Geçmişin dönemlendirilmesinde farklı toplum ve kültürler kendi tarihlerindeki önemli olayları esas almıştır.
 - Örneğin Batı dünyası, özellikle Avrupa tarihi merkezli bir dönemlendirme meydana getirmiştir.
 - Avrupalı olmayan milletler, Avrupa coğrafyasını ve tarihini etkilerse (Kavimler Göçü ve İstanbul'un Fethi gibi) bu dönemlendirme içerisinde ancak yer alabilmiştir.
 - Doğal olarak da günümüzde bu dönemlendirmelerin doğruluğu tartışılmaktadır.

TAKVİM SİSTEMLERİ

- İnsanlar yaklaşık 6000 yıldan beri takvim kullanmıştır.
- Topluluklar takvimleri **ay veya güneş yılı**ni esas alarak oluşturmuştur.
- **Ay yılı**, Ay'ın Dünya etrafındaki dönüşünü esas alır ve on iki tur dönüşü bir yıla denk gelir.
- Bu süre 354 gündür. **İlk defa Sümerler kullanmıştır.**
- **Güneş yılı**, Dünya'nın Güneş etrafındaki bir tur dönüşünü esas alır. Bu süre 365 gün 6 saattir. **İlk defa Mısırlılar kullanmıştır.**
- Her toplum kendine özgü bir takvim oluştururken yaşamlarını en çok etkileyen olayı takvimlerinin başlangıcı olarak kabul etmişlerdir.
- Örneğin İbraniler MÖ 3761'deki Yaradılış (Tekvin) yılını, Yunanlılar ilk olimpiyat oyunlarının yapıldığı MÖ 776'yı, Hristiyanlar Hz. İsa'nın doğumu olan sıfırı, Müslümanlar MS 622'de Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini takvimlerine başlangıç olarak esas almışlardır.

TÜRKLERİN KULLANDIĞI TAKVİMLER

Türkler de tarih boyunca yaşadıkları coğrafyaya göre kültürel, ekonomik ve dinî etkileşimlerin ürünü olarak çeşitli takvimler kullanmışlardır.

On iki Hayvanlı Türk takvimi:

- **Türklerin kullandığı ilk takvimdir** ve güneş yılı esasına göre düzenlenmiştir.
- Takvim **Kök Türkler ve Uygurlar tarafından kullanılmıştır.**
- On iki yılda bir devir yapan bu takvimde **yıllar, hayvan adları ile gösterilir.**

Hicrî takvim:

- **Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra kullandığı takvimdir.**
- Bu takvimde **Hz. Muhammed'in hicret ettiği yıl (622), başlangıç kabul edilmiştir.**
- **Hz. Ömer Dönemi'nde oluşturulan bu takvim, ay yılını esas almıştır.**
- Bu takvime göre bir yıl 354 gün 8 saat 48 dakikadır.
- Ayrıca bir ay yılı, bir güneş yılından yaklaşık 11 gün eksiktir.
- Diğer bir ismi kamerî (ay) takvimidir.
- **Günümüzde İslam dünyası, dinî günleri hicrî takvime göre belirlemektedir.**

Celâli takvimi:

- **Büyük Selçuklu Sultanı Celaledin Melikşah**'ın (1072-1092) emriyle Ömer Hayyam başkanlığında kurulan bir astronomi heyetince hazırlanmıştır.
- Başlangıç olarak 1079 yılı kabul edilmiş ve güneş yılı esasına göre düzenlenmiştir.

Rûmî takvim:

- **Osmanlı Devleti'nde mali işlerin düzenlenmesi amacıyla** kullanılmıştır.
- Güneş yılı esasına dayanan bu takvimde bir yıl 365 gün 6 saattir.
- 1839'dan itibaren mart ayı, mali yılbaşı olarak kabul edilmiştir.
- Miladi takvimle arasında 584 yıllık fark vardır.

Miladi takvim:

- Günümüzde dünyada en yaygın kullanılan takvimdir.
- Bir yıl 365 gün 6 saattir.**
- Başlangıcı, Hz. İsa'nın doğumundan bir hafta sonrası yani 1 Ocak'tır.
- Kökeni Mısırlılara dayanan bu takvimi Romalılar geliştirmiş ve Papa 13. Gregorian son şeklini vermiştir.**
- Bu nedenle "Gregoryen takvimi" de denir.
- Ülkemizde 1 Ocak 1926'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.**
- Yüzyılların sınıflandırılmasında milat kavramı dikkate alınır.
- Hız. İsa'nın doğumundan önceki yıllara MÖ (milattan önce), sonrasına da MS (milattan sonra) denir.**

YÜZYILLARIN SINIFLANDIRILMASI

- Milat kavramı Hz. İsa'nın doğduğu günü ifade etmektedir.
- Hız. İsa'nın doğumunu başlangıç kabul eden Miladi takvime göre yapılan bir zaman çizelgesinde Hız. İsa'nın doğumundan önceki zaman dilimine MÖ (milattan önce), Hız. İsa'nın doğumundan sonraki zaman dilimine ise MS (milattan sonra) denir.
- Tarihi olayların zamana göre sınıflandırılmasında kullanılan terimlerden biri de yüzyıl kavramıdır.
- Miladi takvime göre 31 Aralık 99 1. yüzyılın son günüdür.
- 2. yüzyıl, 1 Ocak 100 tarihinde başlar. 2. yüzyılın son günü ise 31 Aralık 199'dur. Bu sıralamaya göre 1 Ocak 200'de 3. yüzyıl başlar.
- Ayrıca bir yüzyıl 25 yıllık dört çeyrek dilime; 50 yıllık iki yarım dilime ayrılabilir.

Milad
(Hz. İsa'nın Doğumu)

100				0				100			
MÖ 1. Yüzyıl								MS 1. Yüzyıl			
99 - 50 (1. yüzyılın ilk yarısı)		49 - 0 (1. yüzyılın ikinci yarısı)		0 - 49 (1. yüzyılın ilk yarısı)		50 - 99 (1. yüzyılın ikinci yarısı)					
99 - 75 1. çeyrek	74 - 50 2. çeyrek	49 - 25 3. çeyrek	24 - 0 4. çeyrek	0 - 24 1. çeyrek	25 - 49 2. çeyrek	50 - 74 3. çeyrek	74 - 99 4. çeyrek				

- Bir tarihin yüzyılını belirlemenin pratik bir yolu vardır.
- Elimizdeki tarih üç rakamlı bir tarih ise yüzler basamağındaki sayıya 1 rakamı eklenerek ilgili tarihin hangi yüzyıla ait olduğunu kolaylıkla tespit edebiliriz.
- Örneğin 375 tarihli Kavimler Göçü'nün hangi yüzyılda gerçekleştiğini hesaplayalım:

- 375 tarihinin yüzler basamağındaki 3 rakamına 1 rakamını eklediğimizde bulduğumuz 4 sayısı 375 tarihinin 4. yüzyıla ait olduğunu gösterir.
- 375 tarihindeki 75 sayısı ise Kavimler Göçü'nün 4. yüzyılın 4. çeyreğinde yaşandığını ortaya koymaktadır.
- Dört rakamlı tarihlerde ise son iki rakam atılır. Kalan sayıya 1 rakamı eklenir. Örneğin 1453 tarihinin yüzyılını bulmak için son iki rakamını attığımızda kalan 14 sayısına 1 rakamını ilave ediyoruz. Ortaya çıkan 15 sayısı 1453 tarihinin yüzyılını ifade etmektedir.
- 1453 tarihinin 53 sayısı ise 15. yüzyılın ikinci yarısına ve üçüncü çeyreğine ait olduğunu göstermektedir.
- Yukarıdaki zaman çizelgesinde de görüldüğü gibi **miladi takvimde MS tarihler günümüze yaklaşıırken arttığı halde MÖ tarihler günümüze yaklaştıkça azalır.**
- Milattan sonraki yüzyıllarda 0 – 24 dilimi ilk çeyrek olurken milattan önce 24 – 0 dilimi 4. çeyreği ifade eder.
- Çünkü milattan önceki tarihlerde 49 – 25 dilimi 24 – 0 diliminden önce yaşanmıştır.

(<https://t.me/tarihogretmeni>)

Telegram Kanal Linkimizdir

HAZIRLAYAN

CENAN ŞİRİN

II. ÜNİTE

İNSANLIĞIN İLK DÖNEMLERİ

2. ÜNİTE

İNSANLIĞIN İLK DÖNEMLERİ

İNSANLIĞIN İLK İZLERİ

- İnsanın geçmişini, tabiatla mücadelesini, sosyal ilişkilerini ve inançlarını öğrenmek geçmişten günümüze ulaşan izlerin incelenmesine bağlıdır.
- **Yazıdan önceki dönemin aydınlatılabilmesi için en önemli unsur: Arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilen araç ve gereçlerdir.**
- İnsanlığın bu döneminde mağaralar, kerpiçten ilkel konutlar, taştan, kemikten, pişmiş kilden yapılmış aletler o döneme ayna tutar.

BEREKETLİ HİLAL

- Günümüzden yaklaşık 2,5 milyon yıl önce Dünya, buzullarla kaplı olduğu için insan yaşamına uygun değildir.
- Buzulların erimeye başlamasıyla birlikte doğal çevre insan yaşamına uygun hâle gelmiş ve ilk yerleşmeler başlamıştır.
- Bu yerleşimler günümüzden yaklaşık 12 bin yıl önce **Anadolu'nun güneydoğusunda ve Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır.**
- **Bereketli Hilal** olarak da adlandırılan bu coğrafyada **iklim giderek insan yaşamına uygun hâle gelmiş ve bu bölgede nüfus artmaya başlamıştır.**

İlk İnsanların Hayat Tarzı ve Geçim Kaynakları

- **Yazının icadından önceki dönemde insanın hayat tarzı avcılık ve besin toplayıcılığı şeklinde başlamıştır.**
- Daha sonraki süreçte insanlar yabani tahılları ıslah ederek kendi kontrolünde **planlı bir tarımsal faaliyete başlamıştır.**
- Böylece bölgedeki **avcı ve toplayıcı toplumlar giderek üretici konuma geçmiştir.**
- Tarıma geçişle birlikte keçi, koyun, sığır, domuz, at ve köpek gibi hayvanlar evcilleştirilmiş ve günümüzdeki köy yaşamına benzer yaşam biçimleri oluşturulmuştur.
- Ancak konar-göçer yaşam tarzı, avcılık-toplayıcılık faaliyetleri ile sürdürülmeye devam etmiştir.
- **Yerleşik yaşam ve tarımsal üretim sonucunda daha kolay beslenme yollarının öğrenilmesi, nüfus artışına yol açmıştır.**
- İnsanlık bu dönemde tarımsal üretime dayanan bir ekonominin oluşumunu sağlamıştır.
- Anadolu'daki birçok yerleşim bölgesinde MÖ 9.000'lerden itibaren üreticiliğin başladığı görülmektedir.
- **Çayönü Höyüğü (Diyarbakır) ve Cafer Höyük (Malatya)** yerleşkelerinde dünyanın en eski buğday türlerinden birisi olan **“Emmer evcil buğdayının bulunması** buna örnektir.
- Ayrıca MÖ 8.500'lerde Urfa ve Diyarbakır çevresinde buğday tarımının başlamış olması, tahılın ana vatanının Anadolu olduğunu ortaya koymaktadır.

- **Yazıdan önceki dönemde insanlar**, mağara ve kaya sığınakları içinde küçük gruplar hâlinde seyrek bir biçimde yaşamıştır.
- İnsanlığın bu ilk döneminde nüfus artışıyla birlikte mağaralar yerini, belli bir kısmı toprağa gömülü ve yuvarlak planlı kulübe şeklindeki barınaklara bırakmıştır.
- **Önceleri sadece barınak olarak kullanılan bu kulübeler, zamanla yapılar topluluğuna dönüşmüştür.**
- Örneğin bir ön giriş ile gerisinde dikdörtgen bir salondan oluşan **“Megaron”** tipi evler,
- İzmir’deki **Liman Tepe ve Bakla Tepe höyüklerinde yapılan arkeolojik kazılarda saptanmıştır.**
- Tarım ürünleri ve hayvanlardan elde edilen liflerle giyinen ilk insanlar, kullandığı araç-gereçlerini çakmaktaşıdan yapmıştır.
- Araç-gereçlerin yapımında zamanla **obsidyen (doğal volkanik cam) ve kemikler** de kullanılmaya başlanmıştır.
- Zamanla araç-gereç teknolojisi gelişmiş ve **mikrolit** adı verilen önceki dönemlerdeki örneklerinden daha küçük ve değişken yapıda **ok ucu, orak gibi birleşik alet ve silahlar yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.**
- Tahılların beslenmede kullanılması, yemek hazırlama işlemini gerektirmiş ve bunun için çanak, çömlek, dibek ve havan gibi araç-gereçler üretilmiştir.
- Antalya Öküzini’ndeki araştırmalar, buradaki avcı-toplayıcı toplumların ok ve yayı kullandıklarını göstermektedir.

Göbekli Tepe (Şanlıurfa)

- **“UNESCO Dünya Mirası”** listesine alınan Göbekli Tepe; Şanlıurfa’da , Örencik köyü yakınlarındadır.
- Burada 1995 yılında **Arkeolog Klaus Şimit tarafından kazı çalışmaları başlatılmıştır.**
- **Göbekli Tepe’de konut özelliği taşımayan yapılar dinî ve ayinsel bir amaç taşımaktadır.**
- Günümüzden yaklaşık 12 bin yıl öncesine ait olan bu yapılar, merkezde ikiz (T) şeklinde dikili taş ile onu çevreleyen taşlar ve duvardan oluşmaktadır.
- Her bir dikili taş en az 40-50 ton ağırlığında ve 4 ile 6 m uzunluğundadır.
- **Günümüze kadar keşfedilen en erken tarihli dinî mimarinin içerisinde yer alan Göbekli Tepe’de; taş aletler, heykeller ve bitki kalıntıları bulunmuştur.**
- İnsanoğlunun, tarım ve yerleşik hayattan sonra tapınaklar yaptığı şeklindeki yaygın görüş, Göbekli Tepe’nin keşfiyle tartışmaya açılmıştır.

Çatalhöyük (Konya)

- Anadolu’da yazıdan önceki döneme ait yerleşim alanlarından biri de Konya’nın Çumra ilçesi yakınlarındaki Çatalhöyük yerleşkesidir.
- Kent Arkeolog J. Mellart tarafından ortaya çıkarılmıştır.
- Çatalhöyük, Anadolu coğrafyasında 2 000 yıldan fazla bir zamanda köy yaşamından kentsel hayata geçişin önemli bir kanıtıdır.
- İlk yerleşim yerlerinden olan Çatalhöyük’te ezme ve öğütme taşlarının bulunması, buradaki insanların kendi ekmek ihtiyaçlarını karşıladıklarını göstermektedir.
- Ayrıca köpek ve sığır burada evcilleştirilen hayvanlar arasındadır.
- Çatalhöyük, UNESCO Dünya Mirası” listesinde yer almaktadır.

Çayönü (Diyarbakır)

- Yazıdan önceki önemli yerleşim merkezlerinden biri de Diyarbakır’ın Ergani ilçesi sınırlarındaki Çayönü’dür.
- Çayönü Höyüğü ’nde 1964 yılında Robert J. Braidwood ve Halet Çambel başkanlığında ilk kazı çalışmaları başlatılmıştır.
- Çayönü’nde, Yakın Doğu’daki köy yerleşmelerinin ilk örneği görülmektedir.
- Çayönü, günümüzden yaklaşık 10 bin yıl önce dere kenarında bereketli bir ovaydı.
- Çayönü Ovası, avcılık için de ideal bir konumdaydı.
- Çayönü toplumdaki erkekler ortalama 170 cm, kadınlar ise 157 cm boyundaydı. Ortalama yaş 29-30 yıl arasında değişmekteydi.

Sözlü Kültür

- Yazının icadından önce insanlar, toplumsal hafızalarını sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarmış ve bu yolla korumuştur.
- Eski Yunan’da mit ve efsane anlatıcıları, Türklerde ozan ve âşık, Afrika’da topluluğun en yaşlıları; bu aktarım görevini üstlenmiştir.
- Toplamlar, sözlü geleneklerini oluştururken çevrelerinde olup biten ve kendilerini etkileyen bütün olay ve unsurları kullanmıştır.
- Halk anlatıları; zamanla hem başka kültürlerden etkilenmiş hem de diğer kültürlerin sözlü ürünlerini etkilemiştir.
- Örneğin Romalıların Türeyiş Efsanesindeki dişi kurt ile Türklerdeki Türeyiş, Göç, Ergenekon destanlarındaki kurt motifi birbirine benzemektedir.

Tarih Öncesi Dönemlendirme

- **Tarih öncesi devirler sınıflandırılırken insanların kullanmış oldukları araç-gereç ve madenlerden yola çıkılmıştır.**
- Buna göre tarih öncesi Taş Çağı ve Maden Çağı şeklinde demlendirilmiştir.
- **Yazının icadıyla birlikte tarihî çağlar başlamıştır.**
- Taş Çağı: Eski Taş, Orta Taş ve Yeni Taş Çağı olmak üzere kendi içinde çağlara ayrılırken Maden Çağı da Bakır, Tunç ve Demir Çağı olarak dönemlere ayrılmıştır.
- Zamanla bu dönemlendirmeye, üretim ve yerleşme biçimiyle yaşam koşullarını belirleyen diğer etkenler de eklenmiştir.
- **Tarih öncesi devirlerin, başlangıç ve bitiş zamanları bölgelere göre farklılıklar gösterir.**
- **Yazıdan önceki dönemlerde bütün insanların aynı sıralamayı takip etmemesi, tarih öncesi devirleri birbirlerinden kesin olarak ayırmayı zorlaştırmıştır. Bu nedenle tarih öncesi dönemlendirmede daha çok bölgesel olarak adlandırmalara gidilmiştir.**

ANADOLUDAKİ DİĞER ÖNEMLİ MERKEZLER

- Konya, Akşehir Dursunlu fosil yatakları, Anadolu'da insan varlığına ilişkin kalıntıların ele geçirildiği en eski buluntu yeridir.
- **İstanbul, Yarım Burgaz Mağarası**'na günümüzden 270 bin-390 bin yıl önce ilk insanların yerleştiği tespit edilmiştir.
- **Antalya, Karain Mağarası**, Anadolu'da insana dair en eski kemik kalıntılarını barındırması açısından çok önemlidir.

YAZININ GELİŞİMİ

- İlk Çağ'da Mezopotamya'daki herkes elde ettiği ürünü, tanrının evine yani mabede teslim etmek zorundaydı.
- Rahipler, vatandaşların teslim ettiği ürünü tabletlere resmederdi.
- Bunun sonucunda **Sümerler, mabet ekonomisinin zorunluluğu ile sembol yazısını (piktograf) icat etti.**
- **Sümerlerin kullandığı ilk yazılı kil tablet örneklerine Uruk kentinde rastlanmıştır.**
- Sümerlerde, okullara **"Tablet Evi"** adı verilmekteydi.

Piktografik Yazı

- Bu yazı, sembol şeklindeki işaretlerden oluşmuştur.
- Piktografik yazıda avuç içine sığabilecek bir kil tablet üzerine kareler çizilir ve anlatılmak istenenler sembollerle verilir.
- Yazı yaygınlaştıkça semboller giderek küçülmüş ve işaret kümeleri hâline gelmiştir.
- İşaretler çiviye benzetildiği için bu yazıya “çiviyazısı” denmiştir.

Yazılı Kültürün Başlaması

- Sümerlerden sonra çivi yazısı Akad, Babil Asur, Hitit ve Urartu gibi medeniyetler tarafından geliştirilmiştir.
- Hiyeroglif yazısını kullanan Mısırlılar, yazı aracı olarak papirüs ve fırça gibi araçlar kullanmıştır.
- Böylece yazının taşınabilirliği kolaylaşmıştır.
- Mısır yazısı, 24 sessiz harften oluşan Fenike alfabesinin gelişmesine de model olmuştur.
- Bu alfabeden Sami, sonrasında da Latin alfabesi geliştirilmiştir.
- İlk kez Bergama’da hayvan derisinden üretilen parşömenler birleştirilerek kitap hâline getirilmiştir.
- Çin medeniyeti ise tekstilden yapılan kâğıdı üretmiştir.
- VIII ve IX. Yüzyıllarda İslam medeniyeti kâğıt üretimini yaygınlaştırmıştır.

İlk Çağ’da Bilim

- Bilimin konusu; eski çağlarda din, efsane, felsefe gibi ruhsal ve el sanatları, tarım gibi günlük ihtiyaçları gidermeye yönelik konulardır.
- Eski dünyada gözlem ve tecrübe yoluyla elde edinilen bilgiler zamanla astronomi, coğrafya ve tıp gibi bilimlerin doğmasına kaynaklık etmiştir.
- Mezopotamya’da kullanılmıştır.
- Mezopotamya uygarlıkları, Ziggurat adı verilen tapınaklarda gözlem yaparak gök bilimde bilimsel gözlem yöntemini keşfetmişlerdir. (Astronomi)
- Ay ve Güneş tutulmalarını hesaplayan bu medeniyetler; Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn gibi gezegenlerin de varlığından haberdardır.
- Ayrıca bir yılın uzunluğunu bugünkü hesaba göre sadece 4,5 dakikalık bir hata ile bulmuşlar ve bu birikimleriyle takvim yapmışlardır.
- Eski çağlarda hastalıklarla mücadele etmesi gerektiğini anlayan insanoğlu bu hastalıkları tedavi etmek amacıyla elindeki bilgileri kullanarak tıp ilminin ilk gelişmelerini ortaya çıkarmıştır.
- Amasya’da yaşamış ve coğrafya konusunda çalışmış Strabon, Anadolu ve çevresinde yaptığı geziler sonucunda on yedi bölümden oluşan “Coğrafya” isimli eseri yazmıştır.

İLK ÇAĞ'DA BAŞLICA MEDENİYET HAVZALARI

İran Medeniyeti

- Önceleri Medler sonraları ise Persler bölgeye hâkim olmuşlardır.
- Persler döneminde önemli gelişmeler yaşanmıştır.
- **İlk kez ilkel bir posta teşkilatı** kurmuşlardır.
- **Ülkeyi Satraptlık denilen eyaletlere bölmüşlerdir.**
- **Zerdüştlük (ateşe tapma) inancı hakimdir.**
- Yaptıkları saraylarda Pers üslubunu ortaya çıkarmışlardır.
- Anadolu'yu istila ederek buradaki medeniyetlere son vermişler ve Yunan sınırına dayanmışlardır.
- Persler, Sardes'ten başlayıp başkentleri Sus'a kadar uzanan Kral Yolu'nu yapmışlardır.
- Büyük İskender Doğu seferi ile Perslere son vermiştir.

Hint Medeniyeti

- İndus ve Ganj nehirleri etrafında kurulmuştur.
- Göç yolları üzerinde bulunduğundan sık sık istilalara uğramıştır.
- Hinduizm, Brahmanizm ve Budizm gibi dinler bu topraklarda doğmuştur.
- **En önemli özelliği Kast sistemidir**, toplumun sınıflara ayrıldığı bu sistemde sınıflar arası geçişler yasaklanmıştır ve katı kurallara hakimdir.
- **Toplum:** Brahmanlar (Din ad.), Kşatriyalar (Asiller ve Askerler), Vaysiyalar (Tüccar ve Zanaatkarlar), Südralar (Köylüler), Paryalar (Köleler)
- Kast sistemi millet olma bilincini engellemiştir.
- **Hint medeniyetinde, matematikçiler sıfırı ilk defa kullanmıştır; fakat sıfırı sayı olarak kabul etmemişlerdir.**
- Sayı sistemindeki bu erken tarihli gelişme, aritmetiğin gelişim hızını etkilemiştir.

Çin Medeniyeti

- Hanedanlar tarafından yönetilmiştir.
- Hükümdarlar **"tanrının oğlu"** unvanını taşımıştır.
- Türklerden etkilenmişlerdir, ordularını Türkler gibi düzenlemişlerdir.
- **Hun akınlarından korunmak için Çin Seddi'ni inşa etmişlerdir.**
- **Türkler hakkındaki ilk bilgilere Çin kaynaklarından ulaşılabilir.**
- Kendilerine özgü bir yazı ve alfabeye sahiptirler.
- Tarım ve İpek Yolu ticareti güçlenmelerini sağlamıştır.
- **İpek, porselen ve kumaş üretimi gelişmiştir.**
- **Budizm, Konfüçyüs'çülük, Taoizm gibi inançlar yaygın olarak görülür.**
- Kültür-medeniyet alanında çok ilerlemişlerdir.
- **Pusula, barut, mürekkep, kâğıt ve matbaa** gibi birçok önemli buluşa imza atmışlardır.
- Galileo'dan önce güneş lekeleri konusunda bilgi vermiştir.
- Günümüzde de kullanılan geleneksel tıbbın tedavi yöntemleri olan **masaj ve akupunkturu** kullanmışlardır.

Mezopotamya Medeniyetleri

- Mezopotamya medeniyetleri aritmetik işlemlerde çarpım tablosunu kullanmış ve **dört işlem yapmıştır.**
- **Alan ölçümleri ve su kanalları açmak için geometriden yararlanmıştır.**
- Dairenin alanı ve silindirin hacmini bulmuş ve **“pi” sayısı için 3,125 değerini belirlemiştir.**
- **Cemberi 360 dereceye bölmüşlerdir.**
- Mezopotamya’da astronomi gelişmiş, Ay ve Güneş tutulmaları hesaplanmış ve takvim yapılmıştır.
- **Bir saat 60 dakikaya, bir dakika da 60 saniyeye bölünmüştür. Bir hafta 7 gün kabul edilmiştir.**

Sümerler

- Orta Asya kökenlidirler.
- **Site** denilen şehir devletleri halinde yaşamışlardır, **sitelerin başında Patesi (Ensi) denilen idareciler vardır.**
- Birkaç siteye hâkim olana **Lugal**, ülkenin tamamına hâkim olana **Lugal Kalma** denirdi.
- **Kral-ilah anlayışı ve çoktanrılı inanç vardır.**
- **Gilgamiş, Tufan ve Yaratılış destanları önemlidir.**
- Matematik, geometri ve astronomide ileridirler.
- **Bölme ve çarpma cetvelleri, yüzey ve hacim ölçümü, dairenin 360 dereceye bölünmesi, Tekerliğin icadı gibi buluşları vardır.**
- **MÖ 3200’de çivi yazısını bulmuştur.**
- Sümerler, **“Ziggurat”** adı verilen tapınaklar inşa etmiştir.
- Bu tapınaklarda gözlem yaparak gök biliminde bilimsel gözlem yöntemini keşfetmiş, bilgileri tablolaştırmışlar ve astronomi alanında ilerlemişlerdi.
- **Ay ve Güneş tutulmalarını hesaplamış;** Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn gibi gezegenleri tespit edilmiştir.
- Bir yılın uzunluğunu bugünkü hesaba göre sadece 4,5 dakikalık bir hata ile hesaplayan **Sümerler, ay yılı esasına göre takvim hazırlamışlardır.**
- **Sümer Kralı Urkagina**, MÖ 2375’te tarihte bilinen **ilk yazılı kanunları** çıkarmıştır. (M.Ö. 2750- İlk hukuk devleti)
- Akadlar tarafından yıkılmışlardır.

Akadlar

- Sami ırkından gelmektedirler.
- Başkentleri Akade’dir.
- **İlk düzenli ordu ve ilk İmparatorluk’u kurmuşlardır.**
- Merkeziyetçi devlet yapısı vardır.
- Ageda denilen tapınaklar yapmışlardır.
- Sümerler tarafından yıkılmışlardır.

Babiller

- Sami kökenlidirler.
- Başkentleri Babilyon'dur.
- **Hammurabi döneminde dine dayalı devlet anlayışı yerine ordu gücüne dayanan mutlak krallık anlayışı yerleştirilmiştir.**
- Sümer kanunlarından yararlanarak **kısas** usulüne dayanan Hammurabi kanunları hazırlanmıştır.
- Hammurabi kanunlarında mülkiyet, ticaret ve ceza alanlarında hükümler bulunmaktadır.
- Astronominde ilerlemişlerdir.
- Mimaride gelişmiş, Babil Kulesi ve Babil'in Asma Bahçeleri gibi eserler inşa etmişlerdir.
- Kral Hammurabi tarafından Hammurabi Kanunları hazırlanmıştır.
- I.Babil Hititler tarafından, II.Babil Persler tarafından yıkılmıştır.

Asurlular

- Asya ve Sami karışımı bir halktırlar.
- Başkentleri Ninova 'dır
- En geniş sınırlara ulaşan Mezopotamya medeniyetidir.
- **Orduda ilk kez süvari birlikleri kullanmışlardır.**
- Ticarete çok ilerlemişlerdir.
- **Lidyalılarla beraber Kral Yolu'nu inşa etmişlerdir.**
- Babil kanunlarından yararlanarak Mezopotamya'daki en sert cezalara sahip kanunları yapmışlardır. (**Kısasa Kısas**)
- Heykeltıraşlık ve kabartmaları önemlidir.
- Nemrut dağındaki heykeller Asur krallarının tasviridir.
- Kara kolonileri kurmuş ve yaptıkları ticaret yolları sayesinde Anadolu'yla güçlü bir ticaret bağı oluşturmuştur.
- Bu ticaret faaliyetleriyle Asurlular, Sümerlerden öğrendikleri yazıyı Anadolu'ya getirmiş ve burada tarih çağlarının başlamasını sağlamışlardır. (**Kayseri Kültepe**) **Yazılı tabletleri toplayarak ilk arşivcilik çalışmaları yapan medeniyettir.**
- Asurlu tüccarlar, başta Kaniş (Kültepe) olmak üzere Anadolu'nun pek çok yerinde pazarlar kurmuştur.

Elamlar

- Orta Asya kökenlidir.
- Önceleri şehir devletleri halinde iken sonradan merkezi krallık olmuşlardır.
- Başkentleri **Sus** kentidir.
- Asurlular son vermiştir.

Yunan Medeniyeti

- Dor'lar tarafından kurulmuştur.
- **Polis** denilen şehir devletleri halinde yaşamışlardır.
- Sınıflar arası mücadele çeşitli kanunların yapılmasına neden olmuştur.
- **Dragon kanunları:** Soylular ve orta sınıf korunmuş.
- Alt tabakaya ağır cezalar getirilmiştir.
- **Solon kanunları:** Doğuştan gelen soyluluk kaldırıldı.
- Toplum gelirine göre sınıflandırıldı.

- **Klistenes kanunları:** Sınıf farklılıkları kaldırıldı.
- Halk meclisleri kuruldu.
- Yunan kentlerinde yapılan seçimler, cumhuriyet ve demokrasinin ilk izleri kabul edilir.
- **Tarihteki ilk demokrasi yönetimi** Atina'da uygulanan Aristokratik demokrasidir.
- Çok tanrılı inanç vardır, tanrıların insan şeklinde ölümsüz varlıklar olduğuna inanılmıştır.
- Mitoloji ve heykeltiricilik gelişmiştir.
- Olympos Dağındaki tanrılar adına yarışmalar düzenlemişlerdir. (Olimpiyatlar)
- **Denizcilik ve kolonicilikte ilerlemişlerdir.** (Kolonilerinde vatan edinme düşüncesi uygulandığından başarılı olmuşlardır.)
- Şehir devletleri sadece Perslere karşı birleşmiştir.
- Felsefe, tarih, tıp, geometri, astronomi gibi alanlarda ilerlemişlerdir.
- **Fenike alfabesini geliştirerek kullanmışlardır.**
- Başta Aristoteles (Aristo) olmak üzere Yunan bilginleri, bitkilere ve hayvanlara ilişkin bilimsel bilgileri derleyerek botanik ve zooloji alanlarının temellerini atmıştır.
- Miletli Tales ve Pisagor; matematik, astronomi ve felsefe alanında önemli çalışmalar yapmışlardır.

Mısır Medeniyeti

- Nil Nehri etrafında ortaya çıkan Mısır medeniyeti İlk Çağ'daki en büyük medeniyetlerden biridir.
- **Nil'in kuzeyine Aşağı, güneyine Yukarı Nil bölgesi denir.** (Nehirlerin akış yönü)
- Kapalı bir medeniyettir. Diğer medeniyetlerden çok az etkilenmiş fakat etkisi çok olmuştur.
- Mısırlılar, hacim ve alan ölçmeyi hesaplamış ve piramit adı verilen anıt mezarlar yapmışlardır. 3 büyük piramit: (**Keops, Kefren ve Mikerinos**)
- Mimari, astronomi, matematik ve tıp (mumyalama) alanında ilerlemişlerdir.
- Mısırlılar, güneş takvimini kullanmış, yılı 365 gün olarak hesaplamış ve bir günü 24 saate bölmüşlerdir.
- Kral-ilah anlayışı hakimdir. (**Firavun** krallar)
- Ülkeyi **Nom** adı verilen şehirlere bölmüşlerdir.
- M.Ö. 1280'de **Hititlerle Kadeş antlaşmasını imzalamışlardır.** Bu antlaşma **tarihteki ilk yazılı antlaşmadır.**
- Nil nehrine bağlı tarımsal faaliyetler vardır.
- Ölümünden sonra yaşama inanmaları **mumyacılığın gelişmesine neden olmuştur.**
- Mumyacılık etkisiyle **Tıp ve Eczacılık** gelişmiştir.
- Astronomi, matematik ve geometri gelişmiştir.
- Güneş yılı takvimini bulmuşlardır.
- Dört işlem, ondalık sayı sistemi ve pi sayısının hesaplanması önemli gelişmelerdir.
- **Hiyeroglif yazısını kullanmışlardır.**
- **Sfenks** (Başı insan gövdesi aslan)
- Bölge Pers, Büyük İskender ve Romalılar tarafından istila edilmiştir.

Doğu Akdeniz Medeniyeti

Fenikeliler

- Lübnan ve civarında kurulmuştur.
- **Bölge dağlık olduğundan denizcilik, ticaret ve Kolonicilik ile uğraşmışlardır.**
- İlkçağ 'ın ilk büyük denizcileridir.
- **Cam ve Fildişi işlemeciliği** yaygındır.
- Yapmış oldukları Kolonicilik sayesinde Akdeniz Havzası'nda ticari ve ekonomik etkileşim gelişmiştir. (**Kolonilerinde vatan edinme düşüncesi yoktur.**)
- Akdeniz'in ilk uzman gemicileri ve tüccarları olan Fenikeliler, ticari faaliyetleri sayesinde çivi yazısı ve hiyeroglifin yerine **Fenike alfabesini** geliştirmiştir.
- 22 harften oluşan Fenike alfabesi tarihin ilk alfabesidir. "**İyon, Frig, Lidya ve Yunanlılar tarafından geliştirilmiştir. Romalılar ise son şeklini vererek Latin alfabesini oluşturmuştur.**"

İbraniler

- Filistin ve çevresinde kurulmuştur.
- Davut döneminde **Kudüs** inşa edilmiştir.
- **Süleyman döneminde zenginleşmişlerdir.**
- Sonrasında Yuda ve İsrail olarak ikiye ayrılmışlardır. Asur ve Babiller tarafından istila ve sürgünlere uğramışlardır.
- **İlk tek tanrılı inanca sahip medeniyettir.**
- **Musevilik** inancını sadece **İbranilere özgü bir inanç olarak kabul etmeleri bu inancın yayılmasını engellemiştir.**
- **Milli bir din olan Musevilik** **Yahudilerin devletsiz kalmalarına rağmen kültürlerini korumasını sağlamıştır.**

Anadolu Medeniyetleri

Hititler

- Kızılırmak kıvrımı Kapadokya bölgesinde kurulmuşlardır.
- **Başkentleri Hattuşaş'tır.**
- **Başlangıçta feodal beyliklerden oluşan devlet, merkezden valilerin atanmasıyla merkeziyetçi yapıya kavuşmuştur.**
- Kral-ilah anlayışı vardır. **Kral başyargıcı, başrahip ve başkomutan** 'dır.
- Kraldan sonra en yetkili kişi ana kraliçe **Tavananna**'dır.
- **Pankuş** bilinen ilk meclistir.
- **Anallar** tanrılara hesap vermek için yazılan yıllıklardır.
- **M.Ö. 1280'de Mısırlılar ile Kadeş Antlaşmasını imzalamışlardır. (İlk yazılı antlaşma)**
- Çok tanrı inancı vardır. Çevre kültürlerin tanrıları da kutsal kabul edildiğinden **Hitit ülkesine Bin-Tanrı ili denir.**
- Hitit Kanunları; evlenme, boşanma, nikâh, nişan gibi aileyle ilgili hususlara yer verilmiştir. Hititler, gelişmiş hukuk kurallarıyla kadın haklarına kanunlarında yer vermiştir. (**İlk Medeni Kanun**)
- Çivi ve hiyeroglif yazısını beraber kullanmışlardır.

- **İlk kez özel mülkiyet ve aile hukuku alanında çalışmalar yapmışlardır.**
- En önemli eserleri Yazılıkaya ve İvriz kabartmalarıdır.
- Ege göçleri sonucunda yıkılmışlardır.

Lidyalılar

- **M.Ö. 700’de parayı icat ettiler.**
- Gediz-Büyük Menderes nehirleri arasında kuruldu.
- Kurucusu Kral Giges’tir.
- **Başkentleri Sard’tır.**
- Asur topraklarına kadar uzanan **Kral Yolu’nu inşa etmişlerdir.**
- Fenike alfabesini kullandılar.
- Çok tanrılı inanç hakimdir.
- **Paralı ordu kurmuşlardır.**
- Persler tarafından yıkılmışlardır.

Frigler

- Sakarya nehri Ankara civarında kurulmuştur.
- Başkenti Gordion’dur.
- Tarım ve hayvancılık gelişmiştir.
- **Tarım inanışlarını ve hukuk kurallarını etkilemiştir. (Saban kıranın ve öküz kesenin cezası ölümdür.)**
- Özellikle tarım alanında ve dokumacılıkta gelişmişlerdir.
- **Tapates** adı verilen halı ve kilimleri dokumuşlardır
- En önemli tanrıları **Tabiat tanrıçası Kibele’dir.**
- **Kral Midas dönemi en parlak devirdir.**
- Fenike alfabesini kullanmışlardır.
- **İlk hayvan hikayeleri (fabl) örnekleri görülür.**
- Madencilik ve dokumacılıkta ilerlemişlerdir.
- Kimmerler tarafından yıkılmışlardır.

Urartular

- Van gölü çevresinde kurulmuştur.
- Başkentleri Tuşpa’dır.
- **Su kanalları bentleri ve kaleler** yapmışlardır.
- Sert tarım kanunları vardır.
- Çok tanrılı inanç vardır.
- Ahiret inancı bulunur.
- **Ölülerini oda şeklindeki mezarlara eşyaları ile gömmüşlerdir.**
- Medler tarafından yıkılmışlardır.
- **Taş işçiliğinde gelişmiştir.**
- Zengin demir, gümüş ve bakır yataklarına sahip olan
- Tarım, hayvancılık ve **maden işlemeciliğinde** ilerlemişlerdir.

İNSAN VE GÖÇ

- **İnsanlığın sosyal ve ekonomik aşamaları; avcılık-toplayıcılık, çobanlık, tarım ve uygarlık şeklinde sıralanabilir.**

- İnsanlar, artan nüfusun beslenme ihtiyacını karşılamak için yeni arayışlara girmişlerdi.
- Bunun sonucunda toprağı işlemeyi keşfetmişler ve hayvanları evcilleştirmişlerdir.
- İnsanlar, yerleşik hayata geçtikten sonra beslenmek için av hayvanlarını izlemeyi ve yer değiştirmeyi bırakmıştır.

Bu süreçte konar-göçer yaşamı devam ettiren toplumlar olsa da yerleşik toplumlar karşısında giderek sayıları azalmaya başlamıştır.

Ege Göçleri

- **Deniz Kavimleri Hareketi**” olarak da ifade edilmiş, MÖ XIII. yüzyıl sonları ile MÖ XII. yüzyıl başlarında iki aşamada yaşanmıştır.
- **Göçleri gerçekleştiren toplumlar genellikle Ege ve Akdeniz’deki adalardan geldiği için tarihçiler bu göçlere Ege Göçleri ismini vermiştir.**
- **Bu göçler ilk olarak Yunanistan’dan başlamıştır.**
- Mısır’a kadar uzanan Ege Göçleri sonucunda Mısır Devleti, verdiği güçlü mücadele ile kendisini korurken Anadolu’daki Hitit Devleti ise yıkılmıştır.

Amurru (Babil) Göçleri

Amurrular, MÖ III. binyılın son yüzyıllarında Arabistan’dan Filistin ve Suriye çevresine göç etmişler ve daha sonra buradan da doğuya doğru göçlerini sürdürmüşlerdir.

Elamlar ile Sümer Devleti’nin yıkılmasında başlıca rolü oynamışlardır.

Akad Göçleri

- Akad göçü, MÖ III. binde Sami kökenli olan Akadların, Suriye’den Fırat Nehri’ni izleyerek Sümer ülkesine doğru yavaş yavaş gerçekleştirdiği göçlerdir.
- Bu göçler sonrasında Akadlar, Sümer kent kültürünü özümsemiş ve bu kültürü sonraki toplumlara aktarmıştır.

Hurri Göçleri

Mezopotamya ve çevresine MÖ III. binyılın sonlarında büyük bir göç dalgasıyla kuzeyden gelen Hurriler; Doğu Anadolu, Orta Fırat Havzası ve güneyde Filistin’e kadar geniş bir alana yayılmıştır.

Frig Göçleri

Frigler, Makedonya ve Trakya’dan Boğazlar yoluyla Anadolu’ya göç eden Trak boylarındandır.

Bu göçler, MÖ 1200-800 yılları arasında yaşanmıştır.

İç Asya Göçleri

- **Orta Asya'dan** dünyanın diğer coğrafyalarına milattan önce ve milattan sonraki dönemlerde yapılan **Türk göçleridir**.
- Bu göçler sadece İç Asya'nın çevresindeki toplulukları etkilemekle kalmamış, göçlerin etkileri üç kıtada hissedilmiştir.

Dini Göçler

- Eski dinlerinden vazgeçmek istemeyen devlet yöneticileri veya toplumlar semavi dinlere inanan insanlara baskı yapmışlardır.
- Bu insanlar inançlarından vazgeçmeyerek kendilerine uygulanan dinî baskılardan dolayı göç etmeyi tercih etmiştir.
- Bunun İlk Çağ'daki örnekleri olarak **Filistin bölgesindeki Yahudi sürgünleri ve ilk Hristiyanların Roma baskısından kaçmaları** gösterilebilir.

Yahudi sürgünleri

- MÖ 587 yılında **Babil Hükümdarı II. Nabukadnezar**, Yahuda Krallığı'nı istila ederek Kudüs Mabedi 'ni tahrip etmiş ve nüfusun büyük bir kısmını sürgün etmiştir.
- Bu olaydan 70 yıl sonra Babil, Pers Kralı Kiros tarafından ele geçirilmiş ve sürgünde olan Yahudilere dönüş izni verilmiştir.
- Yahudiler, MS 66-73 tarihleri arasında Roma yönetimine karşı isyan etmiştir.
- Bu isyan nedeniyle Roma orduları Kudüs'e yönelerek Yahudileri bölgeden göç etmeye zorlamıştır.
- Romalılara karşı direnişleri devam eden Yahudilerin ikinci isyanı MS 132-135'te gerçekleşmiştir. Fakat Romalıların üstünlüğü karşısında direnemedikleri için yeniden sürgün edilmişlerdir.
- Bu olaydan sonra Romalılar tarafından Filistin'e dönmeleri yasaklanan Yahudiler, kitleler hâlinde buradan dünyanın dört bir yanına göç etmiştir.

Hristiyan Göçleri

- Hristiyanlık, I ve II. Yüzyıllarda özellikle fakir halk arasında Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde hızlı ve gizlice yayılmıştır.
- Roma İmparatorları Hristiyanlığa karşı tepki göstererek onların ibadet etmelerini yasaklamıştır.
- Roma baskısından kaçarak Anadolu'ya gelen ve burada inançlarını gizlice sürdürmeye çalışan **ilk Hristiyanların izleri Antakya ve Kapadokya'da görülebilmektedir**.
- Roma İmparatorluğu, IV. yüzyılda Hristiyanlığı önce serbest bırakmıştır sonra da resmî din olarak kabul etmiştir. (**Milano Fermanı**)

İlk Çağ'ın Tüccar Toplulukları

Asurlar (MÖ II. BİN- MÖ 612)

- Mezopotamya'nın doğal kaynaklardan yoksun olması Asurların politikalarında ticareti ön plana çıkarmıştır.
- Asurlu tüccarlar, başta Kaniş (Kültepe) olmak üzere Anadolu'nun pek çok yerinde ticaret merkezleri kurmuştur.
- Asurların iki yüzyıl kadar Anadolu'da sürdürdükleri ticari faaliyetler, Koloni devri (MÖ 1950-1750) olarak isimlendirilir.
- Hâkimiyet alanlarını zamanla Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'a kadar genişletmişlerdir.

Fenikeliler, (MÖ XII. Yüzyıl- MÖ II. Yüzyıl)

NOT: Lübnan Dağları çevresinde kuruldukları için bulundukları yer tarıma elverişli değil bu yüzden deniz ticaretine yönelmişlerdir.

- Doğu Akdeniz sahil şeridinde genel olarak denizcilik ve deniz ticareti ile uğraşmışlardır.
- Gemilerin inşası amacıyla gerekli keresteleri temin etmek için gelişmiş bir ormancılık faaliyeti de yürütmüştür.
- Doğu Akdeniz'de çok iyi bir ticaret ağı kurmuş olan Fenikeliler, Batı Akdeniz'de de ticaret kolonileri kurmayı başarmıştır.
- Zamanla Mısır, Kıbrıs, Girit ve Rodos dışında Sicilya, Sardunya ve İspanya'ya kadar uzanan birçok yerde ticaret kolonileri kuran Fenikeliler, bu sayede dünya deniz ticaretini kontrol etmeyi başarmıştır.

Lidyalılar

- MÖ VII. yüzyılda Gediz ve Küçük Menderes vadileri merkez olmak üzere Kral Giges zamanında bağımsız bir devlet hâline gelmiştir.
- Lidyalılar, zengin maden yatakları ve verimli toprakları ile öne çıkmıştır.
- Başkenti Sard; altın madeni ve kuyumculuk sanatı ile tanınmıştır.
- Lidyalıların, insanlık tarihinde ilk kez madeni parayı (sikke), ücretli askerlerinin maaşlarını ödemek için icat ettikleri tahmin edilmektedir.

Soğdlar

- Soğdlar, İslam öncesi Orta Asya tarihinde, merkezi Semerkant olmak üzere birçok şehir devletinden oluşurdu.
- V. yüzyılın ortasında Eftalitler (Ak Hunlar) ve 558 yılında Kök Türklerin hâkimiyetine giren Soğd bölgesi, özellikle Kök Türk zamanında Orta Asya'nın ekonomik, siyasi ve kültürel merkezi oldu.

- Soğdlu tüccarlar Kök Türk koruması altındaki Çin'den İtalya'ya kadar uzanan İpek Yolu üzerindeki ticareti kontrol etmiştir.
- İslami dönemde de Soğdlar, İpek Yolu üzerinde etkin rol oynamayı sürdürmüştür.

KABİLEDEN DEVLETE

- İlk tarım toplumlarında ekonomik ve sosyal organizasyonun temel birimi 10-50 aileden oluşan topluluklardı. Bu yerleşimler, zamanla büyüyerek kabile konfederasyonlarını oluşturdu.
- **Kabile**, aynı atadan gelen ve birbirine kan bağıyla bağlı bulunan büyük insan topluluğuna verilen isimdir.
- Bu dönemde kabile organizasyonları genelde sayıları binlerle ifade edilen topluluklardır.
- **Coğrafya veya iklimin hayat tarzlarını şekillendirmesiyle** köyler ve kabile konfederasyonları zamanla şehir devletlerini oluşturmuştur.

- İlk Çağ medeniyet alanlarına bakıldığında Mısır'da **"Nom"**, Sümerlerde **"site"**, İyon ve Dorlarda **"polis"** adı verilen şehir devletleri kurulmuştur.

- Antik medeniyetlerdeki kabileler veya şehir devletlerinin başlarında kral veya feodal yöneticiler vardır.
- Bu yöneticiler merkezdeki büyük krala bağlıdır. Büyük kral güçlü ve dirayetli bir kişiye merkezî bir devlet yapısı oluşmuş, güçsüzse kabileler merkezden bağımsız hareket edebilmiştir.
- İlk Çağ'da bazı güçlü krallar kendi ülkeleri dışındaki yerleri ele geçirmiş, farklı milletleri yönetimi altına almış ve imparatorluklar kurduğu da olmuştur.

Köy	Kabile	Şehir devleti	Merkezi devlet	İmparatorluk
------------	---------------	----------------------	-----------------------	---------------------

İmparatorluk

- Topraklarında oturan çeşitli milletleri egemenliği altında toplayan devlet biçimi,
- İçerisinde çeşitli unsurları (**din, etnik köken, dil** vb.) barındıran devlet modeli,
- **Tarihsel olarak, kültürel, etnik, ekonomik ve toplumsal açıdan çeşitlilik** arz eden farklı halkları bünyesinde toplayan büyük, politik ve bölgesel gövde olarak tanımlanabilir.

İlk Devletlerde Gücün Meşruiyet Kaynağı

- İlk Çağ'ın başından itibaren siyasi oluşumların çoğu **monarşi ile yönetilmiştir.**
- Krallar, yönetimdeki meşruluğunu yani güçlerini dinden almıştır. Bu nedenle **ilk devletlerde gücün meşruiyet kaynağı tanrısalıdır.**
- Anadolu'da MÖ 1700'lerde kurulan Hititlerde kralların, gücünü tanrıdan aldığına inanılır ve emirleri tanrının emriymiş gibi görülürdü. Fakat krallar kendilerini tanrı olarak görmezlerdi.
- Urartularda krallar yaptıkları işleri tanrıları **"Haldi"** adına yaparlardı. Yani krallar tanrı değildi ama onun yerine hükmederlerdi.
- İlk Çağ Yunan medeniyetinin temellerinin atıldığı Girit Adası'nda halk, soylular ve kral tarafından yönetilirdi. Yöneticilerin din adına söz sahibi olması yönüyle yönetimleri teokratikti.
- İyonlar, genel olarak Yunan tanrılarına inanırlardı. Din adamları ve kâhinlerin, krallar üzerinde etkisi olsa da soyluların yani aristokrat sınıfın yönetimdeki etkisi daha büyüktü.
- Mezopotamya uygarlıklarından Sümerlerde yönetici olan **"Ensiler yani rahip-krallar; en yüksek rahip, vargic ve komutandı.**
- Her kentte Sümerlerin saygı duyduğu tanrılara adanmış **"Ziggurat"** adı verilen tapınaklar inşa etmişlerdi. **Bu tapınakları yöneten rahip sınıfı, kentin yöneticileri üzerinde etkiliydi.**
- Asur ve Babillerde kral, büyük tanrıların yeryüzündeki temsilcisi olup onlar adına ülkeyi yöneten rahip krallardı.
- Ünlü **Babil Kralı Hammurabi,** bu anlayıştan farklı olarak kendisini adaletin kralı olarak ifade etmiştir.
- **Mısır Krallığı'nın ilk dönemlerinde krallar, tanrının yeryüzündeki temsilcisidir.(Firavun)**
- Başlangıçta tanrı olarak görülmeyen firavunlar ilerleyen dönemlerde tanrı olarak görülmeye başlanmıştır.
- İnsan şeklinde tanrı sayılan firavunlar; toprakların, malların ve insanların sahibi olarak görülmüş ve **tanrı-kral** olarak kabul edilmiştir.

Makedonya Krallığı

- Makedonya Krallığı, diğer Yunan şehir devletlerinde olduğu gibi aristokrasi ile yönetilirdi. Ancak Makedonya Kralı II.Filip Dönemi'nde bu durum değişmiş ve konsülün yetkileri sınırlandırılmıştır.
- II.Filip 'ten sonra tahta geçen Büyük İskender III. Alexander, önce Anadolu'yu, sonra da Pers İmparatorluğu'nun topraklarını ele geçirip Hindistan'ın Pencap Havzası'na kadar ilerledi.
- Bu dönemde **Yunan kültürü ile Anadolu, Mısır, Pers ve diğer kültürler birbiriyle kaynaşmıştır.**

- Bu sayede Doğu ve Batı kültürlerinin sentezi olan **Helenizm** adında yeni bir kültür ortaya çıkmıştır.
- Büyük İskender, doğunun gizemli dinlerinden etkilenmiş ve Mısır'da Amon-Ra rahipleri tarafından tanrı- kral ilan edilmiştir.
- Yine Batı Anadolu'da Didim Apollon Tapınağı kâhini tarafından "Zeus'un oğlu" olarak adlandırılmıştır.
- Böylece gücünü meşru hâle getiren Büyük İskender, Doğu kültürlerinden etkilenerek gücünün meşruiyet kaynağını tanrısallaştırmıştır.

Roma

- MÖ VIII. yüzyılda bugünkü İtalya'da kurulan **Roma İmparatorluğu'nda sırasıyla krallık, cumhuriyet ve imparatorluk** dönemleri yaşanmıştır.
- Krallık ve cumhuriyet dönemlerinde yönetim aristokratların elindedir.
- Kral, senatoya karşı sorumluydu.
- Cumhuriyet döneminde ise senato, Helenizm kültürünün etkisiyle işlevini kısmen de olsa kaybetmişti.
- **Agustus Dönemi'nde** yönetim saltanata dönüşmüş ve imparator; yönetimin başı, başkomutan, başyargıç ve başrahip konumuna gelmiştir.
- Roma İmparatorluğu'nun siyasi yapılanmasında Büyük İskender İmparatorluğu'ndaki gibi "Dünya İmparatorluğu" fikri gelişmiştir.

İlk Devletlerde Gücün Meşruiyet Kaynağı

- İlk Çağ medeniyetlerinde gücün meşruiyet kaynağı olan dinin yanında yöneticilerde **soy kavramı da önemliydi.**
- Asurlarda bir kral zorla başa geçse bile kendinden önceki krallarla bir akrabalık bağı kurma gayreti içinde olurdu.
- Mezopotamya'da Sümerler, Babiller ve Asurlar ise dönem dönem siyasi güçlerini kaybetmiş fakat aradan birkaç yüzyıl geçtikten sonra yeniden kurulmuş ve güçlenmişlerdir.
- Siyasi güçlerin yeniden kazanılma durumu Mezopotamya'da Ur, İssin, Babil, Kassit, Kalde gibi sülalelerin soy dayanışmasının bir sonucudur.

Monarşi:

- **Siyasi gücün bir tek kişinin elinde bulunduğu ve yönetimin genellikle kan yoluyla aile bireylerine geçtiği yönetim biçimidir.**
- Sümerlerde site olarak bilinen şehir devletleri vardı.
- Babil Devleti benzer bir yapıda olsa da iktidarı ele geçiren güçlü krallar merkezî otoriteyi daha da güçlendirmiştir.

- Asurlular ise istilacı bir yapıya sahiptir.
- Hititlerde kralın yanında **Pankuş adında bir meclis** vardır. Kral alacağı kararlarda bu meclise danışmıştır. **Tavananna** denilen kraliçe de yönetimde etkilidir.
- **Yunan medeniyetinin ortaya çıktığı coğrafya, dar bir sahil şeridinde sahip olması ve yüksek dağlarla birbirinden ayrılması nedeniyle burada merkezî devletler kurulamamış, polis adı verilen şehir devletleri ortaya çıkmıştır. Atina ve Sparta gibi**

Yunanlılar

- Yunan şehir devletlerinde kralın hak ve yetkileri meclisler tarafından kısıtlanmıştır.
- Kralın yetkilerinin azalması, onu denetleyen meclislerin yetkilerinin artmasıyla krallık artık saltanat olmaktan çıkmış ve krallar belirli bir sınıf tarafından seçilmeye başlamıştır.
- Böylece soylular, iktidarı ele geçirerek aristokratik yönetim anlayışını kabul ettirmiştir.
- Aristokratlar arasında **belli bir zümrenin, krallığı yönetme hakkının kendilerinde olduğunu iddia etmesi ve yöneticilerin sadece o gruptan seçilmesi oligarşi** denilen yönetim anlayışını doğurmuştur.
- **Yunan kentlerindeki bu seçim, cumhuriyet ve demokrasi anlayışının ilk izleridir.**
- Yunan kentlerindeki **seçimlerde sadece belli kişiler aday olabilmekte ve halkın tamamı değil sadece soylular oy kullanabilmektedir.**
- Daha sonraki dönemlerde Yunan medeniyeti içinde, soyluluğa dayalı ayrıcalıklı sınıf olan aristokratlara veya halka karşı zaman zaman güç kullanarak yönetimi ele geçiren kişiler olmuştur. **Bu kişilere Tiran bunların yönetimine de tiranlık denmiştir.**

Persler

- Persler; İran, Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve hatta Yunanistan'ın bazı bölgelerini içine alan büyük bir imparatorluk kurmuşlardı.
- Bu kadar geniş toprakları yönetmek için de **Satraplık denilen eyalet sistemini oluşturmuşlardı.**
- Bu sistemde ülke eyaletlere ayrılmış ve eyaletler Satrap adı verilen idareciler tarafından yönetilmişti.
- Satraplar merkezden gönderilen memurlar tarafından denetlenmişti.
- **Bu sistem büyük İskender ve Roma tarafından örnek alınmıştır.**
- Ayrıca merkezî otoriteyi güçlendirmek ve eyaletler arasında iletişim kurmak amacıyla Persler, gelişmiş bir **posta teşkilatı** kurmuşlardı.

Roma

- Roma'da kraldan sonra etkin bir danışma kurulu olan senatoya soylular girebilmişti.
- Roma toplumu; **Patriciler, pleplere ve köleler** olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştı.
- **Patrici ve Plebler arasında mücadeleye son vermek için 12 Levha Kanunları uygulanacak.**
- Senatoda görev yapan soylu sınıfa Patrici,
- Roma'ya sonradan gelip yerleşenlere de plep adı verilirdi.
- Köleler ise Roma'nın işgali altındaki ülkelerden getirilmiş, patricilerin evlerinde hizmetçilik ya da uşaklık yapan tarlalarda işçi olarak çalışan sınıftı.

İlk Devletlerde Askerî, Sosyal ve Ekonomik Yaşam

Mezopotamya

Medeniyetlerin ekonomik yaşam ve askerî yapılarında coğrafya belirleyici bir unsurdur.

Mezopotamya'da ekonomik hayatın temeli tarımdı.

Sümerler, tapınaklarını depo olarak kullandılar. Bu ürünleri kayıt altına almak için kullanılan semboller sayesinde çivi yazısı icat edildi.

Medeniyetin gelişimi yazının bulunmasıyla hız kazandı.

Mezopotamya'da toplum; soylular, din adamları ve köleler gibi sınıflara ayrılmıştır. Halkın çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçilerdir.

Günümüz modern yaşamında hâlâ önemli olan ulaşım, mimarlık, madenlerin işlenmesi, çömlekçilik, dokumacılık, çiftçilik, kanal yapımı gibi pek çok medeniyet unsurunun temeli, **Mezopotamya** (Fırat ve Dicle Nehirleri'nin arasında kurulduğundan iki nehir arasında diye bilinir.)'da atılmıştır.

İlk Devletlerde Askerî, Sosyal ve Ekonomik Yaşam

- **Lidyalılar, Kral Yolu'nu kullanarak** ticarete gelişmiş ve büyük bir refaha kavuşmuştur.
- **Friglerin temel geçim kaynağı ise tarım ve hayvancılıktır.** Tarım, başta hukuk olmak üzere Frig toplumunda hayatın her alanını etkilemiştir.
- Dokumacılıkta da gelişen Friglerden günümüze kalan tekstil parçaları vardır.
- İlk Çağ'da, Yunan coğrafyasında kurulan polisler, dağlık arazi nedeniyle yeterli hububatı üretememiştir.
- Bazı şehirler bu sorunu çevre bölgelerin **kolonizasyon yoluyla** çözmeye çalışmıştır.
- Bu şehir devletleri gıda ihtiyaçlarını karşılarken ticari alanda da gelişme göstermiştir.

- **Ülkeleri dışında ele geçirilen toprakları kendilerine bağlayarak bazen de kendi vatandaşlarını o bölgeye yerleştirerek genellikle ticari faaliyetlerde kullanmak amacıyla oluşturulan idarelere **Koloni** denir.**

- Bu kolonilerin devletin idaresinde aktif olarak kullanılmasına da Kolonicilik denir.

- Büyük İskender, ele geçirdiği topraklarda ya kendi adına şehirler kurmuş ya da var olan şehirleri yeniden düzenlemiştir. Bunların başında Mısır'daki İskenderiye gelmektedir.
- Ayrıca Büyük İskender, Perslerin oluşturduğu yol ağlarını geliştirerek ticarete ve ulaşımına önem vermiştir.

Roma

- **Roma İmparatorluğu da kurulduğu coğrafya gereği deniz ticaretine ve kolonizasyon faaliyetlerine yönelmiştir.**
- İmparatorluğun yükselişinde, hâkimiyeti altına aldığı bölgelerde düzenli yol ağları kurmaları ve bu yolları güvenli hâle getirmeleri etkili olmuştur.
- Romalı tüccarlar, Akdeniz ve Batı Avrupa'daki Roma topraklarında oluşan barış ortamından faydalanarak uzun mesafeli ticaret yapmıştır.

Mısır

- **Mısır'da Nil Nehri etrafında verimli ovaların oluşması, Mısır'ın temel geçim kaynağının tarım olmasını sağlamıştır.**
 - **Mezopotamya'da topraklar özel mülkiyet iken Mısır'da tüm topraklar firavunlara aitti ve toprakları kullananlar kiracı durumundaydı.**
 - Bu durum Mezopotamya'da olduğu gibi bağımsız, zengin bir tüccar sınıfının doğmasını engellemiştir.
-
- **Nil'in sularının taşması sonucu tarlaların sınırları birbirine karışmış ve bu tarlaları ayırmak için Mısır'da geometri ilmî gelişmiştir.**
 - Mısırlılar, yine bu taşkınların zamanını tespit etmek için güneş yılını hesaplamıştır.
 - Ölümden sonraki yaşama inandıkları için ölülerini mumyalamışlar böylelikle insan vücudunu tanımışlar, tıp ve eczacılık bilimlerinde gelişmişlerdir
 - Tanrı-kral anlayışına bağlı olarak firavunlar için piramit adı verilen anıt mezarlar yapılmıştır.
 - MÖ 1280'de Hititlerle Mısırlılar arasında yapılan "Kadeş Barış Antlaşması" tarihte bilinen ilk yazılı antlaşmadır.

KANUNLAR DOĞUYOR

- Hukuk, toplum düzenini sağlamak için çıkarılmış ve devlet eliyle güçlendirilmiş kuralları bütünüdür.
- İlk Çağ'da yapılan hukuk kuralları kaynağını akıl, gelenek ve kutsal kitaplardan almıştır.
- Yazının icadından önce hukuk kuralları, sözlü olarak nesilden nesile aktarılmıştır. **Türklerde sözlü hukuk kurallarına töre denirdi.**
- Yazılı hâle gelen hukuk kurallarının **ilk örnekleri Sümerlerde** görülür.
- **Sümer Kralı Urkagina** kötü idare sebebiyle meydana gelen yolsuzlukları, halkın huzursuzluğunu ve hoşnutsuzluğunu gidermek için bir adâletnâme (**ilk yazılı kanunlar**)

hazırlamıştır. Yaptığı düzenlemelerle de daha çok borç affı gibi konuları işlemiş ve halkı rahatlatmaya çalışmıştır.

Hammurabi Kanunları

- Babil Kralı Hammurabi 'nin yaptığı kanunlar tarihte önemli bir yere sahiptir.
- Her ne kadar Hammurabi kendini adaletin kralı olarak ifade etse de kanunlarını Tanrı Şamaş'ın önünde durduğu bir stelin alt kısmına yazdırmıştır.
- Bu stelde zayıfların ve öksüzlerin koruyucusu, Tanrı adına ülkeyi yöneten, adil ve insancıl hükümdar olarak kendisini tanıtır.
- **Hammurabi Kanunları “dişe diş, göze göz” şeklinde değerlendirilen ve suçu işleyene aynı ağırlıkta cezayı içeren kanunlardır.**
- 282 maddeden oluşan Hammurabi Kanunları eski kânunlarla yeni ihtiyaçlar göz önüne alınarak hazırlanmıştır.

Hitit Kanunları

- Hitit Kanunları, içerik bakımından Sami kavimlerinin kanunlarından farklı olup Sümer Kanunları gibi insancıldır.
- **İşlenen suçların cezası daha çok maddi nitelik taşımaktadır.**
- **Hitit Kanunları 'nda ölüm ve işkence cezaları yerine tazminat cezaları konmuştur.**
- Hititler yalnız insanları değil hayvanları ve bitkileri korumak için de yasalar çıkarmıştır.
- **Hitit Kanunları 'nda;** evlenme, boşanma, nikâh, nişan gibi aileyle ilgili hususlara yer verilmiştir.
- Ön Asya kavimlerinde boşanma sadece erkeğe tanınan bir hak iken Hititlerde kadınlara da bu hak tanınmıştır. (**İlk Medeni Kanun**)
- Hititler, hukuk tarihinde ilk defa kasten öldürme ile kazara adam öldürmeyi birbirinden ayırmıştır.
- Mezopotamya medeniyetlerinde olduğu gibi Hititlerde de cezalar belirlenirken sosyal sınıf farklılıkları esas alınmıştır.
- Ayrıca **Hititlerde kollektif cezalar da uygulanmış yani bazı suçlarda ceza sadece o kişiye değil suçlunun ailesine de verilmiştir.**

İbraniler

- İbraniler tek tanrılı semavi din inancını benimsemiş ve bunun sonucunda ilahi kökenli hukuk kuralları bu dönemde görülmeye başlanmıştır.
- **“On Emir”** olarak bilinen bu hükümler, **İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışlarından sonra Sina Dağı'nda Allah tarafından Hz. Musa'ya bildirilen emirlerdir.**
- **Yahudi inancına göre** Tanrı ile İsrail Oğulları arasında yapılan ahdi (anlaşma) içeren, Yahudiler 'in kutsal kitabına Hristiyanlar günümüzde “Ahd-i Atîk” (Eski Ahit) demektir.
- Eski Ahit, Hz. Musa' dan yüzlerce yıl sonra kaleme alınmış olup günümüzde farklı nüshaları vardır.
- **On Emir, Eski Ahit'in ilk ve en önemli kısmı Tevrat'ta geçmektedir.**

(<https://t.me/tarihogretmeni>)

Telegram Kanal Linkimizdir

HAZIRLAYAN

CENAN ŞİRİN

III. ÜNİTE

ORTA ÇAĞ'DA DÜNYA

3. ÜNİTE

ORTA ÇAĞ'DA DÜNYA

ORTA ÇAĞ'DA SİYASİ YAPILAR

- **MS 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun; Batı ve Doğu Roma olmak üzere ikiye ayrılması, Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'da yıkılmasından sonra Avrupa'nın sosyo-ekonomik ve kurumsal yapısında büyük değişiklikler yaşanmıştır.**
- Bu tarihten itibaren Germen kabileleri kendi devletlerini kurarak bugünkü Avrupa devletlerinin temellerini atmıştır.
- Avrupa'da Frank, Vizigot, Ostrogotlar, Sakson gibi Germen krallıkları kurulmuş ve bu krallıklar; siyasi üstünlüğü ele almıştır.
- Bu durum, Avrupa'nın güçlü bir devlet otoritesinden yoksun kalmasına, büyük bir karmaşaya sürüklenmesine sebep olmuştur.
- **Orta Çağ Avrupası'nda siyasi yapıyı şekillendiren ve bu döneme damgasını vuran sistem "feodalizm" olmuştur.**

Feodalizm

- **Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılma sürecine girmesiyle kıtlık ve savaş korkusu halkın can ve mal güvenliği endişesine kapılmasına neden oldu.**
- Bundan sonra halk yaşadıkları bölgelerin büyük **malikâne**lere sahip lordlarına sığınmaya başladı.
- **Feodalite güçlü savaş lordlarının egemen güç kabul edildiği, zayıfların kendilerini efendilerine emanet ederek karşılığında sadakatle hizmet sözü verdikleri bir toplum yapısıdır.**
- **Bu sisteme göre** siyasi güç; krala ait olup kral, siyasi otoritesini mutlak sadakat koşuluyla ve kontrollü olarak **derebeyleriyle paylaşmıştır.**
- **Lordlar, kendisine sığınan köylü sınıfını korumak ve topraklarına toprak katabilmek için sadık bir silahlı güce ihtiyaç duymuştur. Bu profesyonel savaşçılara **şövalye** adı verilirdi.**

Doğu Roma (Bizans)

- Doğu Roma İmparatorluğu Orta Çağ'da; Anadolu, Balkanlar, Mısır, Suriye, Filistin ve Kuzey Afrika coğrafyasında etkili olmuştur.
- **Hellenizm ve Ortodoksluk gibi kültürel bileşenler sonucu Bizans İmparatorluğu**, Batı Roma İmparatorluğu'ndan farklı bir siyasi yapı hâline gelmiştir.
- Roma İmparatorluğu bir çeşit cumhuriyet ile yönetilirken Bizans imparatoru gücünü tanrıdan alan otokrat bir lider konumuna gelmiştir. Bu siyasi anlayışıyla **Bizans imparatorları özellikle Sasani ve Hellenistik Dönem monarşilerinden etkilenmiştir.**
- Orta Çağ boyunca varlığını sürdüren **Bizans İmparatorluğu, 1453'te İstanbul'un Fethi'yle ortadan kaldırılmıştır.**

Otokrasi nedir?

- Otokrasi, monarşinin bir çeşidi olup **bütün siyasi yetkiler kralın elindedir.** Kanun üstünlüğü yoktur
- Monarşiden farklı olarak otokraside, yönetim miras yoluyla değil, kişiler tarafından ele geçirilmiştir.

SASANİLER

- **Güçlü bir devlet geleneğine sahip olan Sasaniler**, Kafkasya, Mezopotamya ve İran'a hükmetmiştir.
- İmparatorluğu'nun yönetim şekli monarşiydi. İmparatorluğun başında Şehinşah (Kralların Kralı) unvanını kullanan hükümdar bulunmaktaydı.
- Kral çoğu kez kendisinden sonra başa geçecek kişiyi yardımcısı olarak tayin etmiş ve onun siyaset sanatını öğrenmesi için önemli eyaletlerden birinin başına getirmiştir.
- Krallar, **Tanrı Ahuramazda (İviliği temsil eden tanrı) 'nın veryüzündeki temsilcisi olarak mutlak otoriteye sahiptir. Bunun açık göstergesi, Sasani madenî paralarının bir yüzünde hükümdarın diğer yüzünde kutsal ateşin resmedilmesidir.**
- Bizans İmparatorluğu ile yaptıkları uzun savaşlar sonucunda, Anadolu'yu hâkimiyetleri altına alan Sasaniler, **İstanbul'u kuşatmıştır.**
- Ancak Bizans'ın özellikle deniz gücü karşısında etkisiz kalan Sasani Devleti, Anadolu'dan çekilmek zorunda kalmıştır.
- VII. yüzyılda Suriye- Filistin hattını fetheden Müslüman Araplar ise İran, Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki Bizans birliklerini yenilgiye uğratmıştır.
- **Sasaniler, Hz. Ömer Dönemi'nde yapılan Nihavend Savaşı'nda yenilmiş ve 651 yılında yıkılmıştır.**

MOĞOL İMPARATORLUĞU

- **Moğol İmparatorluğu'nu kuran Temuçin'dir. Temuçin,1206 yılında yapılan kurultayda Türk-Moğol boyları tarafından kağan seçilmiş ve Cengiz adını almıştır.**
- Moğol boylarını uzun mücadelelerden sonra bir araya toplayan Cengiz Han, istila hareketleri ile dünyanın en geniş kara imparatorluğunu kurmuştur.
- Cengiz Han hayattayken imparatorluk topraklarını dört oğlu arasında paylaşmıştır.
- **Moğollar üzerinde Şamanizm'in önemli bir etkisi vardır.** Şamanların söyledikleri gerek toplum üzerinde gerekse idareciler üzerinde etkilidir.

İmparatorluklarda Sosyal durum

- **Germen kralları, Roma İmparatorluğu'nun eyalet yönetim sistemi gibi bir idari yapı kurmuştur.**
- Bu eyaletlerin başında **valiler** görevlendirilmiştir. Eyaletlerden daha küçük yönetim birimleri kontlar tarafından yönetilmiştir.
- Her eyaletin kendi ordusu olup bu orduların her birine kumanda etme görevi de bir **düke** verilmiştir.
- Bu düzen, zamanla **Avrupa'da feodal sistemi** ortaya çıkarmıştır.

- Krallar, meclislerinde kontlarla piskoposlara danışarak karar almıştır.
- Kontlar, imparatorun tebaasını ruhban sınıfına itaate zorlamış, piskoposlar da halkı kontların yerel iktidarına tabi olmaya çağırmıştır.
- Sasanilerde de Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi yönetime aristokratlar hâkimdir.
- Sasani İmparatorluğu'ndaki danışma meclisi, Roma'daki konsüllerle benzerlik gösterse de Sasanilerin soya bağlı hanedan üyelerinin mecliste etkin olması, Roma'dan farklılık göstermiştir.
- Ayrıca Sasani İmparatorluğu'ndaki siyasi meşruiyet ve idari yapı, dinî bir karakter taşımaktadır.
- Moğol İmparatorluğu'nda kurultay adında bir danışma meclisi vardır. Bu kurultaydaki görevliler soylu oluşlarına göre değil liyakat esasına göre seçilmiştir.

Orta Çağ'da Avrupa'da Veba Salgını (1347-1351)

- 1347'nin sonunda Sicilya'da görülen veba, ilk olarak Bizans topraklarını vurmuş ve Avrupa'ya; Venedik, Cenova gibi liman kentleri üzerinden girmiştir.
- Bu salgın nedeniyle Avrupa nüfusunun neredeyse yarısına yakını ölmüştür.
- Avrupa'nın demografik haritasını değiştiren bu hastalık, halkın psikolojik olarak güvensizlik ve korku yaşamasına neden olmuştur.
- Sosyal ilişkileri zayıflatmış, ticareti ve dini uygulamaları durma noktasına getirmiştir.
- Çok sayıda kişinin ölmesi her alanda bir değişime neden olmuştur.

İmparatorluklarda Ekonomik Durum

- Bizans İmparatorluğu'nda hayat ve geçim tarzı ticarete dayanmaktadır.
- Cin ve Hindistan'dan gelen ticari ürünlerin Avrupa'ya sevk edilmesi, Bizanslı tüccarlar sayesinde olmuştur.

- **İpek ticareti** Bizanslılar ile Sasanileri karşı karşıya getirmiş ve Bizans İmparatorluğu, Sasaniler'e karşı Türklerle ittifak kurmuştur.

- Sasani Devleti'nde ekonomi, topraktan alınan vergilere dayanmaktadır.
- Sasaniler, gelirlerini artırmak için üreticiyi destekleyen yasalar çıkarmış, zaten geniş olan ticaret ağını daha da büyütülmüştür.
- Ayrıca Hint Okyanusu'nda, Orta Asya'da ve Güney Rusya'da uluslararası ticarete egemen olmuşlardır.
- Geniş bir coğrafyada hâkimiyet kuran Sasani Devleti'nde, Perslerdeki Satraplık sistemine benzer daha merkezî bir eyalet sistemi uygulanmıştır.
- Moğol İmparatorluğu'nun merkezi konumundaki İç Asya'da iklim şartları tarım için elverişli değildi. Bu nedenle halkın ana geçim kaynağı hayvancılık olmuştur.
- Hayvanlar için otlatma arayışları sonucunda Moğollar, konar-göçer bir yaşam tarzını benimsemiştir.
- Ekonomileri her ne kadar hayvancılığa dayansa da yerleşik toplumlar ile ticarete önem vermişlerdir.

İmparatorluklarda Askeri Durum

- Bizans ordusunun asıl gücünü, **eyalet birlikleri oluşturmuştur.**
- XI. yüzyılın ikinci yarısında ise ücretli askerler ordunun aslı unsuru hâline gelmiştir.
- **Bizans ordusunda;** İngiliz, Frank, Norman, Bulgar, Gürcü, Peçenek, Kıpçak, Uz gibi ücretli askerler görev almıştır.
- Moğol ordusu gönüllü birliklerden oluşmaktadır.
- Moğol ordusu, Mao-dun (**Mete Han**)'un geliştirdiği onlu teşkilata uygun olarak on, yüz, bin ve on bin şeklinde bölümlere ayrılmıştır.
- Moğol ordusu hafif süvari birliklerinden oluştuğu için hızlı hareket kabiliyetine sahiptir.

İlk ve Orta Çağ'da Ticaret Yolları

Artı Üründen Sosyal Sınıflara

- Yağışın yeterli olduğu ve doğal besin kaynaklarının bol olduğu bölgelerde büyük bir anlam ifade etmeyen **artı ürün**, kurak bölgelerde hayati öneme sahiptir.
- Çünkü bu bölgelerde artı ürüne sahip olan yerleşim merkezleri avantajlı duruma geçmiş ve bu durum onlara güç kazandırmıştır.
- Ayrıca **artı ürün**, diğer ihtiyaçların karşılanması için **değiş tokuşu geliştirmiş ve çiftçilik dışında yeni meslekler ortaya çıkarmıştır.**
- Çiftçi, esnaf, tüccar, din adamı, savaşçı gibi yeni sınıflardan oluşan daha büyük topluluklar şehir toplumunun doğmasını sağlamıştır.
- Artı ürünlerin bir merkezde toplanması ve halka buradan dağıtılması **toplumda tabakalaşmayı ortaya çıkarmıştır.**
- Örneğin Mezopotamya'daki tapınaklarda toplanan ürünlerin kaydını tutan din adamları, dağıtımı kontrol etmeye başlamıştır.
- Böylece **tapınak rahipleri toplumda üst tabakayı oluşturmuştur.**
- Mezopotamya'da topraklar özel mülkiyet altında iken Mısır'da firavun, tüm toprakların sahibidir.
- Toprakları kullanan köylüler ise kiracı durumundadır.

Sümerlerde toprak mülkiyeti;

- Tapınaklara ait topraklar,
- Kent yöneticilerine ait topraklar,
- Ortakçı usulü ile işletilen köylülere ait topraklar olmak üzere üçe ayrılmıştır.

- **Hititlerde ise toprak**, küçük ve büyük tımar parçalarına bölünmüştür.

İlk Çağ'da Vergi

- İlk çağlardan itibaren devletler vergi toplamaya ihtiyaç duymuştur.
- **Mısır'da vergiler ve kiralalar**, tüm ekili topraklardan düzenli bir şekilde firavun adına toplanmış ve kamu binalarında çok sayıda insan çalıştırılmıştır.
- Mısır'da köylüler de ortakçı olarak vergi vermekle yükümlüdür.
- **Sümerlerde ise** hür vatandaşlar vergi ödemek zorundayken Urkagina, sosyal adaletsizliği önlemek için birçok vergiyi kaldırmıştır.

- Güçlü bir yapıya sahip olan Roma'da tarımdan elde edilen fazla ürünün vergilendirilmesiyle oluşan kaynaklar; orduyu, bürokrasiyi ve şehirli nüfusu beslemiştir.

İlk Çağ'da Toplum

- **İlk Çağ'da toplum**; asiller, din adamları, hürler ve köleler gibi sınıflara ayrılmıştır.
- Toprağa sahip olan soylular, yüzyıllar boyunca geçerli olacak güçlü statüler kazanarak sosyal, ekonomik, siyasi gücün belirleyicisi olmuştur.
- Bu süreç tarım toplumlarının yönetim şekli olan monarşiyi ortaya çıkarmıştır.
- Tarihin bazı dönemlerinde monarşiler parçalansa da soylu sınıfa dayanan siyasal yönetimler varlığını sürdürmüştür.
- **Orta Çağ Avrupası'ndaki feodalite sisteminde**, aynı vergiler devam etmekle birlikte ordunun ihtiyaçları etrafı surlarla çevrili kalelerde yaşayan **feodal beyler tarafından karşılanmıştır**.
- Köleler, serfler ve hür köylüler, korunma ve adalet karşılığında senyörlere mal ve hizmet üretmekle yükümlüdür.

Kast Sistemi

- Tarih boyunca kölelik, kast sistemi ve mevkiye bağlı sistem gibi toplumsal tabakalaşmalardan söz edilebilir.
- **Hindistan'da ortaya çıkan Kast sistemi**, bir kişinin toplumsal konumunun yaşamı boyunca belirlendiği toplumsal bir düzendir.
- **Kast sistemi**; Brahmanlar (din adamları), Kşatriyalar (askerler), Vaysiyalar (çalışanlar) ve Südralar (işçiler ve köleler) sınıflarından oluşturmuştur.
- Kast grubunun üyesi; Brahmanlara saygılı olup kendi kastının görevlerini yerine getirirse diğer hayatında daha üst bir kasta doğacak eğer bunları yerine getirmese daha alt bir kastın üyesi olarak yeniden dünyaya gelecektir.
- Kast toplumlarında farklı toplumsal gruplar birbirlerine kapalıdır.
- **Bu sistemde herkes, bir daha terk edemeyeceği bir kast içinde doğar, bu kasttan eş seçer ve bu kast içinde ölür.**

- Her kast bireyinin alabileceği eğitim ve yapabileceği meslek türleri bellidir.
- Bu düzende insanların diğer kastların üyeleriyle bağlantı kurmaları engellenmiştir.
- Kast sisteminin mevcut yapılanması dışında, köylerin ve yerleşim yerlerinin en uzak yerlerinde yaşamalarına izin verilmiş **parva** denilen bir sınıf daha vardır.

Orta Çağ'da Ticaret

- **Orta Çağ'da Asya ile Avrupa arasındaki ticari faaliyetler** genellikle **ticaret yolları vasıtasıyla gerçekleşmiştir**.
- Bu ticaret yolları, ticari ürünlerin yanı sıra kıtalar arasında kültür alışverişine de imkân sağlamıştır.
- **Ticaret yolları üzerindeki ulaşım, kervanlar vasıtasıyla sağlanırdı.**

- Orta Çağ'da üç yelkenli gemilerin, pusula ve haritanın da kullanımıyla denizciliğin ticari değeri artmaya başladı.
- **Kervanların konakladığı, mola verdiği ve ticari malların tüketiciye ulaştığı mekânlara tarih boyunca farklı isimler verilmişti.**

Hanlar: Kervanların indiği, malların depolandığı, atölyelerin bulunduğu ve ticaretin yapıldığı yerlerdi.

Çarşı: Hanlarda birden fazla dükkân olması durumunda buraya çarşı da denilirdi.

Arasta: Genellikle aynı esnaf grubuna ait dükkânların bir sokak üzerinde sıralanması ile meydana gelmekteydi.

Ribatlar:

- **İslamiyet'in ilk dönemlerinde daha çok korunma, savunma ve askerî amaçlı inşa edilerek karakol veya ordugâh olarak kullanılırdı.**
- Sınır bölgelerinde yoğunlaşan bu yapılar, yüksek duvarlarla çevrili olup avlu ve gözcü kulelerinden oluşurdu.
- XI. yüzyıldan sonra sınırların genişlemesiyle birlikte iç bölgelerde kalan ribatlar, işlev değiştirerek **ticari konaklama amacıyla** kullanıldı.

Pazar ve panayırlar:

- **Günümüzdeki fuarlara benzeyen panayırlar,** XIII. yüzyılın sonuna kadar pek çok ülkenin ticaretinde önemli rol oynamış ve ekonomik hayata da canlılık getiren önemli bir unsur olmuştur.
- Pazarlar ise **açık havada yer almış ve genel olarak haftanın belirli günleri toplanmıştır.**

Kapan:

- Türk İslam şehirlerinde sıkça görülen kapanlar, **toptan ticaretin yapıldığı yerlerdi** (yağ kapanı, un kapanı gibi).

Kervansaraylar:

- Kökeni Ribata dayanan kervansaraylar da **kervanların güvenliği ve konaklaması için ana yol kenarında tesis edilirdi.**
- Kervansaraylar genellikle 8-10 saatlik yürüyüş mesafesinde, 35–40 km aralıklarla kurulurdu.
- **Vakıf sistemi sayesinde** günümüze kadar gelen kervansaraylar, yollar üzerinde kurulan ve kamu yararına çalışan ticari yapılarıdır.
- Ticaret malları deniz yoluyla taşınırken bazen limanlarda mola vermiş, bazen de bu malların yolculuğu limanlarda son bulmuştur.
- Büyük karayollarının her zaman denizle irtibatı olmuş ve ticaret yolları bir limanda tamamlanmıştır.
- Bu nedenle liman kentleri, dünya ekonomisinin en önemli birimlerinden olmuştur.
- Limanlardan kentlere ulaşan mallar, burada hanlar, kapanlar, bedestenler, çarşılar ve pazar yerlerinden insanlara ulaşmıştır.

Paranın Kullanımı

- Ekonomik açıdan önemli olan madenî paranın ortaya çıkışı, ticari ve mali gelişmeleri kolaylaştırdı.
- Anadolu'da yapılan kazılarda bulunan **ilk para örnekleri MÖ VII. yüzyıla ait olup bunları Lidya kralı bastırmıştır.**
- Paranın üstündeki kral resmi ya da şehir sembolü, parayı bastırmanın gücünü ve ihtişamını göstermiştir.
- Krallar için para basmak bir egemenlik sembolü olduğu kadar aynı zamanda ekonomik açıdan da önemlidir.
- Metal sikkelerden yapılan ilk paralar, genellikle altın ve gümüşten basılmıştır.

İlk ve Orta Çağ'da Ticaret Yolları

Kral Yolu

- Anadolu yollarının altın çağı, Pers İmparatoru Darius'un yaptırdığı Kral Yolu ile başlamıştır.
- Anadolu'da, Ege Bölgesi'nde bulunan Salihli civarındaki Sardes'ten başlayıp Pers İmparatorluğu'nun başkenti Sus'a kadar uzanan Kral Yolu, Anadolu yollarının belkemiğini oluşturmuştur.
- 2 600 km uzunluğundaki Kral Yolu'nun çevresindeki ekonomi merkezleri, Ege kıyısındaki önemli limanlara bağlanmıştır.

İpek Yolu

- **İpek Yolu**, İlk ve Orta Çağlarda Çin ve Orta Doğu ile Batı ülkeleri arasındaki transit kara ticaretinde kullanılan en işlek ticaret yoludur.
- Yol Çin'den başlayarak Akdeniz, Anadolu ve İran üzerinden Avrupa'ya ulaşmıştır.
- İpek Yolu insan eliyle açılmış bir yol olmayıp tabiatın ve iklimin hazırladığı geniş vadi yatakları ile kervanların konaklamalarına yarayacak vahalardan oluşmuştur.
- İpek Yolu, tarih boyunca hem geçtiği bölgeleri iktisadi açıdan kalkındırıp halkın refah seviyesini yükseltmiş hem de **Doğu- Batı kültür ve uygarlıkları için bir köprü olmuştur.**
- İpek Yolu'nun hâkimiyeti için bölgede sürekli siyasi ve askerî mücadeleler olmuştur.
- **İpek Yolu'ndaki güç mücadelesini belirlevicileri Çinliler, Türkler, Moğollar, Farslar, Araplar ve Ruslardır.**
- İpek Yolu'na hâkim olan kavimler, dünya siyasetinde etkin rol oynamışlardır.
- Bu yol, Türklerin bölgedeki manevi unsurlarla temas etmelerini sağlamıştır.
- **İslamiyet öncesinde bölgeye egemen Türk devletleri**; Hunlar, Avarlar ve Kök Türkler' dir.
- İlk Türk İslam devletlerinden olan Karahanlıların ve Gaznelilerin hızlı yükselişinin nedenlerinden biri de İpek Yolu'nun kilit noktaları olan Hotan ve Kabil gibi şehirleri ticari merkez olarak kullanmalarıdır.
- Moğolların hâkimiyetinden sonra bu yolun altın çağı sona ermiş ve İpek Yolu diğer kara ve deniz yollarının gölgesinde kalmıştır.

Kürk Yolu

- Kürk Yolu, Don Nehri'nin denize döküldüğü yerden başlayıp Ural Dağları ve Güney Sibirya ormanları sınırından Altaylara, Sayan Dağları üzerinden Çin'e ve Amur Nehri'ne ulaşan yoldur.
- **Bu yoldan hayvanlarla getirilen deri ve postlar, İtil Nehri vasıtasıyla Hazar Devleti'nin merkezi Hanbalık'a (Etil) ulaştırılmıştır.**
- Daha sonra da Güney Sibirya'dan geçerek Avrupa'ya ve İslam ülkelerine gönderilmiştir.
- Bu yolun doğu ucu ise Türk devletlerinin merkezi olan Orhun Bölgesi'nden Çin'e kadar uzanmıştır.

Baharat Yolu

- **Hindistan'dan başlayarak Avrupa'ya ulaşan ticaret yoluna Baharat Yolu denmiştir.**
- **Bu yol, coğrafi keşifler sonucunda önemini kaybetti.**
- Avrupa'da ticaretinin dayandığı temelleri oluşturan ve doğuyu batıya bağlayan İpek Yolu, güneyi batıya bağlayan Baharat Yolu, kuzeyi güney ve batıya bağlayan Kürk Yolu zamanla Müslüman toplulukların eline geçmiştir.
- Kısa sürede refaha ulaşan İslam ülkeleri Orta Çağ Avrupası'nın iştahını kabartmış, böylece iki yüzyıla yakın sürecek olan Haçlı Seferleri başlamıştır.
- Ticaret yollarını ve Orta Doğu'nun zenginliğini ele geçirmek için yapılan bu seferler, Avrupa açısından tam bir hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır.

ORTA ÇAĞ'DA ORDU

Avrupa orduları

- Batı Avrupa'da VIII. yüzyılda **Franklar askerî bir düzen olan feodal sistemi** geliştirmiştir.
- Buna göre kral; soylu şövalyelere at, zırh, mızrak, kılıç, kalkan gibi ihtiyaçlarını satın alabilmeleri ve askerî eğitimlerinde gerekli masrafları karşılayabilmeleri için kraliyet topraklarından belli ölçüde arazi bağışlamıştır.
- **Şövalyeler** de krala bağlılık yemini ederek kralın savaşçısı olmuştur.
- **Feodalizmde fakir olan serfler, askere nadiren alınmıştır.**
- Orta Çağ'da siyasi birlikten yoksun olan Avrupa'da ordular küçük oldukları için uzun süreli seferler düzenleyememiştir.
- Disiplin yönünden genelde zayıf olan Avrupa ordularında güçlü **Vassallar**, her fırsatta kralın otoritesine karşı çıkmıştır.
- Orta Çağ'da Avrupa'da şövalyeler, okçular ve kuşatma teknikleri etrafında dönen kara savaşları sıkça görülürdü.

Türk ve Moğol Orduları

- Türk ve Moğol orduları genelde atlı okçulardan oluşurdu.
- Hem Türk hem de Moğol askerleri çok disiplinli olup büyük bir cesaretle savaşmış ve hafif süvari teknikleri kullanmıştır.
- Cengiz Han, Türklerin oluşturduğu onlu sisteme göre güçlü bir idari ve askerî düzen kurmuştur.
- Franklar, Haçlı Seferlerinde çok sayıda Müslüman ve Türk atlı okçuyla karşılaşmıştır.
- Hareket kabiliyeti oldukça yüksek olan bu birliklerin başarısını gören Haçlılar, Türk atlı okçularından yararlanmak istemiştir.

Sasani Ordusu

- Sasani ordusu da Türk ve Moğol ordusunda olduğu gibi onlu sisteme göre düzenlenmiştir.
- Değişik etnik gruplardan oluşan Sasani ordusunda; bağlı kavimlerin ve devletlerin gönderdikleri birlikler, ücretli askerler ve savaş esirleri yer almıştır.

Bizans Ordusu

- **Bizans ordusu, sayıları çok fazla olmayan ve İstanbul'da bulunan merkez kuvvetlerinin yanı sıra eyalet askerleri, tâbi devletlerin gönderdiği yardımcı kuvvetler ve ücretli askerlerden oluşmuştur.**
- Bizans İmparatorluğu'nda XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren **ücretli askerler ordunun asli unsuru hâline gelmiştir.**
- **XI. Yüzyıldaki ücretli askerlerin büyük bir kısmı Türklerden oluşmuştur.**
- **Peçenek, Kuman ve Uzlardan oluşan bu ücretli Türk birlikleri, kendi komutanlarının idaresinde Bizans ordusu içinde savaşmıştır.**
- **Malazgirt Savaşı sırasında, Bizans ordusu içerisindeki ücretli Türk boyları, Selçuklular tarafına geçmiştir. (Peçenekler)**

XIV. Ve XV. Yüzyılda Ordu

- XIV. yüzyıldan sonra ise **İngiltere ve Fransa gibi krallıklar ordularında maaş karşılığı asker bulundurmaya başlamıştır.**
- **Böylece Avrupa'da askerlik mesleği ortaya çıkmıştır.**
- XIV. yüzyıldan itibaren devletler sürekli piyade kıtaları bulundurmaya başlamıştır.
- Savaş tarihini değiştirecek olan **top tüfek gibi ateşli silahlar, 1331'den sonra kullanılmaya başlanmıştır. (Barutun ateşli silahlarda kullanımı ile Derebeylik Rejimi alt üst oldu)**
- Fransa XV. yüzyılda silahlı askerlerden oluşan daimî bir kıta oluşturmaya başlamış Osmanlılar ise buna XIV. yüzyılda **yenicevi birlikleri ile başlamıştır.**

Yerleşik ve Konar-göçerler Arasındaki Savaşlar

- Yerleşik toplumlar üretimde, konar-göçer toplumlar ise askerlik alanında birbirlerine karşı üstünlük kurmuştu.
- Başlıca geçim kaynağı hayvancılık olan konar-göçer toplumların ekonomileri, ihtiyaçlarını karşılamada yetersizdi.
- Bu nedenle **konar-göçer toplumlar ya yerleşik toplumlarla ticaret yoluyla mal değişikliği yapmak ya da savaş yoluyla yerleşik toplumların mallarına sahip olmak istemiştir.**
- Konar-göçerler ile yerleşik toplumlar arasındaki savaşlarda genellikle **konar-göçerler üstünlük sağlamıştır.**
- **Konar-göçer toplumlar dışa açık ve savaşçı bir yaşam biçimine sahipken yerleşik toplumlar bunun tam tersine dışa kapalı ve barışçı bir yaşam biçimini benimsemiştir.**

Konar-göçer Ordusu

- Orta Asya'nın konar-göçeri dünyanın en iyi askeridir.
- Çünkü bu askerler yerleşik devletlerde görülen ağır donanımlı ve hareket kabiliyeti kısıtlı piyade ordularının aksine hafif silahlı ve hızlı hücum yapabilen süvarilerden oluşurdu.
- Konar-göçer askeri, dayanıklı, disiplinli, uyumlu ve sürekli.
- Konar-göçerler zırh, hançer ve mızrak kullanmış ve ayrıca oklarını daha uzağa fırlatmalarını sağlayan yayı geliştirmiştir.
- Bu ordularda kadınlar da gerektiğinde savaşa katılırdı.
- Konar-göçerlere etrafı surlarla çevrili olan güçlü şehirler zorluk çıkarmıştır. Bu kuşatma araçlarından yoksun olmalarıyla ilgiliydi.

KANUNLAR GELİŞİYOR

Roma Hukuku

- İlk siyasi oluşumlarda, hukuk, gelenek hâline gelmiş kurallara göre düzenlenmiştir.
- Daha sonraki zamanlarda örf ve âdetlerden oluşan geleneksel hukuk kuralları yazılı hâle getirilmiştir.
- Roma İmparatorluğu'ndaki hukuk kuralları da benzer şekilde gelişmiştir.
- Roma şehrinin kuruluş tarihi olarak kabul edilen MÖ 753 yılından Doğu Roma İmparatoru Justinianus 565 yılında ölümüne kadar geçen sürede Roma ve egemenliği altındaki ülkelerde uygulanmış olan hukuka Roma Hukuku denir.

- Roma Hukuku, bugünkü Avrupa ülkelerinde uygulanan hukuk sisteminin temelini oluşturur.

- Bu hukuk sisteminin ilk basamağı "12 Levha Kanunlarıdır. Patricilerin uygulamalarına karşı çıkan Pleplerin ayaklanmaları ile bu kanunlar gündeme gelmiştir.

Justinianus Kanunları

- 527-565 yılları arasında Doğu Roma İmparatoru olan Justinianus ilk defa kamu ve özel hukuk ayrımı yapılmıştır.
- Özellikle aile, kişi ve miras hukuku konularındaki düzenlemeler, günümüz medeni hukukunun temelini teşkil etmektedir.
- Justinianus Kanunları 'nda suç ve ceza sisteminde suçluyu arındırma, iyileştirme ve caydırma amacı vardır.
- Bu kanunlarda hapis cezası uygulaması yoktur ve bunun yerine suçluların manastırlara kapatılması tedbirine başvurulmuştur.
- Adam öldürme gibi suçlarda ise sürgün, servete el koyma gibi cezalar da uygulanmıştır.

Cengiz Han Yasası

- Moğol İmparatorluğu'nun hukuk ve askerlik işlerini düzenleyen kanunlara "Cengiz Han Yasası" veya "Büyük Yasa" denilmiştir. (Yasaname-i Buzurg)
- Ama bu yasanın tamamı Cengiz Han tarafından oluşturulmuş değildir.
- Cengiz Han Yasası, nesilden nesile aktarılan Türk ve Moğol törelerinin yazılı hâle getirilerek düzenlenmiş şeklidir.
- Cengiz Han, kağan seçildiği 1206 yılı kurultayında bu kurallara bazı ilaveler yapmış ve bunları resmen yürürlüğe koymuştur.
- Bu yasalar, İslamiyet'i kabul eden Moğol hanedanları tarafından da uygulanmıştır.

(<https://t.me/tarihogretmeni>)

Telegram Kanal Linkimizdir

HAZIRLAYAN

CENAN ŞİRİN

IV. ÜNİTE

İLK VE ORTA ÇAĞLARDA TÜRK DÜNYASI

4. ÜNİTE

İLK VE ORTA ÇAĞLARDA TÜRK DÜNYASI

AVRASYA'DA İLK TÜRK İZLERİ

Avrasya, Asya ile Avrupa'nın neredeyse tamamını içine alan coğrafi bir bölgedir.

TÜRK ADININ ANLAMI:

Türk adı;

Çin kaynaklarına göre “**miğfer**”,

Kaşgarlı Mahmut'a göre “**olgunluk çağı**”,

A. Wambery'e göre “**türemek**”,

Ziya Gökalp'e göre “**kanun ve nizam sahibi**” anlamına gelmektedir.

Türk adına, çeşitli anlamlar verilmesine rağmen “**güç, kuvvet**” anlamına geldiği 1911'de yayınlanan eski bir Türkçe metinden anlaşılmıştır.

Bağımsızlığını 552'de ilan eden Kök Türk Devleti'yle Türk adı resmî bir kimlik kazanmıştır.

COĞRAFİ AD OLARAK TÜRKİYE

Türkiye kelimesi, ilk olarak VI. yüzyılda Bizans kaynaklarında “Orta Asya” için kullanmıştır.

Bizans kaynakları, IX ve X. yüzyıllarda Volga'dan, Orta Avrupa'ya kadar uzanan sahaya da **Türkiye adını vermiştir.**

XI-XIII. yüzyıllarda **Mısır ve Suriye'ye Türkiye denmiştir.**

Anadolu ise XII. yüzyıldan itibaren Türkiye olarak tanınmaya başlanmıştır.

ORTA ASYA KÜLTÜR MERKEZLERİ

Türklerin bilinen ilk ana yurdu Orta Asya'dır.

Orta Asya, batıda Hazar Denizi, kuzeyde Kırgız bozkırları ve Altay Dağları, doğuda Moğolistan ve Çin'in batısı (Doğu Türkistan), güneyde ise Tibet Platosu ve Hindikuş Dağları arasında yer alır.

Anav Kültürü (MÖ 4000-MÖ 1000): Anav, günümüzde Aşkabat'ın güneydoğusunda bir yerleşim bölgesidir. **Türk kültürünün önemli bir unsuru olan at, ilk defa bu kültürde görülmüştür. Orta Asya'nın en eski kültürüdür.**

Afanesyevo Kültürü (MÖ 2500-MÖ 1700): Türklere ait en eski kültür bölgesi olarak kabul edilmektedir. **Çakmak taşından ok uçları, bıçaklar, kemik iğneler, bakır eşyalar, basit çömlekler bu kültürün belli başlı eserleridir.**

Andronova Kültürü (MÖ 1700-MÖ 1200): Afanesyevo ve Andronova kültürü, Ön Türkler yani Türklerin ataları tarafından meydana getirilmiştir.

Karasuk Kültürü (MÖ 1200-MÖ 700): **Bu kültürün en önemli özelliği, dünyanın pek çok bölgesine göre demiri daha erken işlemeye başlamasıdır. İskit kültürünü oluşturan atlı-göçebe kültürünün Orta Asya'ya yayılmasını sağlamışlardır.**

Tagar Kültürü (MÖ 700-MÖ 300): Tunçtan bıçak, ok uçları, küçük hayvan heykelleri, çeşitli hayvan tasvirleri ve otağ şeklinde ağaç evler bu kültürün belli başlı eserleridir.

İLK TÜRK DEVLETLERİ İLE İLGİLİ ÖNEMLİ GELİŞMELER

MÖ 220 **Asya Hun Devleti**'nin kurulması: **Bilinen ilk Türk devleti**

216 Asya Hun Devleti'nin yıkılması

370 **Avrupa Hun Devleti**'nin kurulması: **En önemli Hükümdarı Attila (Tanrının Kırbağı)**

375 Kavimler Göçü:

496 Avrupa Hun Devleti'nin yıkılması

552 **I. Kök Türk Devleti**'nin kurulması: **Türk adıyla kurulan ilk Türk devleti**

630 I. Kök Türk Devleti'nin yıkılması

682 **II. Kök Türk Devleti**'nin kurulması: **Orhun Kitabeleri bu döneme aittir (Kutluk Devleti)**

742 II. Kök Türk Devleti'nin yıkılması

744 **Uygur Devleti**'nin kurulması: **Yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti**

840 Uygur Devleti'nin yıkılması

BOYLARDAN DEVLETE

Ana yurtta kurulan ilk Türk devletleri, boy birliği şeklinde ortaya çıkmıştır.

Eski Türk toplumunun sosyal yapısı; oguş (aile), urug (aileler birliği), boy (ok), budun (millet) ve il (devlet) şeklinde birbirine sıkı sıkıya bağlı olan unsurlardan meydana gelmiştir.

İlk Türk devletleri, boylar arasında birlikteliği sağladıkları dönemlerde, güçlerinin zirvesine ulaşmıştır.

Örneğin Asya Hun Devleti'ne en parlak dönemini yaşatan Mete Han, yirmi altı boyu Türk tarihinde ilk kez tek bayrak altında toplamıştır.

I. Kök Türk Devleti'nde Mukan Kağan, Türk boylarını hâkimiyeti altına alarak devletine en güçlü dönemini yaşatmıştır.

II. Kök Türk Devleti zamanında Kapgan Kağan yine Orta Asya'daki tüm Türk boylarını bir bayrak altında toplayarak gücüne güç katmıştır.

Uygur Kağanı Moyen-Çor ise Hun ve Kök Türk dönemlerinde olduğu gibi öncelikle Orta Asya'daki boyları kendine bağlamıştır.

İlk Türk devletlerinin kurulması ve güçlenmesinde etkili olan boylar, bu devletlerin zayıflamasında da önemli rol oynamıştır.

Boyların isyan etmesi ve budun birlikteliğinin bozulması, Türk devletlerinin güç kaybetmesine neden olmuştur

TÜRK DEVLETLERİNDE GÜCÜN MEŞRUIYET KAYNAĞI

KUT NEDİR?

Türklerde devleti yönetme yetkisinin kağana, Gök Tengri tarafından verildiğine inanılırdı. İlk Türk devletlerinde siyasi iktidar kavramı “kut” tabiri ile ifade edilmiştir.

Tanrı, Türk kağanına kut vererek hükümdarlık gücü ve yetkisi bahşetmiştir.

Türklerde kağan olabilmek için Gök Tengri tarafından kut verilmiş bir aileye mensup olmak gerekirdi.

Bu aileler belli olup Hunlarda Tu-ku, Kök Türklerde Aşina ve Uygurlarda Yağlakâr ailesidir. Tanrının iradesinin hangi hanedan üyesi üzerinde olduğu da ancak taht için yapılan bir mücadele sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Eski Türklerde kuta sahip olan hanedan üyeleri arasında kağan seçmek için kurultay toplanmıştır.

KAĞAN

Türklerde kağan hem bütün devlet teşkilatının başı hem de toplumun lideri durumundaydı.

O, devletin başı olarak iç ve dış siyaseti düzenler, savaş ve barışa karar verir, ordulara komutanlık eder, elçiler gönderir ve elçileri kabul ederdi.

Türk devletlerinde hükümdarlara; Şanyü, tanhu, han, yabgu, ilteber, İdikut, erkin ve kağan gibi unvanlar verilmişti.

Hunlardan itibaren Türklerde bazı hükümdarlık sembolleri de görülmektedir. Bunlar; taht, davul, otağ, kotuz, tuğ ve yaydır.

Kağan ülkeyi idare eder, töre koyabilir ve gerektiğinde yargılama da yapabilirdi.

GÜCÜN MADDİ VE TEMEL KAYNAKLARI

Orta Asya'da bozkırların kışı çok soğuk ve kar fırtınalı, yazı ise genellikle sıcak ve kuraktır. Yazın ara sıra şiddetli sağanaklar olsa bile yaşanan bu kuraklığı gideremezdi.

Bozkırın bu sert yapısı, bölgede yaşayan kavimleri etkilemiş ve konar-göçer hayat tarzının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bozkır, adaların ve vahaların dışında insanlara kalıcı bir yerleşme ve dinlenme imkânı tanımamıştır.

Konar-göçerler, ulaşımında ve göçlerde atı kullanarak bu zorlu koşulların üstesinden gelmiştir.

Bozkırın atlı göçebeleri, çabucak organize olabilen savaşçı bir toplum yapısına sahiptir.

Hunlar, Kök Türkler ve Uygurlar yazın yaylak denilen serin, sulak, otağı bol yüksek yaylalarda; kışın ise kışlak denilen daha ılık ova ve vadilerde yaşamıştır.

Çok kalabalık gruplar hâlinde yola çıktıklarında atlardan, develerden ve arabalardan oluşan kervanları kullanmıştır.

Zamanla Çinlilerle fazla yakınlaşılması ve **Manihaizm**'i kabul etmesi, Uygurların hayat tarzını değiştirmiştir.

Bu nedenle Uygurlarda, toplumsal yapı hızlı bir değişim göstermiş ve şehirleşmeye doğru bir eğilim başlamıştır.

Bunun yanında konar-göçer yaşamın da devam etmesi Uygurlarda bozkırlı ve şehirli olmak üzere iki farklı hayatın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bozkır kültürünün öğelerinden atı kullanan ve demiri işleyen Türkler, askerî bakımdan çevresindeki milletlere üstünlük sağlamıştır.

Türk ordusu, ücretli askerlerden değil her an savaşabilecek durumda olan süvarilerden kurulmuştur.

GÜÇ PAYLAŞIMI VE YÖNETİM

KURULTAY (TOY) NEDİR?

Türk devlet teşkilatında kurultay (toy); siyasi, kültürel, hukuki ve ekonomik konularda genel kararlar alan ve devlet yönetiminin temelini oluşturan en yüksek kuruluştur.

Kağan, hanedan üyeleri, hatun, aygucu ve boy beylerinden oluşan kurultay, genellikle yılda üç kez toplanarak devlet işlerini görüşürdü.

Kurultay'ın üyelerine **"Toygun"** denilirdi.

Kurultay, kağanın seçimi veya görevden alınmasında da etkiliydi.

Kağan, kurultayın doğal başkanıydı ve kağanın olmadığı zamanlarda **aygucı (başbakan)** kurultaya başkanlık ederdi.

Kurultay kararlarının uygulanmasını sağlamak ve takip etmek için buyruklardan **(bakan) oluşan bir ayukıya (hükûmet)** ihtiyaç duyulmuştur

İKİLİ TESKİLAT

İlk Türk devletlerinde ülkenin yönetimi,

Hunlardan itibaren devlet yönetiminde kolaylık sağlamak amacıyla **doğu ve batı** olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

İkili teşkilatlanma denilen bu sistemde:

Kağan, doğuda otururken batının yönetimi hükümdar ailesinden önde gelen bir kişiye, genelde kağanın kardeşine bırakmıştır.

Batı'daki yabgu unvanlı yönetici, Doğu'daki kağana bağlı olarak töre hükümlerini yürütmüştür.

Fakat **yabgu** karar ve icraatında tamamen serbesttir. Tıpkı bir devlet başkanı gibi o da elçiler göndermiş, kabul etmiş ve başka devletlerle anlaşmalar yapmıştır.

ÜLÜŞ NEDİR?

Türk kağanını **kut** yani siyasi iktidar ile donatan **Gök Tengri**, ona iktisadi güç anlamına gelen “ülüş” bağışlamıştır.

Ülüş, Türkçe “üleşmek” fiilinden çıkmış bir isim olup “pay, hisse, nasip, kismet” anlamına gelmektedir.

Tanrı, “ülüş” bağışı ile Türk ülkesinde bolluk ve bereketi artırmıştır. Türk kağanı da bu gücü halkın lehinde kullanarak elde ettiği maddi varlığı adil bir şekilde halka dağıtmıştır.

ASYA HUN DEVLETİ (MÖ 220-MS 216)

Asya Hun Devleti tarihte bilinen ilk Türk devletidir.

Devletin merkezi Ötüken 'dir.

Hunların bilinen ilk kağanı, “büyüklük ve genişlik” anlamına gelen Şan-yü veya Tan-hu unvanını taşıyan Tuman (**Teoman**)'dır.

Mete Han MÖ 209'da babası Tuman'ı tahttan indirerek Hunların başına geçmiştir.

Mete Han, Türkçe konuşan ve Türk soyundan olan toplulukları ilk kez Hun hâkimiyeti altında toplamıştı.

Günümüzde ordu teşkilatının temeli olan 10'lu Sistemi de getiren Mete Han'dır.

Mete Han'dan sonra **Çin entrikaları sonucunda Hun Devleti, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı (MÖ 54).**

Ci-çi önderliğindeki Batı Hunları 'na MÖ 36'da Çin İmparatorluğu son verdi.

Daha önceden **Ho- han-yeh** önderliğinde Çin hâkimiyeti kabul eden Doğu Hunları ise miladın ilk yıllarından itibaren yavaş yavaş toparlanmaya başlayarak tekrar bağımsızlıklarını kazandı.

Ancak taht kavgaları nedeniyle Hunlar, Güney ve Kuzey olmak üzere tekrar ikiye ayrıldı.

Kuzey Hunları, bölgedeki diğer kavimlerin baskısına dayanamayarak 155 yılından sonra Moğolistan'ı boşaltmak zorunda kaldı.

Böylece Türk ana yurdundaki Hunların siyasi varlığı tamamen sona erdi.

Çin egemenliği altında bulunan Güney Hun Devleti'ne ise Çin İmparatorluğu son verdi (216).

I. KÖK TÜRK DEVLETİ (552-630)

Tarihte Türk adını ilk defa resmî devlet ismi olarak kullanan Kök Türkler, Bumin Kağan liderliğinde Asya Hun Devleti'nin yıkılışından sonra bölgede kurulmuş olan Avar Devleti'ni yıkarak 552 yılında kuruldu.

Bumin Kağan, İl Kağan unvanını alarak ülkenin batı kısmının idaresini kardeşi İstemi Yabgu'ya verdi.

Mukan Kağan zamanında Kök Türk Devleti her yönüyle parlak bir dönem yaşadı.

Mukan Kağan'dan sonra kardeşi Taspar Kağan (Ta-Po) devletin başına geçti. Taspar Kağan'ın ölümünden sonra yaşanan taht kavgaları sırasında Kök Türk Devleti sarsıldı.

Devletin batı tarafını babası İstemi'den sonra idare etmeye başlayan Tardu, meydana gelen anlaşmazlıklardan yararlanarak 582 yılında Batı Kök Türk Devleti'nin bağımsızlığını ilan etti. 630 yılında Doğu Kök Türk Devleti Çin tarafından yıkıldı. Batı Kök Türk Devleti ise 630 yılında Çin'e bağlı birçok beyliğe ayrıldı.

II. KÖK TÜRK DEVLETİ “Kutluk Devleti” (682-742)

630 yılında Çin hâkimiyetine girdikten sonra birçok Türk beyi Çin'e karşı isyan etti. Bunların en önemlisi Çin sarayını basmak isteyen **Kürsat** 639 yılındaki baş kaldırışdır. Ancak bu girişim başarısız kaldı.

Nihayet **Kök Türkler, Kutluk önderliğinde 682 yılında zafere ulaşarak II. Kök Türk (Kutluk) Devleti resmen kurdular.**

Kutluk Kağan, devleti derleyip toplayan anlamına gelen **“İlteriş”** unvanını aldı.

Tonyukuk ise “Apa Tarkan” unvanını alarak bütün askerî ve idari işlerin planlanmasında İlteriş Kağan'ın en büyük yardımcısı oldu.

İlteriş Kağan'ın ölümü üzerine tahta geçen kardeşi Kapgan Kağan, Türk boylarını hâkimiyet altına aldı. Kapgan Kağan'ın sert tutumu ve Çin entrikaları nedeniyle devlete bağlı boylar birer birer isyan etmişti.

İsyanların birinde Kapgan Kağan'ın öldürülmesi üzerine yerine oğlu İnel tahta çıkmıştı.

Fakat İnel'in kağanlığı yetersiz bulunmuş ve onun yerine İlteriş'in oğlu Bilge, kağanlığa; Kül Tigin ise komutanlığa getirilmişti.

Bilge Kağan'dan sonra devletin başına geçen kağanların yetersiz olmaları zamanla devleti zaafa uğrattı. II. Kök Türk Devleti, 742'den itibaren yaşanan isyanlarla zayıfladı. Sonuçta Basmil, Karluk ve Uygurlar birleşerek II. Kök Türk Devleti'ne son verdi.

II. Kök Türk Devleti zamanında dikilen Orhun Abideleri Türklere ait bilinen en eski yazılı eserdir. “Bilge Kağan, Kültigin, Vezir Tonyukuk adına dikilmiştir.”

ORHUN YAZITLARINDA:

Türklerin Çin esaretinden nasıl kurtulduğu, bağımsızlık savaşı ve Tonyukuk'un faaliyetleri anlatılır. Bir kaplumbağa heykeli üzerine açılan oyuğa oturtulmuştur, Burada Türk-Çin ilişkilerinden bahsedilir. Türk İmparatorluğu ve Kültigin methedilir.

Bilge Kağan Abidesinde ise devletin nasıl büyüdüğü Kültiginin ölümünden sonraki olaylar ve gelecek nesillere öğütler yer alır.

UYGUR DEVLETİ (744-840)

Orhun ve Selenga bölgesinde yaşayan Uygurlar, Karluk ve Basmil boyları ile II. Kök Türk Devleti'ne son vermiştir.

744 yılında **Kutluk Bilge Kül Kağan**, merkezi Karabalgasun olan bağımsız **Uygur Devleti**'ni kurmuştur.

Üç yıl sonra Kutluk Bilge Kül Kağan ölmüş ve yerine oğlu Moyen Çor geçmiştir.

Moyen Çor'dan sonra hükümdar olan **Böğü Kağan**, **Manihaizm** dinini kabul etmiştir.

Uygurları hareketsizliğe, et yememeye, savaş yapmamaya teşvik eden bu din onların savaşçı özelliklerinin zayıflamasına neden olmuştur.

Fakat Uygurların bilim, sanat ve edebiyattaki ilerlemelerine etki etmiştir.

Uygurlar verleşik hayata geçen ilk Türk devletidir.

Çin entrikaları sonucu zayıflayan Uygur Devleti'ni 840'ta **Kırgızlar** yıkmıştır.

840 Kırgız yenilgisinden sonra başka bölgelere göç etmek zorunda kalan Uygurlar, zamanla gittikleri yerlerde yeni devletler kurdular.

Bunlardan ilki Çin'in kuzeyine göç eden Sarı (Kansu) Uygurları'dır.

Sarı Uygurlar günümüzde Kuzeybatı Çin'de yaşamaya devam etmektedir.

Diğer devlet ise Beşbalık, Turfan, Hoca ve Kaşgar 'ı içine alan Turfan Uygur Devleti'dir.

Turfan Uygurları, günümüzde Çin'e bağlı Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadırlar.

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE TÖRE

İlk Türk devletlerinde hukukun temelini ve kaynağını **“töre”** oluşturmuştu.

Töre; sosyal düzeni sağlayan örf, âdet, gelenek ve ahlaki değerlerden beslenerek ortaya çıkmış sözlü kurallardır.

Törenin oluşumunda; kut anlayışı ile kağanlar tarafından konulan kurallar, kurultaylarda alınan kararlar ve toplum içinde yavaş yavaş oluşan gelenekler etkili olmuştur.

Türk kağanları ülkelerinde adaletin sağlanmasına büyük önem vermiştir.

Devlet teşkilatlanmasında düzenlevici bir role sahip olan töre, kağanın hem keyfi hareket etmesini engellemiş hem de halkına adil davranması için bir kontrol mekanizması olmuştur.

TÜRK KİTABELERİNE GÖRE GÜÇ VE YÖNETİM ANLAYIŞI

Yenisey Yazıtları 'nda yazıt kahramanının yaptığı işlerden bahsedilmiştir. Bu yazıtlardan kişi, boy ve halk adları öğrenilmektedir.

Bir siyasetname örneği olan Orhun Yazıtları, Türklerin devlet ve yönetim anlayışı ile ilgili önemli bilgiler içermektedir.

Orhun Yazıtlarına göre gökyüzü ve yeryüzü yani bütün dünya Türk devletinin mekânını oluşturmaktadır.

Türk kağanları ise “cihanşümül” yani bütün dünyanın hükümdarı konumundadır.

Yazıtlara göre dünya hâkimiyeti, Tanrı tarafından Türk kağanlarına bir görev olarak verilmiştir.

Yazıtlarda ilk Türk devletlerindeki egemenlik anlayışının ilahi kaynaklı olduğu görülmektedir.

Yazıtlarda kağanların millete karşı sorumlu olduğunu ve millete hesap verdiğini gösteren örnekler de bulunmaktadır.

TÜRKLERDE COĞRAFYA İLE OLUŞAN YAŞAM TARZI

Tarımın sınırlı alanlarda yapılabildiği buna karşın otlakların geniş yer tuttuğu **Orta Asya'da**, Türk boyları hayvancılık ile uğraşmışlardır.

Bu nedenle hayvancılık ile uğraşan Türklerin büyük çoğunluğu, konar-göçer bir yaşam tarzını benimserken bir kısmı da yerleşik yaşam sürmüştür.

Eski Türk toplulukları özellikle su kaynaklarına yakın, yaylak ve kışlaklarda yaşamışlardır. Her boyun veya oymağın belirli yaylası ve otlığı vardı.

Türk boylarından bazıları, uygun tarım alanlarında hem tahıl hem de meyve-sebze yetiştirmiştir. Eski Türkler, yaşamaya uygun alanlarda yerleşik hayata geçerek şehirler kurmuş ve eserler meydana getirmiştir.

Yiyecekleri: kurutulmuş et, pastırma, et tozu gibi farklı şekillerde muhafaza ederek tükettikleri bilinen Türkler, tarihte ilk defa konserve yapan millettir.

TÜRKLER ANAYURTLARINDAN NEDEN GÖÇ ETTİLER?

- Ekonomik sıkıntı yani ana yurt topraklarının geçim bakımından yetersiz kalması,
- Kuraklık, nüfus artışı ve otlak darlığı
- Sınırlı bir tarım dışında sadece hayvan yetiştirilebilmesi
- Türklerde bir boyun başka bir Türk boyu göçe mecbur etmesi
- Yabancı (Çin ve Moğol), ağır dış baskıya maruz kalmaları
- Başka milletlerin egemenliğini kabul edip istiklalden mahrum kalmaktansa memleketi terk etmeyi tercih etmeleri
- Fetih arzusu ve yeni vatanlar kurma fikri.

TÜRKLERDE ASKERİ KÜLTÜR

Türk toplumunda eli silah tutan herkes asker sayıldığı için ilk Türk devletlerinin ordularında, **Hazar Devleti hariç**, ücretli yabancı asker yoktur.

Sürekli olan Türk ordusunda kadın-erkek, genç-yaşlı her an savaşabilecek durumdadır.

Tarihte düzenli ilk Türk ordusunu **Mete Han** MÖ 209'da kurmuştur. Mete Han'ın ordusunda, 10 000 atlıdan oluşan en büyük birlik "tümen" olarak adlandırılmıştır.

Mete Han'ın kurduğu bu sisteme **"onlu teşkilat"** adı verilmiştir. Onlu teşkilat, günümüze kadar hüküm süren diğer Türk devletleri ile süregelenmiştir.

Orhun Yazıtlarında ordu kelimesi "sû" terimi olarak kullanılmıştır. Ordunun başında bugünkü genelkurmay başkanı yerinde olan "sû-başı"lar bulunmuştur.

Genellikle bu göreve hanedan üyelerinden birisi getirilmiştir. Komutanların her birinin at kuyruğundan yapılmış birer tuğu vardır.

Kağanın tuğunun başında, altından bir kurt başı vardır.

Türkler, atı ehlileştirilmiş ve savaş aracı olarak kullanmışlar ayrıca demiri işleyerek silahlar yapmışlardır.

Atı etkin kullanan Türk orduları, yerleşik kavimlerde görülen hareketsiz savaş yöntemine göre yetiştirilmiş ağır teçhizatlı orduların aksine hafif silahlı ve hareketli süvarilerden kurulmuştur.

Yayalar yani piyadeler ise yok denecek kadar azdır.

Süvarilik için zaruri olan pantolon, deri kuşak ve potin de Türklerin icadıdır.

Süvarilerden oluşan Türk ordularının başlıca silahları, ok ve yaydır.

Mete Han, tümen komutanı olduktan sonra ıslık çalan bir ok icat etmiştir ve askerlerini bununla eğitmeye başlamıştır. Islık çalan oku nereye atarsa askerlerin de oklarını aynı istikamete atmalarını emretmiştir.

TURAN TAKTİĞİ:

- Türklere özgü bir savaş taktiği olan Turan taktiği, iki farklı savaş yönteminin uygulanması ile yapılan bir savaş usulüdür.
- Bu taktik, **sahte ricat** (geri çekilme, kaçma) ve **pusudan** oluşur.
- Bu savaş usulüne, Türk yurdunun eski adından dolayı **“Turan Taktiği” veya “Hilal Taktiği”** denilmiştir

KAVİMLER GÖÇÜ

Asya Hun Devleti’nin zayıflaması ve yıkılış sürecine girmesiyle bazı Türk boyları, Çin’in baskısı ve ekonomik nedenlerle de I. Yüzyıldan itibaren batıya doğru göç etmiştir.

IV. yüzyılın başlarında Roma İmparatorluğu’nun sınırları dışında yaşayan German kavimleri, geçim kaynaklarının yetersizliği nedeniyle güneye Roma İmparatorluğu’nun Ren-Tuna nehirleri hattındaki sınırlarına yığılmıştır.

Diğer taraftan **Hun Türkleri batıya doğru harekete geçtiklerinde, önlerine çıkan ve Romalılarca barbar olarak nitelendirilen kavimleri (Germanler, Ostrogotlar, Vizigotlar gibi) batıya doğru sürükleyerek yerlerinden etmiştir.**

Hunlardan kaçan bu kavimler, Roma sınırlarına yığılmış başka kavimleri domino taşı etkisiyle itmiş ve bu topluluklar 376 yılında kitleler hâlinde Roma İmparatorluğu topraklarına girmiştir.

Tarihte bu büyük nüfus hareketine Kavimler Göçü denilmektedir.

KAVİMLER GÖÇÜ NE GETİRDİ?

- Kavimlerin hareketiyle Avrupa Kıtası’nda büyük bir kargaşa yaşandı.
- **Günümüz Avrupa milletlerinin temelleri atıldı.**
- **Roma İmparatorluğu, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldı.**
- Avrupa Hun Devleti kuruldu.
- Avrupa’da feodalite güç kazandı ve skolastik düşünce gelişti.
- Avrupalılar, Türk kültürünü tanıdı.
- **İlk Çağ sona erdi Orta Çağ başladı.**
- **Derebeylik rejimi doğdu.**

AVRUPA HUN DEVLETİ

Hunlar, IV. yüzyılın ortalarında Don ve Volga ırmakları arasındaki, Alanların hâkim olduğu toprakları ele geçirmiştir.

Balamir idaresinde batıya doğru harekete geçen Hunlar, önlerine çıkan kavimleri verlerinden etmekle kalmamış aynı zamanda Avrupa içlerine kadar da ilerlemişlerdir.

Balamir'den sonra hükümdar olan Uldız, Doğu Roma İmparatorluğu baskı altında tutulurken Batı Roma İmparatorluğu'yla dostluk kurmuştur.

422 yılında **Rua**, Doğu Roma entrikalarını etkisiz hâle getirmek için **Balkan Seferi'ne çıkmış ve Doğu Roma'yı vergiye bağlamıştır.**

Rua'dan sonra hükümdar olan **Attila, devlete en parlak dönemini** yaşatmıştır.

Attila tahta çıktıktan sonra ilk olarak Doğu Roma İmparatorluğu'yla 434 yılında **Margus Antlaşması'nı imzalamıştır.** **Bu antlaşma ile** Attila, Doğu Roma'yı vergiye bağlayarak batıdaki hâkimiyetini pekiştirmiştir.

Attila, 447 yılında **Doğu Roma'nın barış şartlarına uymaması üzerine** **Balkan Seferi'ne çıkmış ve Doğu Roma'yla** **Anatolios Antlaşması'nı imzalamıştır.**

Bu antlaşmayla birlikte Attila, devletin dış siyasetini değiştirmiş ve Batı Roma İmparatorluğu üzerine yönelmiştir.

Başkentini düşeceğinden endişe eden Romalılar 452 yılında, Papa I. Leo başkanlığında bir barış heyetini Attila'ya göndermiş ve ondan Roma'yı esirgemesini istemiştir.

Papa'nın güvence isteğini kabul eden Attila, böylece Batı Roma'ya üstünlük sağlamıştır.

Attila, bu sefer dönüşünde ölmüş ve yerine sırasıyla oğulları İlek, Dengizik ve İrnek geçmiştir. İrnek Dönemi'nde Avrupa'da tutunamayacağını anlayan Hunlar, Karadeniz'in kuzeyine çekilmiştir.

ATTILA

Attila, Avrupa Hun Devleti'ne en parlak dönemini yaşatmıştır.

Avrupa'nın pek çok yerinde yüzyıllar boyu onun hakkında efsaneler türemiştir.

Bu efsanelerin en meşhuru ise Attila'nın, Savaş Tanrısı Ares' in kılıcına sahip olduğu ve bu nedenle bütün dünyaya hükmedeceği inancıdır. (Tanrının Kırbağı)

Onun savaşlarını konu alan Almanların meşhur Nibelungen Destanı, Attila'yı (Etsel) babacan, iyiliksever ve yüksek vasıflı bir hükümdar olarak tanıtmaktadır

HAZAR DEVLETİ

VII-XI. yüzyıllar arasında Karadeniz ile Kafkas dağlarının kuzeyinde ve İdil (Volga) Nehri dolaylarında hüküm sürmüştür.

Hazarlar tarih sahnesine Sabar Türkleri 'nin devamı olarak çıkmıştır.

Batı Kök Türk Devleti yıkılınca Hazarlar bağımsızlıklarını ilan etmiştir. **Hazarlar, Museviliği benimseyen tek Türk devleti** olup ülkesinde farklı dinleri barındırmıştır.

Hazar ismi günümüzde Hazar Denizi adında yaşamaya devam etmektedir.

KARLUKLAR

Kök Türklerin hâkimiyeti altında yaşamış olan Karluklar, II. Kök Türk Devleti'nin yıkılmasında ve Uygur Devleti'nin kurulmasında etkili olmuştur.

İslamiyet'i kabul eden ilk Türk boyudur.

751 Talas Savaşı'nda Çinlilere karşı Müslüman ordusunun yanında yer almıştır.

840'ta Uygur Kağanlığı'nın yıkılması üzerine kendini Kök Türkler'in halefi kabul eden Karluk Hükümdarı Bilge Kül Kadir Kağan "Kara Han" unvanını almıştır.

Böylece Karluklar değişiklik geçirerek aynı zamanda **Orta Asya'da ilk Türk İslam devleti olan Karahanlılar'a dönüşmüştür.**

AVAR HAKANLIĞI

Asya Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra IV. yüzyıl sonlarında, Moğolistan'da kurulmuştur.

I. Kök Türk Devleti; Avar Hakanlığı'na son verince Avarlar, Batı'ya göç etmiş ve Bayan Han zamanında Orta Avrupa'da devlet kurmuşlardır.

İstanbul'u iki kez kuşatan Avarlar, Germen ve Slavları yönetim, askerlik ve sanat alanlarında etkilemiştir.

Avarlar Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.

TÜRGİŞLER

Kök Türk Hakanlığı'nın batıdaki kalabalık boylarından biri olarak İli Nehri dolaylarında yaşamıştır.

Emevilerle mücadele ederek Arapların, Orta Asya'da hâkimiyet kurmasını engellemiştir.

Türgişler kendi adlarına para bastırmışlardır.

BAŞKIRTLAR

Orta Asya Türk kavimlerinden olup, Ural Dağlarının kuzey ve doğu kısımları ile İdil'in kuzey kesimini oluşturan bozkırlarda yaşamıştır.

Yaşadıkları bölgeye Başkırdistan olup buranın başşehri Ufa'dır.

Başkırtların aslı Türkistan'ı terk ederek kuzeye yönelen ve sonra batıya geçen Kıpçak Türkeri'ne dayanmaktadır.

BULGARLAR

II. yüzyılda Orta Asya'dan Avrupa'ya başlayan göçle ilk olarak Hazar Denizi-Karadeniz arasındaki topraklara yerleşmiştir.

VI. yüzyılın sonlarına doğru Kuban Nehri, Azak Denizi ve Karadeniz Bölgesi'nde yaşayanların katılmasıyla Han Kubrat'ın (Kurt) liderliğinde Büyük Bulgar Devleti kurulmuştur.

Büyük Bulgar Devleti'nin yıkılmasından sonra 680'de Otuz-Ogurlar'dan bir grup İtil (Volga) Bulgar Devleti'ni kurmuştur. **Ticari ilişkiler sonucu, İslamiyet'le tanışan Bulgarlar, X. yüzyılın ilk yarısında İslamiyet'i kabul etmişlerdir.** Doğu Avrupa'da Türk İslam kültürünün temsilcisi olmuşlardır.

Dobruca'nın güneyinde Asparuk (679-702) tarafından kurulan **Tuna Bulgar Devleti** ise **Boris Han Dönemi'nde Hristiyanlığı resmen kabul etmiştir.**

OĞUZLAR

630-682 yılları arasında Dokuz-Oğuz Kağanlığı altında toplandılar.

Daha sonra Kök Türk ve Uygur hâkimiyetine giren Oğuzlar, X. yüzyılda Oğuz Yabgu Devleti'ni kurdular.

X. yüzyılın sonlarına doğru İslamiyet'i kabul eden Oğuzlar, Büyük Selçuklu ve Osmanlı gibi cihanşümül devletler kurmuşlardır.

KIPÇAKLAR

Batı Kök Türk topluluklarından olup kaynaklarda çoğunlukla Kumanlar adı altında anılmıştır.

XI. yüzyılda Güney Rusya'ya gelerek burayı ele geçiren Kıpçaklar, Bizans'a karşı akınlar düzenlemiştir.

1250'de Mısır'da kurulan Memlûklüler Devleti kısa bir süre sonra Kuman-Kıpçak Türklerinin eline geçmiştir.

Zaman içerisinde bir kısmı Hristiyanlığı benimseyen Kıpçakların bir kısmı da Kırım, Kafkaslar ve İdil Bulgarları ülkesinde Müslüman olmuştur.

PEÇENEKLER

IX-XII. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyindeki steplerde yaşamıştır.

Oğuzlar ve Hazarların baskısı sonucunda Karadeniz'in kuzeyindeki topraklara gelerek Macarları buralardan uzaklaştırmıştır.

Peçenekler ilk defa 1035'te Tuna'yı geçerek Bizans topraklarına girmiş ve Bizans'a karşı akınlar düzenlemiştir.

Bizans ordusunda paralı askerlik yapan Peçenekler, Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusundan ayrılarak Alp Arslan'ın ordusuna katılmıştır.

KIRGIZLAR

840 yılında Uygur Devleti'ni yıkarak Ötüken 'de devlet kurdular.

XIII. yüzyılda Moğolların, XIX. yüzyılda Rusların egemenliğine giren Kırgızlar, 1991 de bağımsız oldular.

Türk edebiyatının en güzel örnekleri arasında yer alan Manas Destanı, Müslüman Kırgızlarla gayrimüslimler arasındaki mücadeleleri anlatır. En uzun Türk destanıdır.

MACARLAR

Fin-Uygur kavimlerinin bir bölümü Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara inerek Onugurlarla kaynaşmıştır.

IX. yüzyılın başlarında Hazar egemenliği altında olan Macarlar, Peçeneklerin baskısıyla batıya doğru göç etmiştir. **896'da Macaristan'a verleşen Macarlar, Hristiyanlığı benimseyerek Türk kimliğini kaybetmiştir.**

İLK TÜRK DEVLETLERİ VE KOMSULARI

Hunlar; başta Çin olmak üzere yerleşik toplumlara kürk, at, et, deri, silah satmışlar, karşılığında ise ipek, çay ve tahıl ürünleri almışlardır.

Güçlü oldukları dönemlerde ise İpek Yolu'nun uluslararası ticaretine katılmışlar ya da bu yolu kontrol altına almışlardır.

Türk toplulukları; ipek, buğday ve pirinç gibi ekonomilerinin eksiği olan temel ürünleri zaman zaman Çin'den hediye ve vergi olarak temin etmiştir.

Kök Türkler'in, Çin ile ilişkilerinin yanında batısında bulunan Sasani ve Bizans İmparatorluklarıyla da ilişkileri olmuştur.

Batı Kök Türklerine vergi vermeye başlayan Sasani Hükümdarı Anuşirvan, Maveraünnehir ticaret yolunu tamamen eline geçirmek istemiştir.

İstemi Yabgu, kendisine karşı düşmanca tutum takınan Sasani hükümdarına karşı Bizans İmparatorluğu ile temasa geçmiş ve 567 yılında İstanbul'a bir elçi heyeti yollamıştır.

Tarihte Orta Asya'dan İstanbul'a gönderilen bu ilk heyete karşılık Bizanslılar da İstemi Yabgu 'nun ülkesine elçi göndermiştir.

Böylelikle meydana gelen Türk-Bizans ittifakı, Sasani İmparatorluğu'nu zor durumda bırakmıştır.

YERLEŞİK TOPLUMLARIN KONAR- GÖÇERLERE KARŞI SAVUNMA DUVARLARI

Yerleşik toplumların konar-göçerlerden korunmak için belli yöntemleri vardır.

Bu yöntemler: Önleyici saldırılara girmek, aralarına girip fitne sokmak, en uzak ve en az tehlikeli olanları en yakın, dolayısıyla en tehlikeli olanların üstüne salmak ve sınır bölgelerinde onlara federe bölgeler vermeyi denemektir.

Tüm bu yöntemlere karşın ilk anda akla gelen yöntem yine de uygulanır.

Bu yöntem stratejik noktalara kaleler dikmek ve hatta olabilirse dalgakıranlar gibi atlıların saldırılarına karşı duracak bir savunma hattı, bir duvar inşa etmektir.

Çok önceleri Çinliler; Hunlar olarak adlandırdıkları kavme karşı küçük kaleler dikerler, daha sonra büyük Çin İmparatoru Çin Şi Huang Ti (Çe Huang Ti) bu tabyaları birleştirerek sürekli onarılan, gözden geçirilen, büyütülen mimari bir şaheser olan Çin Seddi'ni kurar.

İranlılar da bozkır sınırlarına kendi barikatlarını dikerler.

İLK TÜRK DEVLETLERİNİN TİCARİ POLİTİKALARI

Eski Türk topluluklarında ve devletlerinde ticaret, büyük ölçüde **“değiş tokuş”** esasına dayanmaktaydı.

Türkler, değiş tokuş için en çok atı kullanmışlardı.

Yaptıkları ticarete parayı da kullanan Türkler; özellikle Bizans, Çin ve Sasani gibi komşu ülkelerden vergi, haraç ve savaş tazminatı adı altında temin ettikleri paralarla ihtiyaçları olan malları satın alırlardı.

Türkler, satir adını verdikleri ve diske benzeyen bu gümüş parayla ticarete ödeme yapmışlardı.

Milletler arası ticarete Türkler, genellikle Soğdlu tüccarları himayelerine alarak kullanmış iseler de zamanla Hun, Kök Türk, Uygur devletlerinde de tüccar grupları oluşmaya başlamıştır.

Soğd ve Araplar gibi yabancı tüccarların Türk ülkesinde temsilcilikleri olduğu gibi Türk tüccarlar da yabancı ülkelerde temsilcilikler açmıştır.

Türk devletleri gelip geçen kervanlardan **“geciş vergisi”** almıştır. Özellikle Çin ipeğinin Batı’ya satışından önemli kârlar elde etmişlerdir.

İpek Yolu’nda ticaretin çok iyi ve bol kazançlı olması, Türklerle komşuları arasında mücadelelere sebep olmuştur.

Örneğin Kök Türkler, Sasanilerle iş birliği yaparak İpek Yolu ticaretini elinde bulunduran Ak Hun (Eftalit) Devleti’ne 557 yılında son vermiştir.

Uygur kağanları, Çin’e daha fazla mal satabilmek için siyasi ve askerî güçlerini bir baskı aracı olarak kullanmışlardır.

Uygurlar, alım satım ve borç alıp vermede belirli bir para ve ölçü sistemine sahip olmuştur. Borç olarak alınan mal ve para faiz karşılığında genellikle ilkbaharda alınmış ve ürünün kaldırıldığı sonbaharda ödenmiştir. **Bu faaliyetler Türklerde bankacılığın temelini teşkil etmiştir.**

Hazar Devleti kuvvetli ordusu ile VII ve IX. Yüzyıllar boyunca Doğu Avrupa’da tam manasıyla bir **“Hazar Barış Çağı”** gerçekleştirmiştir.

Gök Tengri inancına mensup olan Hazarların milletlerarası sıkı ilişkileri sonucunda ülkelerinde İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik de yayılmıştır.

Hazar barışının sağladığı rahatlık ve huzurla gelişen ticari faaliyet, tarihin önemli olaylarından biridir.

Bu süreçte refah içinde yaşayan Hazarlar; bal, mum, un, kadife ve kürk ticareti yapmışlar; arıcılık ve balmumu ticareti ile uğraşmışlar, denizde ve nehirlerde gemiler işletmişlerdir

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE SERBEST TİCARET PAZARI

Tarihî kayıtlara göre **ilk serbest ticaret pazarı, Asya Hun Devleti ile Çin arasında kurulmuştur.**

Avrupa Hun Hükümdarı Attila da serbest ticaret pazarlarına önem vermiştir. Bizans şehirlerinde serbest ticaret pazarları kurulmuştur.

Tıpkı Attila gibi Bilge Kağan da serbest ticaret pazarlarının önemini çok iyi kavramış bir devlet adamıydı.

Bilge Kağan, savaşımlara son verip Çin ile olan ilişkilerini karşılıklı dostluk ve barış temeline oturttukten sonra tarihin önüne çıkardığı fırsatlardan yararlanarak bu ülkeden bazı ticari imtiyazlar koparmıştır.

Bu imtiyazların en önemlisi, bazı Çin şehirlerinde serbest ticaret pazarlarının kurulması idi.

(<https://t.me/tarihogretmeni>)

Telegram Kanal Linkimizdir

HAZIRLAYAN

CENAN ŞİRİN

V. ÜNİTE

İSLAM MEDENİYETİ'NİN DOĞUŞU

5.ÜNİTE

İSLAM MEDENİYETİ'NİN DOĞUĞU

İSLAMİYET'İN DOĞDUĞU DÖNEMDE ARAP YARIMADASI VE ÇEVRESİ

Hız. Muhammed, 571 yılında Arap Yarımadası'nın önemli merkezlerinden olan Mekke şehrinde doğmuştur.

Arap Yarımadası; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine yakın olduğu önemli bir noktada bulunmaktadır.

Arabistan toprakları çöllerle kaplı olduğu ve ekonomik getirisi fazla olmadığı için büyük devletlerin ilgisini çekmemiş ve istilalara uğramamıştır.

Bu dönemde, Arabistan ve çevresinde dönemin iki büyük gücü olan **Doğu Roma ve Sasani imparatorlukları** hüküm sürmektedir.

Bunların dışında Afrika'da, Kızıldeniz'in kıyılarında ise **Habeş Krallığı** kurulmuştur.

Türklerin yoğun olarak yaşadığı **Orta Asya bölgesinde ise Kök Türk Devleti** hüküm sürmektedir.

Bu dönemde Türkler ve Araplar, ticari amaçla yaptıkları seyahatlerde karşılaşmıştır.

ARAP TOPLUMU

Arap toplumu; çöllerde göçebe bir hayat süren **bedeviler**, köyler ve şehirlerde yerleşik bir yaşam tarzına sahip **hadari** denilen insanlardan oluşmaktadır.

İslamiyet öncesi Arabistan'da insanlar; **hürler, köleler ve mevaliler** olmak üzere üç sosyal sınıfa ayrılmıştı.

Herhangi bir hakka sahip olmayan köle ve cariyeler (kadın köleler) alınıp satılabilir, miras olarak bırakılabilir ve günlük işlerde çalıştırılabilirdi.

Bir köle azat edilirse **mevali** denilen sınıfa geçmiş olurdu.

Bir erkek çok sayıda kadınla evlenebilir ve eşlerini kolayca boşayabilirdi.

İnsani hakların çoğundan yoksun bırakılan kadınlar, mirastan da pay alamazdı.

Araplar, **haram aylar** olarak kabul edilen **zilkade, zilhicce, muharrem ve recep** ayında savaş yapmazlardı. Bu aylarda yapılan savaşlara **Ficar Savaşları** denilirdi.

İslamiyet'ten önce Arabistan'da;

Nebatiler, Tedmür, Gassani, Main, Hire, Sebe gibi devletler yaşamıştı.

Arap Yarımadası'nda siyasi birlik yoktu. Toplum kabilelerden oluşurdu.

Kabilelerin başında “şeyh” veya “seyyid” denilen kabilenin büyüğü bulunurdu.

Kabileler arasında özellikle **kan davalarına dayanan savaşlar sık görülürdü.**

Arabistan genelinde inanış olarak **Putperestlik** hâkimdi.

Bunun yanı sıra Hristiyanlık, Musevilik ve Haniflik (Hz. İbrahim'in dini) dinlerine inananlar da vardı.

İslamiyet öncesi döneme “Cahiliye Dönemi” denmesinin sebebi,

İnsanların okuma-yazma bilmemesi değildir. Medeniyet bakımından geri kalmaları, bilgisizlik ve gaflet içerisinde bulunmaları, putlara tapmaları, kadınlara yönelik kötü tutumları nedeniyle böyle isimlendirilmiştir.

ARABİSTAN YARIMADASI'NDA EKONOMİ

Arabistan Yarımadası'nda ekonomi tarım, hayvancılık ve ticaret üzerine kuruluydu.

Başta Mekke olmak üzere yarımada genelinde en belirgin geçim kaynağı ticaretti. Mekke, İslamiyet öncesinde de dinî bir merkez olduğu için Araplar buraya gelenlerle yoğun bir ticari münasebet kuruyordu.

Günümüzdeki fuarlara benzeyen panayırlar, Arabistan ticaretinde önemli bir yer tutardı. Bu panayırlar, ekonomik hayatın olduğu kadar sosyal hayatın da önemli bir parçasıydı. Özellikle kabileler arasındaki birçok problem buralarda çözüldü. (**Sukuaz Panayırı**)

Panayırlarda edebî sohbetler yapılır, şairler en güzel şiirlerini buralarda okurdu. Bu şiirlerden beğenilenler Kâbe'nin duvarına asılırdı.

Hilfu'l-Fudûl: Resûlullâh'ın Câhiliye devrinde tasvip edip katıldığı tek cemiyet, “Hilfü'l-Fudûl”dür. Çünkü bu bir adâlet cemiyeti idi. Zulüm ve haksızlığa mâni olmak için kurulmuştu. “**Faziletli kişilerin yetişmesi Ahlaki değerler gibi kavramlara yer verilmesi.**”

İSLAMİYET YAYILIYOR

Hz. Muhammed'e 610 yılında ilk vahiy gönderilmiştir.

Böylelikle Peygamberlik görevi başlamıştır.

SORU: Mekke müşriklerinin çoğu, daha önceden **Muhammed'ül-Emin (güvenilir)** lakabını taktıkları Hz. Muhammed'in çağrısına, olumlu karşılık vermemiştir.

Bunun temel sebebi Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği bu yeni dinin, müşriklerin mevcut durumlarında köklü değişikliklere sebep olmasıdır.

İslam'ın ilk dönemlerinde kayıtsız kalma, alay etme şeklinde kendini gösteren tepkiler ilerleyen zamanlarda, Müslümanlara yönelik şiddete ve işkencelere dönüşmüştür.

Müslümanlar bazıları Hz. Peygamber'in izniyle **hicret** etmişlerdir.

Hz. Muhammed Mekke'de kalarak İslamiyet'i yayma faaliyetlerine devam etmiştir.

AKABE BİATLARI

620 yılında Medine'den Cahiliye Devri adetlerine göre hac vazifesini yapmak ve çevrede kurulan panayırlara katılmak için Mekke'ye gelen bazı kişilerle Akabe denilen mevkide görüşmüş ve onları İslam'a davet etmiştir.

Bu kişiler İslam'ı kabul etmiş ve Hz. Peygamber'i koruyacaklarına dair biat (söz) vermiştir.

Medine'ye dönen bu kişiler burada İslam'ı yaymış ve yeni Müslüman olanlarla birlikte 621 ve 622 yıllarında aynı yerde iki kez daha Hz. Muhammed ile görüşmüştür.

İslam tarihine bu görüşmeler Akabe Biatları olarak geçmiştir.

622 yılında Hz. Muhammed, yanına Hz. Ebu Bekir'i de alarak Medine'ye hicret etmiştir.

İLK TOPLUMSAL SÖZLEŞME

Hz. Muhammed'in hicret ettiği dönemde, Arabistan genelinde olduğu gibi Medine'de de karışıklıklar vardır.

Evs ile Hazrec isimli müşrik Arap kabilelerinin gerek kendi aralarında gerekse Yahudilerle yaşadıkları çekişmeler yaşamı zorlaştırmaktadır.

Hz. Muhammed önce Müslümanlar arasında muhacir (göçmen) ve Ensar (Medineli) arasında kardeşlik ilan etmiştir.

Hz. Peygamber; Medine'deki topluluklarla İslam Devleti'nin ilk yazılı anlaşması olan [Medine Sözleşmesi](#)'ni imzalamıştır.

Sözleşme genel olarak yargı kurallarının titizlikle uygulanmasını temel almıştır.

[Medine Sözleşmesi](#) içerik bakımından anayasal özellikler taşımaktadır.

Sözleşme ile Müslümanlar ve gayrimüslimlerin Medine'ye bir saldırı olduğunda, birlikte hareket etmesini karara bağlamıştır.

BEDİR SAVAŞI (624)

Mekkeliler, içinde Medine'ye hicret eden Müslümanların mallarının da olduğu bir kervanı Şam'a göndermeye karar vermiştir.

Bu ticaretten elde edecekleri gelir ile de Müslümanlarla savaşmayı amaçlamışlardır. Bunu öğrenen **Müslümanlar, Şam kervanının yolunu kesmek ve gözdağı vermek için sefer düzenlemiştir.**

Bedir Kuyuları önünde yapılan savaşı Müslümanlar kazanmıştır.

Bedir Savaşı'nda elde edilen ganimetler, savaşa katılanlar arasında paylaştırılmıştır.

Esirlerin, fakir olup ödeme yapamayacak olanlarından okuma yazma bilenler, on Müslümana okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılmıştır.

UHUD SAVAŞI (625)

- Mekkeli müşrikler, Bedir Savaşı'nın intikamını almak ve Müslümanların denetimine geçen Suriye-Mısır ticaret yolunu tekrar ele geçirmek amacıyla Mekkeliler üzerine harekete geçmiştir.
- Hz. Peygamber'in ordunun güvenliğini sağlamak için Ayneyn Tepesi'ne yerleştirdiği okçuların yerlerini terk etmesi nedeniyle Müslümanlar bozguna uğramıştır.
- **Hz. Peygamber'in varalandığı bu savaşta, Hz. Hamza şehit olmuştur.**
- Savaş sonunda Mekkeli müşrikler tam bir galibiyet kazanamamış ve geri dönmüşlerdir

HENDEK SAVAŞI (627)

- Mekkeli müşriklerin Müslümanları son yok etme çabası olan **Hendek Savaşı, ismini Medine'nin etrafına hendek kazılarak savunma yapılmasından almıştır.**
- Mekkeli müşriklerin Medine'ye yürümesi üzerine Hz. Muhammed çevresindekilerle istişare yapmıştır.
- Bunun sonucunda Medine etrafına derin bir hendek kazılarak şehir savunması yapılmasına karar verilmiştir.
- Müşriklerin kuşatması şiddetli bir fırtına nedeniyle sona ermiş ve müşrikler kuşatmayı kaldırıp Mekke'ye geri dönmüşlerdir.
- **Bu savaş Müslümanların Mekkelilere karşı son savunma savaşı olmuştur.**

HUDEYBİYE ANTLAŞMASI (628)

- Müslümanlar hem memleket özlemini gidermek hem de Kâbe'yi tavaf ederek umre ibadetlerini yapmak istemiştir.
- Müşrikler ise Müslümanları Mekke'ye sokmamak için kendi aralarında sözleşip tedbirler almıştır.
- Hz. Peygamber geliş amaçlarını bildirmek için Hz. Osman'ı elçi olarak göndermiştir.
- Fakat Hz. Osman, Mekke'de esir edilmiştir.
- Bunun üzerine Hz. Peygamber, yanındaki sahabelerden Mekkelilere karşı koymak ve Hz. Osman'ı kurtarmak için biat almıştır.
- Durumun ciddiyetini anlayan Mekkeliler gönderdikleri bir elçi vasıtası ile **Hudeybiye Antlaşması'nı** yaptılar.

Bu antlaşmaya göre;

- **Müslümanlar, o yıl Mekke'ye giremeyecek ve umre yapamayacaktır.**
- **Mekkeli bir kimse Hz. Muhammed'in yanına kaçarsa velisinin isteği üzerine geri verilecek, fakat bir Müslüman kaçarak Mekke'ye sığınırsa iade edilmeyecektir.**
- **Mekkeliler, Hudeybiye Antlaşması ile Müslümanları resmen tanımıştır.**

HAYBER'İN FETHİ (629)

- **Yahudiler, Şam ticaret yolunu tehdit edip Müslüman ticaret kervanlarına zarar vermeye ve Mekkeli müşrikleri Müslümanlara karşı kışkırtmaya devam etmekteydi.**
- Bunun üzerine **Hz. Peygamber, Yahudilerin bulunduğu Hayber üzerine bir sefer düzenledi.**
- Kale kuşatılarak kısa sürede ele geçirildi.
- **Bu zaferle Şam ticaret yolunun güvenliği sağlandı.**
- **Müslüman olmayan erkeklerden cizye vergisi alınmaya başlandı.**

MUTE SAVAŞI (629)

- Hristiyan Gassaniler'i İslam'a davet etmek için bir elçi gönderilmiş fakat elçi, Gassani valisi tarafından öldürülmüştür.
- Bunun üzerine Hz. Peygamber bir ordu hazırlayarak bölgeye sevk etti.
- Gassani hükümdarı, Bizans'tan yardım istedi.
- Bölgeye gelen Bizans ordusu ile Müslümanlar arasında bir savaş yapıldı.
- **Mute savaşı Müslümanlarla Bizans arasındaki ilk savaştır.**

MEKKE'NİN FETHİ (630)

- Hudeybiye Antlaşması gereği taraflar birbirlerinin müttetiklerine saldırmayacaktır.
- Fakat Mekkeli müşrikler, bu antlaşmaya sadık kalmamışlardır.
- Bunun üzerine Hz. Peygamber ordusuyla Mekke üzerine yürüdü ve kısa sürede kan akıtılmadan fetih tamamlandı.
- **Hz. Peygamber, ilk olarak genel af ilan etmiş, kimsenin malına dokunulmamış ve esirler serbest bırakılmıştır.**
- **Mekke'nin Fethi'yle** birlikte **Kureys müşriklerinin Hz. Peygamber ve Müslümanlara karşı olan düşmanlığı sona ermiş,**
- **Hicaz Bölgesi'nde İslam'ın yayılışının önündeki engeller ortadan kalkmıştır.**

HUNEYN SEFERİ (630)

- Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethi üzerine Taifliler, putperest diğer kabileler ile birleşerek büyük bir ordu hazırlamıştır.
- Hz. Peygamber, Huneyn 'de toplanmış olan bu ordu üzerine sefere çıkmıştır.
- Yapılan savaşta Müşrikler yenilgiye uğratılmıştır.
- Bu zaferle **Arap Yarımadası'ndaki son putperest tehdit de ortadan kalkmıştır.**

TEBÜK SEFERİ (631)

- Bizans'ın Arabistan üzerine büyük bir sefer düzenleyeceği haberleri üzerine Hz. Muhammed ordusuyla sefere çıkmıştır.
- Fakat Tébük mevkiine gelindiğinde haberin asılsız olduğu öğrenilmiştir.
- **Arabistan dışına yapılan ilk sefer olma özelliği gösteren Tébük Seferi sırasında bölgede birçok kabile Müslümanlığı kabul etmiştir.**

VEDA HUTBESİ

- Hz. Muhammed, vefatına kadar Medine'de yaşamıştır.
- Vefat etmeden önce yapmış olduğu Hac ibadeti sırasında tüm insanlığa seslendiği Veda Hutbesi 'ni okumuştur.
- Hz. Muhammed 632 yılında Medine'de vefat etmiş, cenazesi kendi evine defnedilmiş ve burası günümüzde de Mescid-i Nebevi'nin içerisindeki Ravza-i Mutahhara olarak adlandırılmıştır.

Dört Halife Dönemi (632-661)

Hilafet İslam devletlerinde Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade eder. İslam Devleti'nin başkanına ise "Halife" denir

Hız. Muhammed'in vefatıyla İslam Devleti'nin başkanının kim olacağı sorunu gündeme gelmiştir.

Çünkü Hz. Peygamber, kendisinden sonra kimin devlet başkanı olacağını söylememiş, seçimi Müslümanlara bırakmıştır.

632 yılında Hz. Peygamber'in vefatının ardından yapılan görüşmeler neticesinde, **Hız. Ebu Bekir** halife seçilmiş ve halk ona biat etmiştir.

Hız. Ebubekir Dönemi (632 – 634)

Hız. Ebu Bekir'in halifeliğın ilk zamanlarında

- **İslam Devleti içerisinde karışıklıklar yaşanmıştır.**
- İslam'dan dönerek devlete isyan eden kabilelerle Ridde Savaşları'nı yapan Hz. Ebu Bekir, bu kişilerin hepsini itaat altına alarak ülke içerisinde birlik ve düzeni sağlamıştır. (**Dağılan İslam birliği yeniden sağlandı.**)
- **Hız. Ebu Bekir Dönemi'nde Arabistan toprakları dışına seferler düzenlenmiştir.**
- **Bizans ile Yermük Savaşı yapıldı. Suriye'nin fethinin önü açıldı.**
- Suriye'nin fethi sırasında Bizans'la 634 yılında yapılan **Ecnadeyn Savaşı** ile Suriye kapıları Müslümanlara açılmıştır.
- **Yalancı peygamberler sorunu ortadan kaldırıldı.**
- **Zekât vermek istemeyen Arap kabileleri tekrar devlete bağlandı.**
- **Hız. Ebu Bekir Dönemi'nde birçok hafız şehit olunca unutulmasını engellemek için Hz. Ebu Bekir ayetleri bir araya toplamış ve Kur'an-ı Kerim kitap hâline getirilmiştir. Böylelikle Kur'an-ı Kerim'in günümüze kadar eksiksiz ve bozulmadan gelmesi sağlanmıştır.**

Hız. Ömer Dönemi (634 – 644)

- **Onun dönemi, fetihlerin yoğunlaştığı bir dönemdir.**
- Hz. Ömer'in halifelik dönemi İslam Devleti'nin teşkilatlandığı dönem olmuştur.
- 636 yılındaki Yermük Savaşı ile Suriye ve Filistin coğrafyasının önemli şehirleri ele geçirilmiş ve 640 yılında bütün Suriye coğrafyası fethedilmiştir.
- **Amr bin As** komutasındaki İslam orduları Filistin'in fethini tamamlamak için **Kudüs'ü kuşatmıştır.**
- Kudüs patriği Hz. Ömer'le görüşerek şehrin anahtarını teslim etmiştir.
- **Müslümanlar** İran'a hâkim olan Sasaniler'e **Köprü Savaşında yenildi.**

Bu savaştan sonra 636 yılında Kadisiye, bir yıl sonra Celula ve 642'de Nihavend Savaşları sonucunda Irak ve İran toprakları fethedildi.

Müslümanlar, Hz. Ömer Dönemi'nde Horasan'a kadar olan bölgeyi fethetti ve Türklerle komşu oldu. Mısır 642 yılında İskenderiye'nin fethi ile tamamen Müslümanların eline geçti.

Hız. Ömer Döneminde yaşanan gelişmeler:

- Ülke toprakları yönetim birimlerine ayrılarak illere valiler atanmıştır.
- Toplanan vergiler sistemli hâle getirilmiş ve İslam Devleti'nin hazinesi yani Beytü'l-mâl oluşturulmuştur.
- İslam tarihinde ilk düzenli ordu ve ordugâh şehirler kurulmuştur.
- Askerî İktâ sisteminin temelleri atılmıştır.
- Merkezle taşra irtibatını sağlayabilmek için posta evleri inşa edilmiştir.
- Hz. Ömer zamanında Hicret (622) başlangıç kabul edilerek ilk hicrî takvim düzenlenmiştir.
- Hz. Ömer, 644 yılında İranlı bir köle tarafından şehit edilmiştir.
- Suriye (Ecnadeyn Savaşı), Irak (Kadisiye Savaşı), İran (Nihavent Savaşı), Kudüs, Mısır, Azerbaycan alındı.
- Sınırların gelişmesi ile yönetimi kolaylaştırmak için İslam Devleti'nin kurumları oluşturuldu.
- Düzenli ordu kuruldu. Ordugâh şehirleri oluşturuldu.
- Hicri takvim oluşturuldu.

Hız. Osman (644 – 656)

- **Hız. Ömer, 644 yılında şehit edilmesi üzerine şûra tarafından Hız. Osman halife seçilmiştir.**
- Horasan ve Azerbaycan ele geçirildi.
- Horasan ve Azerbaycan fethedilerek İslam Devleti'nin sınırları Gürcistan ve Dağıstan'a kadar genişletilmiştir.
- İslam Devleti'nin sınırları Horasan'a kadar ilerlemiştir. İlk defa Türklerle mücadele edilmiştir. **Hazar Türkleri** ile komşu olunmuştur.
- Suriye valisi Muaviye tarafından ilk İslam donanması kurulmuştur.
- Suriye Valisi Muaviye, Anadolu'da Kayseri'ye kadar sefer düzenlemiş ve kurulan donanma ile 649'da **Kıbrıs'ı fethetmiştir.** Bu donanma **Doğu Roma ile savaşarak Zâtü's-savârî denilen ilk deniz zaferini kazanmıştır.**
- Hız. Osman Dönemi'nde **Kuzey Afrika topraklarına da seferler yapılarak Tunus ele geçirilmiştir.** Bölgedeki Berberiler arasında İslam hızla yayılmıştır.
- Hız. Osman Devri'nde Kur'an nüshası çoğaltılmış diğer İslam ülkelerine gönderilmiştir. (**Mekke, Basra, Küfe, Şam ve Mısır**).
- **İslam Devleti'nde ilk ayrılık sinyalleri ortaya çıktı.**

İSLAM DÜNYASINDA İLK AYRILIKLAR

- **Hiz. Osman Dönemi'nde fetih hareketlerinin yavaşlamasıyla** ekonomik ve sosyal sorunların baş gösterdiği karışıklıklar dönemi başlamıştır.
- Ekonomik sıkıntıları ortadan kaldırmak isteyen Hz. Osman, Hz. Ömer zamanında halka bağlanan maaşları kesmek zorunda kalmıştır.
- Hz. Osman'ın yapmış olduğu tayinlerde, kendi kabilesi ve ileride **Emeviler Devleti'ni kuracak olan Ümeyyeloğullarına ayrıcalık tanıdığı iddiaları** halkta tepkileri artırmıştır.
- Kûfe ve Mısır bölgelerinde isyanlar çıkmaya başladı.
- İsyanın elebaşları Medine'ye gelerek Hz. Osman'ı, evinde şehit etmiştir.
- **İşlenen cinayet ile Müslüman toplum içerisinde ilk fitne hareketi başlamıştır.**

Hiz. Ali Dönemi (656 – 661)

- **İlk icraat olarak** Hz. Osman zamanındaki olaylara sebep olduklarını düşündüğü valileri görevlerinden alıp yerlerine yenilerini atamıştır.
- İslam Devleti içinde parçalanmaların yaşanabileceğini düşünerek suçluları cezalandırma konusunda acele etmemiş ve titiz davranmıştır.
- **Hiz. Peygamber'in eşi Hz. Ayşe ve çevresindekiler, Hz. Osman'ın katillerinin bir an önce bulunup cezalandırılmasını istemişlerdir.**
- Sahabelerden bir kısmı Hz. Ayşe'nin safına geçerek bir güç oluşturmuştur. Hz. Ali, oluşturduğu kuvvetle Hz. Ayşe ve ordusunun peşinden Kûfe'ye gitmiştir.
- **Hiz. Osman'ın katledilmesinden sorumlu olanlar, kendilerinin cezalandırılacağını anlamış ve beklenmedik bir anda saldırıya geçerek savaşı başlatmışlardır.**
- Mücadelede Hz. Ali taraftarları üstün gelmiş ve Hz. Ayşe savaştan sonra Medine'ye gönderilmiştir.

ÖNEMLİ: Hz. Ayşe'nin devesinin etrafında cereyan etmesi dolayısıyla bu savaşa İslam tarihinde **"Cemel (Deve) Vakası"** denmiştir. (Hz. Ayşe, Talha ve Zübeyr; **Deve Olayı (Cemel Vakası – 656 yılında)**. Hz. Ali savaşı kazandı. Devlet merkezi Kûfe'ye taşındı.)

Hiz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali'nin halife seçilmesine Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmadığı iddiasıyla bazı gruplar karşı çıktı.

Bu dönemde fetihler durdu. İç karışıklıklar ortaya çıktı. İki muhalif grupla mücadele edildi.

SIFFİN SAVAŞ 657

Cemel (Deve) Vakasından sonra Muaviye, Hz. Osman'ın katillerinin bulunmamasını gerekçe göstererek ayaklandı.

- Yapılan savaşta Hz. Ali'nin kuvvetleri, Muaviye'ye üstünlük sağladı.
- Bu esnada Amr bin As'ın tavsiyesi ile Muaviye bir savaş hilesine başvurdu.
- **Mızraklarının uçlarına Kur'an sayfalarını takarak "Ey Iraklılar! Savaşı bırakalım, aramızda Allah'ın kitabı hakem olsun!" diye bağırmaya başladılar.**
- Hz. Ali, sorunun çözülmesi için hakem heyeti kurulmasını kabul etti.
- Hakemlerin görüşmeleri sonrasında alınan karara uymayan Amr b. As, siyasi bir manevrayla halifeliği Muaviye'ye veriyse de Hz. Ali, buna razı olmamış ve mücadeleye devam etmişti.
- **Siffin Savaşı'ndan sonra hakem tayin edilmesini kabul etmeyip Hz. Ali'nin ordusundan ayrılan üçüncü bir grup daha ortaya çıkmıştır. Bunlar, İslam Devleti adına büyük bir sorun oluşturan Haricilerdir.**
- **Hakem Olayı ardından Müslümanlar, 3 siyasal gruba ayrılmıştır. Şiiiler, Sünniler ve Hariciler.**

Bu olaylardan kısa süre sonra Haricilerden bir kişi, Hz. Ali'yi sabah namazını kıldığı sırada şehit etti

EMEVLER (661- 750)

Hiz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra oğlu Hiz. Hasan halife olarak kısa bir süre İslam topraklarının bir kısmını yönetti.

Ancak Muaviye'nin güçlü bir ordu kurup geniş topraklara hükmetmesi pek çok Müslüman'ın onun halifeliğini kabul etmesine neden oldu.

Hiz. Hasan gerek savaş yorgunu adamlarına güvenemediğinden gerekse Müslümanlar arasında daha fazla kargaşa olmasını istemediğinden 661 yılında Muaviye'nin halifeliğini kabul etti.

Böylece halifelik, Emevi Hanedanlığı'na geçmiş oldu.

Muaviye, Kureyş kabilesinin Ümeyyeoğullarına veya Emeviler koluna mensup olduğu için devlet, Emevi Devleti olarak adlandırılmıştır.

Muaviye, halifeliği kabilecilik anlayışı ve kılıç kuvvetiyle kazanmış ve daha sonra saltanata dönüştürmüştür.

- Emevi orduları Türkistan yönündeki fetihlerde bulunmuştur. **İstanbul kuşatılmış ancak sonuç alınamamıştır.** Meşhur sahabe **Eyyup el Ensari** bu kuşatmada hastalanarak vefat etmiştir. **Rodos, Sakız gibi adalar alınmıştır.**

Emevilerde Muaviye zamanında, toplanan bir şûranın aldığı karar doğrultusunda oğlu Yezid, İslam tarihinde ilk defa veliaht tayin edilmiş babasının ölümünden sonra da halife olmuştur.

Hiz. Ali'nin oğlu Hiz. Hüseyin de Yezid'e bağlılığını bildirmemiş ve Kербela denilen yerde ailesi ve akrabalarıyla birlikte şehit edilmiştir.

Bu acı olay Müslümanları çok üzmüş ve Yezid ile Emevi hanedanlığına karşı toplumda bir tepki oluşmuştur.

Bu olay, iki taraf arasındaki (Sia-Sünni) tarihî sınırın kesin çizgisi olmuştur.

Emeviler Dönemi'nde siyasi çekişmeler neredeyse hiç bitmemiştir. Ancak sekizinci Emevi halifesi olan **Ömer bin Abdülaziz** Dönemi farklıdır.

Bu dönemde mevalilerden alınan cizye vergisi kaldırılarak ayrımcılığa son verilmiş ve toplumun her kesimini kucaklayan bir yönetim sergilenmiştir.

Bu yüzden **Ömer bin Abdülaziz'e ilk dört halifenin yönetim anlayışına benzer bir yönetim sergilediği için beşinci halife denmiştir.**

Halife Abdülmelik döneminde Arapça resmi dil olarak ilan edildi ilk İslam parası bu dönemde bastırıldı.

I. Velid'in halifeliği döneminde Horasan Valisi Kuteybe bin Müslim, Maveraünnehir Bölgesi'nde pek çok şehri fethetmiştir.

Buhara, Semerkand ve Harezm gibi önemli Türk şehirleri onun zamanında Emevi hâkimiyetine girmiştir.

Fakat **Emevilerin uyguladığı politikalar nedeniyle bu dönemde İslamiyet Türkler arasında yayılmamıştır.**

İspanya'ya gönderilen **Tarik bin Ziyad**, Gotları mağlup etmiş (**Kadiks Savaşı 711**) ve belirli aralıklarla yapılan seferlerle **bütün İspanya fethedilmiştir.**

Emevilerin, Avrupa kıtasındaki ilerlemeleri 732 yılında Franklarla yapılan **Puvatya Savaşı'nda İslam ordusunun yenilmesiyle** Prene Dağları'nda son bulmuştur.

EMEVİLERİN YIKILIŞI (750)

Zamanla hanedan üyeleri arasındaki iktidar mücadeleleri ve uygulanan politikalardan memnum olmayan halkın isyanlarıyla Emevi Devleti zayıflamış ve Abbasilerin isyanıyla da yıkılmıştır.

Emevilerin yıkılma nedenleri:

- Son dönemdeki halifelerin kötü yönetimi,
- Hanedan üyeleri arasındaki mücadeleler,
- **Toplumdaki kabilecilik anlayışı,**
- Kerbela Olayı'ndan ötürü halkın bir kısmında Emevi ailesine karşı oluşan nefret
- Arap olmayan unsurların dışlandığı **mevali politikası.**

MEVALİ NEDİR?

Azad edilmiş köle anlamına gelen mevali tabiri; ilk İslam fetihlerinden sonra kendi arzularıyla Müslüman olan ve çoğunluğunu Türkler, İranlılar, Berberiler ve Kıptiler'in oluşturduğu **Arap olmayan Müslümanlar için de kullanılır.**

Emeviler Dönemi'nde mevalilerden fazla vergi alınmıştır.

Bu yüzden Emeviler Dönemi'nde topraklar çok genişlese de **İslam'ın diğer milletlerce kabulü aynı oranda olmamıştır.**

ENDÜLÜS EMEVİ DEVLETİ (756- 1031)

Emevilerden sonra Abbasi Devleti, Endülüs topraklarını merkezden gönderdiği valilerince yönetmeye başlamıştır.

Ancak 756 yılında Emevi ailesine mensup Abdurrahman bin Muaviye Kurtuba'ya gelmiş ve yönetimi devralmıştır. Böylece Emevi Devleti kurulmuştur.

Endülüs Emevileri günümüzdeki bütün İspanya ve Portekiz topraklarına hâkim olmuştur.

Emevi Devleti'nin iç sıkıntılar yaşadığı dönemlerde Hristiyan İspanyol krallıklarının saldırılarıyla devlet topraklarının bir kısmını kaybetmiş ve daha sonra yıkılmıştır.

ENDÜLÜS EMEVİ DEVLETİ SONRASI İSPANYA

Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılmasından sonra İspanya'da; Bağımsız Emirlikler Dönemi (1031-1091), Murabıtlar Dönemi (1091-1147), Muvahhitler Dönemi (1147-1229) ve en sonunda Beni Ahmer Devleti Dönemi (1238-1492) yaşanmıştır.

1469'da Kastilya Kraliçesi Isabella ile Aragon Kralı Ferdinand evlenmiştir.

10 yıl sonra bu iki krallık birleşmişler ve **1492 yılında Beni Ahmer Devleti'ni yıkmışlardır.**

Bölgedeki Müslümanlar zorla Hristiyanlaştırılmaya çalışılmıştır.

Hristiyanlığı kabul etmeyen halk, 1492 yılından itibaren başta Kuzey Afrika olmak üzere değişik coğrafyalara göç etmek zorunda kalmıştır.

Bu göçler esnasında buradaki Müslüman ve Yahudilere, Osmanlı Devleti'nin büyük yardımları olmuştur.

ENDÜLÜS MEDENİYETİ VE BATI

Endülüs, Müslümanlar idaresinde yüksek ve parlak bir medeniyetin doğuşuna beşiklik etmiştir.

Aynı dönemde Batı'da akli faaliyetlerin yasaklanması nedeniyle karanlık bir dönem yaşamış ve Batılılar, Müslümanların kültürel gelişmesini fark edememiştir.

Hristiyanlar ancak Haçlı Seferleri'yle birlikte İslam medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuştur.

Batılılar, Arapça eserleri kendi dillerine tercüme etmeye başlamıştır.

XII. yüzyılın başlarında Tuleytula başpiskoposunun Bağdat'taki Beytü'l-hikme'ye benzer bir müessese kurmasıyla tercüme faaliyetleri sistemli hale geldi.

Orta Çağ Avrupası bu sayede eski Yunan felsefesini ve özellikle Aristo'yu tanıma imkânını bulmuştur. Böylece Avrupa'da bir zihin inkılabı meydana gelmiştir.

İbn-i Rüşd; Aristo üzerine yazdığı şerhlerden başka "Tehafütü Tehafütü'l-felâsife" adlı eseriyle Avrupa'da İtibar edilen bir filozof hâline gelmiştir.

Eserleri, Paris Üniversitesinde ve öteki akademik kurumlarda okutulan kitaplar arasına girmiştir.

Yahudi ve Hristiyan ilahiyat çevrelerine etki eden Musa b. Meymun ve İbn-i Bacce; Albert Magnus , Spinoza ve hatta Immanuel Kant gibi Avrupalı bilim insanlarını etkilemiştir.

Tıp alanında yapılan tercümeler sayesinde, XII. yüzyıla kadar Avrupa'da hâkim olan batıl anlayış, yerini modern anlamda tedavi usullerine bırakmıştır.

Pirinç, şeker kamışı ve pamuğu İspanya'ya ve dolayısıyla öteki Avrupa ülkelerine ilk tanıtanlar Endülüs Müslümanlarıdır.

Suyun buharlaşarak azalmasını önlemek için yer altından kanallarla naklîni İspanya'da ilk defa Müslümanlar uygulamıştır.

İslam mimarisi fethedilen yerleri etkilemiş ve buradaki mimariden de etkilenmiştir.

Kurtuba Camisi ve El Hamra sarayı günümüze kalan önemli mimari eserlerdendir.

XII. yüzyıldan itibaren bazı İspanyol ve Portekiz krallarının yaptırdıkları saraylar, Kurtuba'daki sarayların adeta birer kopyasıdır.

Kitabeleri bile Arapça yazılmış olan bu saraylara, Sevilla Alkazar'ı en güzel örnektir.

ABBASİ DEVLETİ (750- 1258)

Abbasilerin Emevilere karşı başlattıkları isyan başarıya ulaşmış ve Ebu'l-Abbas, Kûfe 'de halife ilan edilmiştir.

Abbasiler, ikinci halifeleri **Ebu Cafer el-Mansur zamanında Bağdat şehrini kurarak burayı devletin merkezi hâline getirmiştir.**

Halife Mansur Dönemi'nde, Arap ve mevali arasındaki fark ortadan kalkmıştır ve İranlılar, devlet içinde etkin hâle gelmiştir.

Abbasi halifeleri, Sasanilerin yönetim yapısını örnek alarak vezirlik kurumunu kurmuştur.

Abbasi Devleti, Harun Reşid zamanında en parlak günlerini yaşamıştır.

Abbasiler, her ne kadar geniş topraklara hükmedip kültürel alanda gelişmiş olsa da ilk yıllardan itibaren devletten kopmalar başlamıştır.

Endülüs Emevileri 'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra

- Fas'ta İdris'iler,
- Tunus'ta Ağlebiler gibi bağımsız ve yarı bağımsız devletler ortaya çıkmaya başlamıştır.
- Tolunoğulları ve 935-969 yılları arasında İhşidler gibi Türk devletleri, Mısır ve Suriye'ye hâkim olarak batıdaki Abbasi sınırını daraltmışlardır.
- Maverâünnehir' de Samaniler, Horasan'da Tahiriler halifeye bağlı olmakla beraber iç ve dış işlerinde tamamen bağımsız hareket etmemiştir.

ABBASİ DEVLETİNİN YIKILIŞI

Abbasiler, bütün olumsuzluklara rağmen siyasi yaşamını 1258 yılına kadar devam ettirmiştir.

Bu tarihte Cengiz Han'ın torunu Hülagü, Bağdat şehrini işgal ederek Abbasi Devleti'ne son verdi.

Abbasi ailesinden **el- Müstansır, Memlûk Sultanı Baybars tarafından Kahire'de halife ilan edilmiştir.**

Böylece halifelik makamı, 1517'de Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'in Memlukluların ortadan kaldırmasına kadar Abbasi ailesinde kalmıştır.

ABBASİLERDE SOSYAL HAYAT VE DEVLET TEŞKİLATI

Abbasilerde, İslam toplumu genel olarak havas ve avam denilen iki tabakadan oluşuyordu.

Halifenin yakınları, vezirler, emirler, kadılar, âlim ve kâtipler havas tabakasında iken esnaf ve sanatkârlar, çiftçiler, askerler, köleler ve diğer gruplar da avam tabakasına mensuptu.

Sosyal sınıflardan biri de **zimmi denilen Yahudi ve Hristiyanlardan** oluşan gruptu.

Talas Savaşı'nda ele geçen Çinli esirler arasında İslam dünyasında kâğıt yapımını başlatacak ustalar bulunuyordu.

Bu esirler 756 yılında Semerkant'ta kâğıt imalathanesi kurdular.

Avrupa'da ise kâğıt imalatına ancak XIII. yüzyıldan itibaren başlanmıştır.

Abbasi şehirlerinde asayiş, Şurta teşkilatı tarafından sağlanırdı.

Halifelerin siyasi otoritelerinin zayıflaması üzerine devlet erkânı arasında ortaya çıkan iktidar mücadelesine son vermek maksadıyla kurulan kuruma Emirü'l-ümerâk deniyordu.

Bu kurumun başındaki kişi olan Emirü'l-ümera, geniş yetkilere sahip olduğundan hutbe ve sikkelerde halifenin isminden sonra geçmekteydi.

Harun Reşid Devri'nden itibaren ise **kadılıkudatlık (baş kadılık) makamı** kuruldu.

Abbasiler Devri'nde siyasi, iktisadi ve dinî sebeplere dayanan isyanlara sık sık rastlanmaktadır.

İsyan hareketinin altında milliyetçilik düşüncesinden daha çok özellikle İran kökenli dinî ideoloji (eski İran dinlerini canlandırma) yatıyordu.

Bu isyanları bastırmak için Divanü'z-zenadika adlı bir müessese kurulmuştur.

ABBASİ DEVLETİNDE DİVANLAR

- Abbasiler, devlet işlerini görüşmek için farklı divanlar kurmuştur.
- **Devletin mali işlerine** **Divân-ü Beytû'l-mâl,**
- **Askerî işlere** **Divanü'l-cevş,**
- **Resmî yazışmalara** **Divan'ı-tevki,**
- **Posta ve gizli istihbarat hizmetlerine** **Divanü'l-berid,**
- **İdari haksızlıklara ve adli hatalara** **Divan'ı-mezalim bakardı.**

ABBASİ DEVLET TEŞKİLATINDA TÜRKLER

747 yılında büyük bir ordu ile batıya doğru ilerlemeye başlayan **Çin'in, Orta Asya'daki sert tutumu Türklerin Müslümanlara yakınlaşmasını sağladı.**

Türklerin desteğini alan Müslüman Araplar, 751'de Talas Savaşı'nı kazandı.

Böylece Orta Asya'da, Çin hâkimiyetinin kurulması engellenmiştir.

Talas Savaşı sonrasındaki yakınlaşma ile Türkler, Müslümanlığı kabul etmeye başladı.

Abbasilerin uyguladığı politika gereği Türklere devlet içinde görevler de verildi.

Bizans'tan gelebilecek tehditleri önlemek için merkezi Antakya olan **Avasım eyaleti** kurularak **Türklerden oluşan askerî birlikler bu şehirlere yerleştirilmiştir.**

Halife Mu 'tasım Bağdat'ın kuzeyinde sadece Türklere ait olan Samarra şehrini kurdurmuştur.

Türk komutanlar, Halife Mütevekkil 'den itibaren halifelerin belirlenmesinde bile rol oynadılar. Bu durum, Şii bir hanedan olan Büveyhilerin Bağdat'ı ele geçirmesine kadar devam etti.

Bu olaydan sonra **Abbasi halifeleri, bütün siyasi ve askerî otoritelerini kaybetti.**

Büveyhiler, istediklerini halife yapıyor, istemediklerini de hiçbir zorlukla karşılaşmadan bertaraf edebiliyorlardı.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, 1055 yılında Bağdat'ı kurtararak halifeye dinî itibarını iade etti.

Halifeler, yarım asır kadar Selçukluların siyasi hâkimiyetleri altında varlıklarını devam ettirdi.

Başta Bağdat olmak üzere büyük şehirlerde medreseler kuran Selçuklular, fikrî bakımdan da Şiilerle mücadele etti.

MISIR'DA KURULAN TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ

TOLUNOĞULLARI DEVLETİ (868-905)

- Ahmed b. Tolun tarafından **Mısır'da kurulmuş ilk Müslüman Türk devletidir.**

Mısır'a naib olarak gönderilen Tolunoğlu Ahmed, Abbasi Devleti'ndeki siyasi istikrarsızlıktan yararlanarak bağımsızlığını ilan etmiştir.

884'te vefat eden Tolunoğlu Ahmed' in yerine geçen oğlu **Humâreveyh zamanında Tolunoğulları en parlak dönemini yaşamıştır.**

Taht kavgaları nedeniyle devletin yıkılış süreci başlamıştır. Mısır'da karışıklıkların devam ettiği 905 yılında Abbasi ordusu Mısır'a girerek Tolunoğulları hâkimiyetine son vermiştir.

Tolunoğulları tarafından yaptırılan **Tulûniyye Camisi ise Mısır'da Türk usulü yaptırılan ilk cami olup aynı zamanda minare geleneğini burada başlatan mimari bir eserdir.**

İHŞİDÎLER (935-969)

Mısır'da kurulmuş ve Suriye'de hâkimiyet kurmuş Müslüman Türk devletidir.

Bu devletin adı, kurucusu Muhammed b. Tuğç'a verilen "ihşîd" unvanından gelmektedir.

Muhammed b. Tuğç, 935'te Mısır'a vali olarak tayin edilmiş ve böylece Mısır'da İhşidler Dönemi başlamıştır.

Türkler ilk kez bu dönemde kutsal topraklar (Hicaz bölgesi) üzerinde hakimiyet kurmuştur.

Fatimiler 969 yılında Fustat'a girmiş ve İhşidler Devleti'ne son vermiştir.

Tolunoğulları ve İhşîdîlerin kısa ömürlü olmasının en büyük sebebi Yöneticilerin Türk, halkın Arap olmasıdır.

EYYUBÎLER (1171-1250)

Mısır'da kurulmuş Orta Doğu, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika'da hüküm sürmüş Müslüman Türk devletidir.

Devlet adını hanedanın kurucusu Salahaddin Eyyubi'nin babasından almıştır.

Salahaddin Eyyubi, Zengi Atabeyi Nureddin Mahmud Zengi'nin en büyük yardımcılarında ve emirlerinden biri olmuştur.

Fâtîmi Devletinde vezirlik yapan Salahaddin Eyyubi Nureddin Zengi'nin teşvikiyle 1169-1171 yılları arasında Mısır'daki Fâtîmi rejimini yavaş yavaş etkisiz hâle getirmiştir.

Daha sonra Fâtîmi hilafetine son vererek Mısır'da Abbasiler adına 1171'de hutbe okutmuştur. Nureddin Zengi'nin ölümü üzerine Salahaddin, 1174'te Suriye'ye hâkim olmuştur.

Haçlılara karşı başarıyla mücadele eden Salahaddin Eyyubi, 3-4 Temmuz 1187 meydana gelen Hittin Savaşı'nda Haçlıları büyük bir yenilgiye uğratmış ve Kudüs'ü fethetmiştir. Bu zafer III. Haçlı Seferi'nin düzenlenmesine neden olmuştur.

Salahaddin Eyyubi, III. Haçlı Seferi'ne karşı İslam dünyasını başarıyla savunmuştur.

Mekke ve Medine'ye önem veren Salahaddin Eyyubi, "Hadimü'l- Haremeyn" (Mekke ve Medine'nin hizmetkârı) unvanını kullanan ilk hükümdar olmuştur.

Salahaddin Eyyubi'nin ölümünden sonra ülkede taht kavgaları ve iç karışıklıklar yaşanmıştır.

Memlûklüler etrafında toplanan muhalifler 30 Nisan 1250 tarihinde Sultan Turan Şah'ı öldürmüş ve böylece Mısır'da Eyyubiler Devri sona ermiştir.

MEMLÛKLULAR (1250-1517)

Mısır'da kurulmuş ve Suriye ile Hicaz'da hüküm sürmüş Müslüman Türk devletidir.

Mısır da Eyyubi ordusundaki Türk asıllı azatlı emirler tarafından kurulan Memlûkluların (Kölemenler) ilk hükümdarı Aybek'tir.

Memlûklüler asker olduklarından askerî bir yönetim kurmuşlardı.

Yönetimin başında ve kilit noktalarda yüksek dereceli emirler bulunurdu. Sultan da bu emirlerden biri olmuştur.

Genel olarak Memlûklularda hükümdarlık babadan oğula geçmezdi.

Sultan Kutuz Dönemi'nde İslam Dünyası'nı tehdit eden Moğollara karşı 1260'ta **Aynicâlut Savaşı** kazanılmış ve Suriye'nin büyük kısmı Memlûkluların eline geçmiştir. Böylece Memlûklüler, İslam dünyasının en büyük devleti hâline gelmiştir.

İlhanlıların 1258'de Abbasi Devleti'ni ortadan kaldırması üzerine Sultan **I. Baybars, Abbasi ailesinden birini halife ilan ederek Abbasi hilafetini Mısır'da yeniden kurmuştur.**

Böylece hilafetin koruyucusu sıfatıyla bütün İslam dünyası üzerinde nüfuz sahibi olmuştur.

Sultan Baybars hükümdarlığı döneminde İlhanlılar ve Haçlılarla başarılı bir şekilde mücadele etmiştir.

Memlûk Devleti, **Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sonucunda** 1517'de sona ermiştir.

BİLİM MEDENİYETİ

- Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirlerden, Müslümanlara okuma-yazma öğretenlerin serbest bırakılması, Hz. Muhammed'in eğitime verdiği önemin bir göstergesidir.
- Hz. Muhammed'in tıp tahsili için Müslümanları hatta henüz Müslüman olmayanları da o günün en önemli bilim merkezi olan İran'daki Cündişapur'a göndermesi bilime verdiği önemin bir başka kanıtıdır.

Dört Halife Dönemi'nde "Küttab" adı verilen ilköğretim seviyesindeki kurumlarda, mescitlerde ve camilerde ilim öğrenimine devam edilmiştir.

- İslam dünyasında gerçek anlamıyla ilk kütüphane Emevi halifesi tarafından Sam'da kurulmuştur.
- Abbasiler Dönemi'nde, bilgelik ve hikmet evi anlamına gelen Beytü'l-Hikme'nin kurulması İslam medeniyetinde bir dönüm noktasıdır.

Beytü'l-Hikme

- Beytü'l-Hikme, bir araştırma ve eğitim kurumu olup Abbasi Halifesi el-Me'mun tarafından kurulmuştur.

Bilgelik evinin en önemli görevleri:

Dönemin ünlü astronom, matematikçi ve hekimlerini bir araya getirmek ve bilimin çeşitli alanlarındaki belli başlı eserleri Arapçaya çevirmektir.

Grekçe, Süryanice, Sanskritçe ve Farsça gibi dillerden tercüme edilen çok sayıda eser, Hizanetü'l-hikme adı verilen kütüphanede toplanmıştır.

Bu dönemde Beytül Hikme, Orta Çağ'ın en zengin kütüphanesi ve ilmî araştırma merkezi hâline gelmiştir.

Suffe nedir?

İslam devletinin başkenti olan Medine'de Hz. Peygamber'in gündelik hayatını ve faaliyetlerini sürdürebileceği bir mescit yapılmıştı.

Mescid-i Nebevi adı verilen bu yapı üç bölüme ayrılarak

Birinci bölümü Hz. Muhammed'in ailesine,

İkinci bölümü ibadete,

Üçüncü bölümü de eğitim ve öğretim faaliyetlerine tahsis edilmiştir.

Eğitim ve öğretim faaliyetleri için ayrılan kısma Suffe adı verilmiştir.

Suffe daha sonraki dönemlerde İslam dünyasındaki ilk medrese olarak kabul edilmiştir.

İlimlerin Sınıflandırılması

Aklî ilimler: Felsefe, coğrafya, astronomi, matematik, tıp gibi ilimlere "Aklî ilimler" denmiştir.

Dinî ilimler-İslami ilimler (Naklî ilimler): İslam'ın en temel iki kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in Sünnet 'ini anlamaya yönelik tefsir, hadis, fıkıh (hukuk), kelam gibi ilimlerdir.

İslam Medeniyetinde Âlimler

XII. yüzyıla kadar İslam âlimleri Eski Yunan ve Hintli düşünürlerin eserlerini incelemiş diğer yandan da bilimde farklı yaklaşım ve metotlar geliştirmişlerdir.

İslam âlimleri, dogmatizme sapmadan özgürce ve cesaretle ilmî çalışmalarını sürdürmüştür.

İslam medeniyetinde gelişen bilim ve bilim anlayışı, sadece İslam dünyasını değil bütün insanlığı aydınlatmıştır.

Avrupa'nın İslam medeniyetinden etkilenmesi Haçlı Seferleri, Akdeniz ticaretinin gelişmesi, İslam fetihleri, İspanya'da kurulan medreseler, tercüme faaliyetleri gibi gelişmeler sayesinde olmuştur.

Müslüman bilginlerin eserleri başta Avrupa'nın bilim dili olan Latince olmak üzere İbranice ve zaman zaman da yerel dillere çevrilmiştir.

Bu çalışmalar **Avrupa'da, Rönesans ve Reform hareketleri** 'nin başlamasına zemin hazırlamıştır.

Müslümanlar, fethettikleri topraklardaki idari ve fennî kurumlara dokunmadılar.

İran'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra Cündişapur Akademisi, İslam Devleti'nin fen ve tıp merkezi olarak yaşamaya devam etmiştir.

Selçuklu Veziri Nizamülmülk tarafından kurulan Nizamiye medreseleri birçok ilim adamı ve mütercimin Bağdat'a akın etmesine sebep olmuştur.

İlk Selçuklu hastanesinin Nişabur 'da Nizamülmülk tarafından yaptırılan Bîmaristan olduğu bilinmektedir.

İsfahan ve Bağdat'ta Melikşah'ın yaptırmış olduğu rasathanelerde, Ömer Hayyam ve İsfizârî gibi bilim adamları çalışmıştır.

Ömer Hayyam 'ın içinde bulunduğu bir heyet, Melikşah adına 1 Mart 1079'u başlangıç kabul eden Celâli takvimini hazırlamıştır.

Bağdat ilim havzasında yetişen bazı ilim adamları

- Cebirin kurucusu sayılan el-Harezmi,
- İslâm felsefesinin ilk temsilcisi Kindi,
- Modern kimyanın kurucusu Cabir,
- Astronomi âlimi Fergana ve el-Belhî
- Tabip ve matematikçi el-Harrânî,
- Tabip, kimyacı ve filozof er-Razi
- Astronomi âlimi Bettânî,
- Matematik, astronomi, coğrafya, jeoloji, eczacılık alanında Biruni
- Câhız, İbn Kuteybe ve Müberred gibi edipler.

Farabi (870-950)

- Batı'da Alfarabius, Abu Nazar gibi isimlerle tanınan **Farabi'nin asıl adı Muhammed'dir.**
- Kazakistan'da bulunan Farab şehrinde doğduğu için **"el-Farabi"** olarak anılmıştır.
- **Farabi, mantık ilmine katkılarından dolayı Aristo'dan sonra "İkinci Öğretmen" lakabıyla anılmıştır.**
- **İslam dünyasında siyaset felsefesinden ilk bahseden filozof olan Farabi,** başta İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd olmak üzere hemen hemen bütün önemli Müslüman filozofları etkilemiştir.
- **Farabi, müzikte sesleri notalarken logaritmayı icat etmiştir.**
- **Musiki alanındaki eserinde ud ve kanun gibi müzik aletlerinden ilk defa bahseden kişi Farabi'dir.**

İbn-i Sina (980-1037)

- Buhara yakınlarındaki Afşana köyünde doğmuştur.
- Fıkıh, kelam, mantık, felsefe, tıp, astronomi, jeoloji ve matematik ilimlerinde tahsil gören **İbn-i Sina, Batı'da Avicenna, İslam âleminde ise Şeyh el-Reis adıyla anılmıştır.**
- İbn-i Sina, öğrencisi el-Cüzcanî ile gözlemevi kurmuş ve bu gözlemevine ait araç ve gereçleri kendisi çizmiştir.

- Ufuk açısını ölçmeye yarayan ve **“azimut halkası”** adı verilen büyük boyutlu bir gözlem aleti yapıldığı bilinmektedir.
- **Bu ölçme aracı daha sonra yıldızlar arası açısal uzaklıkları ölçmek üzere teleskoplara uygulanmıştır.**
- **İbn-i Sina’nın en önemli eseri, tıp alanında yazmış olduğu “el-Kanun fi’t-Tıp” tır.**
- Tıp ansiklopedisi niteliğindeki bu eser XIX. Yüzyıla kadar Doğu ve Batı dünyasında el kitabı olarak kullanılmıştır.
- Batı’da; **“Tabip olmak İbn-i Sinacı olmaktır.”** sözü deyim gibi kullanılmaktadır.
- Şeker hastalığını tespit etmeyi başaran İbn-i Sina, nabız inceleme yöntemiyle damar ve kalp hastalıklarını belirlemiştir.
- **İbn-i Sina, akıl hastalıklarının meşguliyet, şok, telkin ve müzik ile tedavi edilebileceğini belirtmiştir.**
- Ay’daki büyük kraterlere genellikle bilim tarihinde önemli yeri olan bilim insanlarının isimlerini vermektedir. Bu isimler arasında yer alan Türk İslam bilginlerinden biri de **İbn-i Sina**’dır.

İmam Gazali (1058-1111)

- Gazali, Horasan’ın Tus şehrinde doğmuştur.
- **Gazali; fıkıh, hadis, akait, gramer, felsefe gibi ilimlerde eğitim almıştır.**
- **Gazali’nin hocası olan Cüveynî ’ye göre Gazali derin bir denizdir.**
- **Gazali, Nizamiye Medresesi’nde baş müderrislik yapmıştır.**
- Kişinin kendi mezhebini zihnî ve aklî faaliyetleriyle yine kendisinin bulması gerektiğini savunan **Gazali’ye göre şüphe gerçeğe ulaşmanın tek yoludur.**
- **En ünlü eseri “İhya’ü Ulümi’d-Din” de bozulmuş bir toplumu ıslah etme, tekrar Kur’an ve Sünnet temelleri üzerine oturtma ve ona asıl İslami erdemlerini yeniden kazandırmaya çalışmıştır.**

Endülüslü Zehravî (936- 1013)

- **İslam dünyasının en ünlü cerrahıdır.**
- Kaleme aldığı **el-Tasrif** isimli eserinde döneminin cerrahi bilgilerini ve yeni yöntemleri tanıtmıştır.
- **Bu eserinde yaraların ateşle dağlanması ve ameliyatlarda kullanılan aletlerin resimlerine yer vermiştir.**
- Deney amacıyla hayvanlar üzerinde ve kadavrada çalışmalar yapan Zehravî ’nin, batı cerrahi uygulamalarının gelişmesinde, büyük etkisi olmuştur.

Not: İtalya, İspanya ve Güney Fransa’dan birçok kimse İslam Endülüs medreselerine tahsile gelmiştir. İslam medreselerinden mezun olanlar, Avrupa’daki okullarda öğretmen olmuştur.

İbn-i Rüşd (1126-1198)

- Kurtuba 'da doğan İbn-i Rüşd, felsefeden tıbbı çeşitli bilim dallarıyla ilgili yaklaşık 94 eser yazmıştır.
- Batı'da Averroes adıyla bilinir.
- **Aristo'nun en büyük yorumcusu olarak kabul edilir.**
- XII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da "Latin İbn-i Rüşdçülük" denilen bir felsefe ve bilim ekolü oluşmuştur.
- **Ünlü Astronom Batlamyus'un evren modelini eleştiren İbn-i Rüşd, yeni gezegen modellerinin oluşturulması gereğini ortaya koymuştur.**
- **Yaptığı gözlemlerle güneş lekelerini ilk defa gözlemleyen bilginidir.**
- **Tıp ve optik alanında da çalışmaları olan İbn-i Rüşd, gözün retina tabakasının işlevini açıklamıştır.**

Ekoller

- Müslümanlığı kabul eden kişilerin sorunlarını İslam prensiplerine göre çözmek için bazı âlimler fikir bildirmiştir.
- Mezhep imamı olarak kabul edilen **İmam Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafi, İmam Ahmet b. Hanbel** bunlardan bazılarıdır.
- **Bu şahsiyetler, Müslümanlara Kur'an ve Sünneti, kendi anlayışlarına göre açıklamıştır.**
- Mezheplerin ortaya çıkışının nedeni insanidir.
- İnanç ve temel ibadetlerde mezhepler arasında fark yoktur.
- İslam dünyasında felsefe ve bilimde özellikle IX. Yüzyılın ortalarından itibaren büyük gelişmeler yaşanmıştır
- Müslümanlar farklı görüşlere karşı kendi dinlerini savunma gereği duymuştur.
- Böylece İslam düşüncesinde önemli bir yer tutan Kelam ilmi doğmuştur.
- Kelam âlimleri arasında büyük günah işleyen kişinin durumu ve yeri, insanın davranışlarındaki sorumluluk derecesi, adalet ve Allah'ın sıfatları; münakaşa konusu olmuştur.
- Bu tartışmalar **Kaderiye, Cebriye, Mutezile, Meşşaiyye, Eşariye ve Maturidiye** gibi kelami ekollerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İslam Medeniyetinde Sanat

- **Putı tapma geleneği, İslam'ın ilk yıllarında tasvir yasağı koyulmasının ana nedenlerinden biri olmuştur.**
- Bu yasak ile **Tevhit anlayışı, kalıcı hâle getirilebilmiştir.**
- Özellikle canlı resme ve heykele hoş bakılmadığı için Müslümanlar arasında soyut resim diyebileceğimiz, **hüsnü-hat, tezhip, ebru, minyatür** gibi sanatlar gelişmiştir.
- İslam sanatında doğada mümkün olmayacak şekilde dal, yaprak ve çiçeklerin tekrarı ile geometrik düzenleme sık sık kullanılmıştır.
- Böylece her türlü tezhip ve tezyinat önemli sanat dallarından olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in kutsallığı ve ona gösterilen saygı, bütünüyle İslam'a özgü olan hat sanatının doğmasını sağlamıştır.

(<https://t.me/tarihogretmeni>)

Telegram Kanal Linkimizdir

HAZIRLAYAN

CENAN ŞİRİN

VI. ÜNİTE

TÜRKLERİN İSLAMİYETİ KABULÜ

VI. ÜNİTE

TÜRKLERİN İSLAMİYET'İ KABULÜ

Gök tanrı Dini

- Tanrı birdir eşi ve ortağı yoktur.
- Yeryüzü, gökyüzü yani kâinatın yaratıcısı olan Tanrı, görülmez ve şekillendirilmez. Yani put ve putlaştırma hâli yoktur.
- Eski Türk dininde mabet ve din adamlarına rastlanmaz.
- Darda kalan Türk, Tanrısına yalvarıp yakarırken de sevinç ve şükranını ifade ederken de gayet sade bir ibadette bulunurdu.
- Eski Türklerde ataların ruhlarının azapta kalmaması için yılın belirli günlerinde Tanrı adına kurbanlar kesilirdi.

TÜRKLERİN İSLAMİYET'İ KABULÜ

Geniş sahada yaşayan Türkler, farklı zamanlarda yaşadıkları çevreye göre çeşitli dinlere inanmıştır.

- Türklerin bir kısmı, Kök Türk Devleti zamanında Budizm'e, Uygurlar Dönemi'nde Manihaizm'e inanmıştır.
- Hazarlar, Museviliği kabul ederken Peçenekler, Kumanlar ve Bulgarlar gibi Türkler de Hristiyanlığı tercih etmiştir.

Ancak bu dinler Türklerin kimliklerini kaybetmesine neden olmuştur.

Türkler'in Müslümanlarla İlk Temasları

Türkler, 642 Nihavend Savaşı'ndan sonra Müslümanlarla temas etmeye başlamıştır.

İran'da kurulan Sasani Devleti'nin yıkılmasından sonra Türklerle Araplar arasında yaklaşık elli yıl süren mücadeleler yaşanmıştır.

Emevi Dönemi'nden (661-750) itibaren ise Türkler, İslamiyet'in hizmetinde yer almaya başlamıştır. Ancak, Emevilerin Arap olmayanlara uyguladığı olumsuz politika, Türklerin İslamiyet'e geçişini geciktirmiştir. (Mevali Politikası)

746'da Horasan'da başlayan ve Emevi Hanedanı'nın yıkılarak Abbasilerin iktidara gelmesini sağlayan isyan hareketinde, Abbasileri destekleyen Türkler önemli rol oynamıştır.

Abbasiler Döneminde Türkler

- **Abbasi Devleti kurulduktan hemen sonra meydana gelen 751 Talas Savaşı'nda Araplar, Türkler ile Çinlilere karşı savaşmıştır.**

Batı Türkistan hâkimiyeti üzerinde önemli etkisi olan Talas Savaşı'nı, Araplar kazanmış ve böylece Türklerin bu bölge üzerindeki üstünlüklerinin devamı sağlamıştır.

Bu olaydan itibaren Türkler ve Arapların ilişkileri olumlu bir yönde gelişmiş ve böylece İslamiyet yavaş yavaş Türkler tarafından benimsenmeye başlanmıştır.

Ancak bu geçişler münferit bir şekilde olmuştur.

Bu dönemde Abbasilerin, Emevilerden farklı olarak müsamaha, eşitlik, adalet ilkelerini uygulamaları ve ümmetçi politika izlemeleri, Türklerin İslamiyet’i kabulünü kolaylaştıran en önemli sebeplerdendir.

Türklerin İslamiyet’i Kabulü

Türk dünyasında, İslamiyet ilk defa Maverâünnehir Bölgesi’nde ticaret ve ilim faaliyetlerinin etkisiyle yayılmaya başlamıştır.

960 yılında 200 bin çadırılık Türk topluluğu Müslüman olmuştur.

Bu Türkler, Karahanlı Devleti’nin hâkim olduğu yerlerdeki Türk boylarından olan Yağma, Çiğil, Karluk ve Tuhsilerdir.

Oğuzlar da aynı yüzyılın ikinci yarısında İslam dinini kabul etmeye başlamıştır.

Türklerin İslamiyet’i Niçin Kabul Etti?

Türkler diğer dinlere karşı engin bir hoşgörüye sahipti. İslamiyet de bir hoşgörü diniydi.

Eski Türk dini birlikte İslamiyet arasındaki benzerlik:

- **Tek tanrı inancı**
- **Ahret inancı**
- Aile kavramına verilen ehemmiyet, namus, temizliğe verilen ehemmiyet İslamiyet’teki cihat ve gaza anlayışı birlikte Türk-Cihan hakimiyeti düşüncesinin benzerlik göstermesi.
- Türk toplumunda sosyal sınıflar yoktu.
- İslam dininde de böyle bir ayrımın yapılmaması Türkler’in İslam’ı kabul etmelerinde etkili olmuştur.

Berberiler, Acemler ve Kürtler ‘in İslamiyet’i Kabulü

Kuzey Afrika’da yaşayan Berberiler ile Müslümanlar Hz. Osman Dönemi’nde ciddi çarpışmalar yaşanmıştır.

Emevilerin, Kartaca’yı fethi sonrası Berberiler, İslamiyet’i benimsemiştir.

Berberiler, zamanla Arap kültürünün etkisinde kalarak Araplaşmıştır.

Araplar, zamanla Acemlerle iç içe geçmiştir. Acemlerin de İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte çoğunun Araplaştığı görülmüştür.

Kürtler ise Müslümanlar ile ilk defa Hz. Ömer zamanında karşılaşmıştır.

Kürtler, Müslümanlara karşı İranlılar ile savaşmış ve İslam ordularına yenilen Kürtler, Müslüman olmaya başlamıştır.

NOT: Hz. Peygamber, Hendek Savaşı’nda “Kubbetü’l-Türkî” denilen Türk çadırında kalmıştır. Savaşı buradan yönetmiş ve ibadetlerini de burada yapmıştır.

İSLAMİYET'İN TÜRK DEVLET VE TOPLUM YAPISINA ETKİSİ

Karahanlı Devleti (840-1212)

- Orta Asya'daki ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlı Devleti; Karluk, Yağma, Çiğil ve Tuhsi boyları tarafından 840 yılında kurulmuştur.
- Devletin merkezi Balasagun olup bilinen ilk hükümdarı Bilge Kül Kadir Han'dır.
- Satuk Buğra Han, İslamiyet'i kabul eden ilk Karahanlı hükümdarıdır.
- Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını alan Satuk Buğra Han, Türkler arasında İslamiyet'in yayılması için mücadele etmiş ve bu nedenle El-Mücahit, El-Gazi unvanları ile anılmıştır.
- Karahanlı Devleti Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır (1042).

Doğu Karahanlı Devleti 1211'de Karahitaylar, Batı Karahanlılar ise 1212 yılında Harzemşahlar tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Gazneli Devleti (963-1187)

Samanilerin Türk komutanlarından Alp Tegin tarafından 963 yılında başkenti Gazne olarak Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'da kurulan Müslüman Türk devletidir.

Gazneli Mahmut, devlete en parlak dönemini yaşatmıştır.

Gazneli Mahmut, Hindistan üzerine 17 sefer yaparak İslamiyet'in Hindistan'da yayılmasına katkı sağlamıştır.

Abbasi halifesi, İslam dünyasına yaptığı hizmetlerden dolayı Gazneli Mahmut'a "Sultan" unvanını vermiştir.

Sultan Mesut Dönemi'nde Gazneliler, 1040 yılında Selçuklularla yaptıkları Dandanakan Savaşı'nda yenilerek Hindistan'a çekilmek zorunda kalmıştır.

Gazneli Devleti bu savaştan sonra zayıflama sürecine girmiş, Gurlar tarafından Hüsrev Melik'in esir edilmesiyle 1187'de son bulmuştur.

Türk kültür ve medeniyetinin Karahanlılardan itibaren İslam kültür ve medeniyetiyle karşılaşp kaynaşması Türk İslam medeniyetinin temellerinin atılmasını sağlamıştır.

İlk Türk İslam devletlerinden olan Gazneliler, Samaniler vasıtasıyla Abbasilerden aldıkları teşkilatı geliştirerek Büyük Selçuklulara ve daha sonraki Türk İslam devletlerine iletmıştır.

Türk cihan hâkimiyeti düşüncesi Türk kağanlarının en büyük idealiydi. Bu ideal İslami dönemde de cihat anlayışı ile yaşamaya devam etti.

İlk Türk devletlerinde görülen kut anlayışı İslamiyet'le birlikte "Allah'ın nasibi veya takdiri" olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla İslamiyet'i kabul ettikten sonra da hükümdarların gücünün kaynağı ilahidir.

İslamiyet’le birlikte hükümdar unvanlarında da değişiklik görülmüştür. Karahanlılarda hakan yerine “Arslan Han”, yabgu yerine “Buğra Han” ve şad yerine “İlig Han” kullanılmıştır. Gazneliler de ise hükümdarlar “emir ve sultan” gibi İslami unvanlar kullanmıştır.

- **Sultan unvanını ilk kullanan Türk hükümdarı Gazneli Mahmut olmuştur.**

- İslamiyet’le birlikte gelen diğer değişiklikler ise hükümdarlığın halife tarafından onaylanması, ülkede **halife adına hutbe okutulması ve basılan paraların üzerinde halifenin isminin yazılmasıdır.**
- İlk Türk İslam devletlerinde hükümdarlar **Tıraz denilen kendi ad ve lakaplarının yazılı olduğu, süslemeli özel giysiler giyerdi.**
- Resmî belgelerde **tevki ya da tuğra denilen mühür** kullanan hükümdarların değerli taşlardan yapılmış taht ve taçları vardı.

Saray önünde, namaz vakitlerinde, savaşlarda ve törenlerde **nevbet denilen müzikler çalınırdı.**

Sefere ya da bir yere giderken hükümdarların başının üstünde **Çetr denilen, ipek ve kadifeden yapılmış bir çeşit semsiye tutulurdu.**

Hükümdardan sonra devlet kademesinde en yetkili kişi vezirdi. Karahanlı vezirleri Türkçe yuğruş unvanını kullanırken, genellikle İran kökenli olan Gazneli vezirler hâce unvanını kullanmıştı.

Karahanlılarda devletin işleyişiyle ilgili önemli kararların alındığı **Meclis-i Âli** adında bir divan varken Gaznelilerde mali ve genel idari işlerden sorumlu olan **“Divan-ı Vezaret”** bulunurdu.

Ayrıca bu divanlara bağlı alt divanlar da vardı.

Türk İslam devletlerinde hukuk sistemi şeri ve örfi olmak üzere iki ana unsurdan meydana gelirdi. Şeri davalara bakan kadılar, dinle ilgili bütün işlerde yetkiliydi.

Hükümdarlar, devlet kurumlarının çalışmasını düzenleyen örfi mahkemelere başkanlık ederdi.

Karahanlı ordusu;

Görevleri saray ve hükümdarı korumak olan **saray muhafızları,**

Hükümdarın şahsına bağlı ücretli askerlerden meydana gelen **Hassa ordusu,**

Hanedan mensupları, valiler ve diğer devlet adamlarının kuvvetleri,

Devlete bağlı Türk boylarının kuvvetleri olmak üzere dört ana birimden oluşurdu.

Gazne ordusu ise

Görevleri saray ve hükümdarı korumak olan **Gulamlar,**

Eyalet ve bağlı devletlerin kuvvetleri, Türkmenler ile ücretli ve gönüllü birliklerden meydana gelirdi.

Türk İslam Dünyasında İlk Edebî Eserler

Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig (**Mutluluk veren bilgi**), Türk İslam edebiyatının günümüze kadar ulaşan ilk eseri olma özelliğine sahiptir.

Yusuf Has Hacip eserini 1070’te Doğu Karahanlı Hükümdarı Uluğ Kara Buğra Han'a Türkçe (Uyurca) olarak sunmuştur.

Eserde insanların hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğu elde edebilmek için nasıl bir yaşam sürmeleri gerektiği bilgisi verilmiştir.

Ayrıca ideal Türk devlet anlayışının özellikleri anlatılmıştır. Bu bakımdan eser bir **siyasetname** olarak kabul edilmiştir.

Divan-ü Lügat-it-Türk

Türk tarihinin ilk sözlüğü olup Türk dilinin abide şaheserlerindendir.

Kaşgarlı Mahmut, bütün Türk dünyasını gezip dolaştıktan sonra elde ettiği bilgileri bir araya getirdiği eserini 1077 yılında Abbasi Halifesi Muktedi Billah’a sunmuştur.

Divan-ü Lügat-it-Türk; **Araplara Türk dilini öğretmek, Türk milletinin yüceliği ve Türkçenin zenginliğini göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.**

Bir sözlük gibi hazırlanmış olan eser; Türklerin tarihi ve coğrafyası, örf ve âdetleri gibi konularda ansiklopedik bilgiler içermektedir.

Atabetül-Hakayık (Gerçeklerin Eşiği)

Eser XII. yüzyılda Edip Ahmet Yükneki tarafından yazılmıştır.
Eser içerik ve edebî yönüyle Kutadgu Bilig’in devamı olarak kabul edilmiştir.

Atabetül-Hakayık; Türk İslam kültürü içerisinde bireyin eğitimi ve toplum düzenini sağlamak için belirlenen unsurları Türk dili ile anlatan manzum bir eserdir.

İslamiyet’in hayata bakış felsefesini Türkler arasında yaymaya çalışan eser, bir **nasihatname niteliğindedir**.

Divân-ı Hikmet

Türk tasavvuf tarihinin ilk edebî eseridir.

Hoca Ahmet Yesevi’nin Türkçe olarak yazmış olduğu ve “hikmet” adı verilen şiirlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Divân-ı Hikmet; Hz. Peygamber’in yaşamı, dinî hikâyeler, dervişliğin özellikleri, cennet, cehennem, güzel ahlak gibi konuları içeren bir tasavvuf kitabıdır.

İslamiyet’in Türkistan, Balkanlar ve Anadolu’da yayılmasının temelini teşkil ettiği, bu uğurda mücadele edecek olan müritlere yol gösterici bir özelliğe sahip olduğu kabul edilmiştir.

OĞUZLARIN İSLAMİYET’İ KABULÜ

Oğuzlar kimdir?

Oğuzlar; Türkiye, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkmenistan Türklerinin ataları olarak bilinir.

Oğuz adına ilk defa Kök Türk Kitabeleri ’nde rastlanmaktadır.

Kök Türk Kitabeleri ’ne göre Oğuzlar, (İslam kaynaklarında Guz) dokuz boydan meydana gelmiş bir budundur.

Bundan dolayı Tokuz (Dokuz) Oğuz diye de anılır.
Kök Türkler Oğuzları kendilerine tabi kıldılar.
744 de Kök Türk Devleti yıkıldı ve yerini Uygur Devleti aldı.
Oğuzlar Uygur Devleti'ne tabi oldular.

OĞUZLARIN İSLAMİYET'İ KABULÜ

X. yy. ikinci yarısında, Oğuzlar arasında İslamiyet'in yayılmaya başlamıştır.

Oğuzlar arasında İslamiyet ancak XI. yüzyılda hâkim bir din hâline gelebilmiştir.

Oğuz boylarından Müslümanlığı kabul edenleri, etmeyenlerden ayırmak için onlara Türkmen adı verilmiştir.

Oğuzlar, Tuğrul Bey önderliğinde yeni bir Müslüman Türk devleti olan Selçuklu Devleti'ni kurmuştur.

1040 Dandanakan Savaşı'nı kazanarak İran'da tek siyasi güç hâline gelen **Tuğrul Bey**, **Sii Büveyhilerin baskı altında tuttukları Abbasi halifesini bu baskıdan kurtararak bozulan İslam birliğini yeniden sağlamıştır.**

Büyük Selçuklu Devleti'nin parçalanması üzerine Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'da bağımsızlığını kazanmıştır.

Türkiye Selçukluları, Suriye ve Filistin'deki diğer Türk emirlikleriyle birlikte Haçlı Seferleri'ne karşı İslam dünyasını başarılı bir şekilde korumuştur.

Doğudan gelen Moğol İstilasası, Türkiye Selçuklu Devleti'nin parçalanmasına neden olmuş ve Anadolu'da birçok beylik ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Beyliği süratle gelişerek bir cihan devleti hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti, İslam dünyasının lideri olarak Avrupa'da İslam kültürünün yayılmasını sağlamıştır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu (1040- 1157)

Oğuz Yabgu Devleti'nde **subaşı olan Selçuk Bey**, yabgu ile anlaşmazlığa düşünce kendine bağlı kişilerle birlikte **Cend şehrine** gelmiştir.

Burada Selçuk Bey, boyu ile İslamiyet'i kabul etmiş ve Saman Oğulları, Karahanlılar, Gazneliler gibi üç güçlü Müslüman devlet arasında kalmıştır.

Kuruluşa giden süreçte **Selçuklular, Gaznelileri 1035'te Nesâ'da, 1038'de Serahs'ta mağlup etmiştir.** İki ordu arasında **1040 Dandanakan Savaşı** meydana gelmiştir.

Dandanakan Savaşını kazanan Tuğrul Bey Büyük Selçuklu Devletini kurmuştur. 1043 yılında **başkenti, Rey şehri** olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya Yaptığı Akınlar

- **Tuğrul Bey komutanları Anadolu'nun fethi için görevlendirmiştir.**
- Bu seferler sırasında **Bizans** ile ilk karşılaşma Büyük Zap Suyu civarında olmuştur.
- Bu savaşta pusuya düşürülen Selçuklu kuvvetleri yenilgiye uğramıştır.
- Selçuklular, Gürcü-Bizans kuvvetlerini 18 Eylül 1048'de Pasinler Ovası'nda kesin bir bozguna uğratmıştır.

- **Pasinler Savaşı**'nın Bizans ve Büyük Selçuklu orduları arasında yapılan ilk önemli mücadele olduğu kabul edilir.

Not: 1015-1021 yılları arasında **Çağrı Bey** Anadolu'ya keşif amaçlı seferler yapmıştır.

Tuğrul Bey'in Bağdat Seferi (1055)

Tuğrul Bey Dönemi'nde Mısır'da egemenliğini sürdüren Fatımiler ve Bağdat'ta bulunan **Sii Büveyhoğulları**, Abbasilere yönelik yıkıcı faaliyetlerde bulunmuştur.

Tuğrul Bey 1055'te Bağdat'a girerek Büveyhoğulları'nın varlığına son vermiştir.

Halife Kaimbiemrillah Tuğrul Bey'e "Şark ve Garbın Sultanı" unvanını verdi.

Böylece İslam dünyasının siyasi liderliği Selçuklulara geçti.

Selçuklu hükümdarları bu olaydan sonra "**Sultan-ı İslam**" unvanını kullanmaya başlamıştır.

Alp Arslan (1063- 1072)

Tuğrul Bey'den sonra kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan 1063'te Selçuklu tahtına geçmiştir.

Bizans'ın doğudaki en önemli merkezlerinden olan **Ani Kalesi** 1064'te almıştır.

Selçuklu sorununu tamamen ortadan kaldırmak isteyen Bizans İmparatoru Romenos Diogenes (Romen Diyojen), büyük bir ordu ile harekete geçmiştir.

26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt-Ahlat arasında Rahve Ovası'nda meydana gelen savaşta Selçuklular, Bizans ordusundaki Türk asıllı askerlerin de Selçuklu saflarına geçmesiyle büyük bir zafer kazanmıştır.

26 Ağustos 1071 Malazgirt Savaşının Sonuçları

- Selçuklular, büyük bir zafer kazanmıştır.
- İlk defa bir Bizans imparatoru, bir Türk hükümdarına esir düşmüştür.
- Abbasi halifesi, Sultan Alp Arslan'a hediyeler göndermiş ve ona "İslam Ülkelerinin Sultanı" unvanını vermiştir.
- Bu zafer Avrupa'nın Bizans'a yardım etmek amacıyla harekete geçmesine ve **Haçlı Seferleri** için hazırlık yapmasına neden olmuştur.
- Ayrıca **Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış ve böylece Anadolu'nun fetih süreci hızlanmıştır.**

Sultan Melikşah Dönemi (1072- 1092)

Sultan Alp Arslan, Barzam Kalesi komutanı Yusuf el-Harezmi'nin hançeri ile yaralanmış ve kısa süre sonra şehit olmuştur.

Sultan Alp Arslan'ın veliaht tayin ettiği oğlu Melikşah, hükümdar olmuştur.

Alp Arslan'ın kardeşi Kavurt, Melikşah'ın sultanlığını tanımamıştır. (Kavurt İsyanı doğacak)

Mücadeleyi Melikşah kazanmıştır.

Melikşah, devlet merkezini İsfahan'a taşımıştır.

Bu dönemde Batı ve Doğu Karahanlı Devletleri hâkimiyet altına alındı. Gürcistan, Kudüs, Suriye, Yemen ve Aden fethedildi. Türk komutanları İzmit'e kadar Anadolu'nun büyük bölümünü fethettiler.

Bâtıniler

Sultan Melikşah Dönemi'nin önemli sorunlarından birisi de Selçuklu Devleti içinde Bâtini faaliyet merkezlerinin ortaya çıkmasıydı.

Hasan Sabbah 'ın gizli olarak yürüttüğü faaliyetler neticesinde **Bâtıniler**, 1090'da Kazvin yakınındaki Elburz Dağlarında **Alamut Kalesi'ni** ele geçirdi.

Sultan Melikşah, Bâtınilere karşı mücadele etmesi için komutanlarını gönderse de 1092'de ölümüyle harekât durmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı

- Melikşah'ın ölümünden hemen sonra taht kavgaları başladı.
- **Nizamülmülk** taraftarlarının desteklediği Melikşah'ın oğullarından **Berkyaruk**, kardeşiyle girdiği taht mücadelesini kazanarak tahta çıktı. İsyanları bastırdı.

Sultan Berkyaruk Dönemi'nin önemli olaylarından birisi de Haçlı Seferleri'nin başlamasıdır.

Antakya'yı ele geçiren Haçlılar, Kudüs'e kadar ilerledi.

Sultan Berkyaruk 'un kardeşi Mehmet Tapar 1099'da isyan etti.

Azerbaycan sınır olmak üzere Büyük Selçuklu Devleti ikiye bölündü. Batı kısmına Mehmet Tapar, doğu kısmında ise Berkyaruk sultan oldu.

Sultan Berkyaruk 'un ölümünden sonra Mehmet Tapar, Selçuklu tahtını 1105'te ele geçirdi.

Bu dönemde Suriye ve civarındaki Haçlı devletleri ile mücadele edildi.

Ayrıca Sultan Mehmet Bâtini faaliyetlerine karşı ciddi tedbirler aldı Ancak Mehmet Tapar 'ın 1118 yılında ölümü üzerine bu seferler sonuçsuz kaldı.

Mehmet Tapar öldükten sonra kardeşi Sencer tahtı ele geçirdi.

Sultan Sencer, Selçuklu Devleti'ni yeniden düzenleyerek "Sultan-ı Azam" unvanını aldı.

Selçuklu ve **Karahitay kuvvetleri** arasında 9 Eylül 1141'de **Katvan Savaşı** meydana geldi. Savaşı kaybeden Selçuklular yıkılma sürecine girdi.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Yıkılmasıyla Ortaya Çıkan Devletler ve Atabeylikler:

DEVLETLER:

- Irak Selçukluları (1118-1194)
- Kirman Selçukluları (1048-1187)
- Suriye Selçukluları (1078-1117)

- Türkiye Selçukluları (1075- 1308)

ATABEYLİKLER

- Şam Atabeyliği (Böriler) (1104-1154)
- Musul ve Halep Atabeyliği (Zengiler) (1127-1233)
- Azerbaycan Atabeyliği (İldenizliler) (1148-1225)
- Fars Atabeyliği (Salgurlular) (1148-1286)

Atabeylik

Selçuklularda şehzadeler küçük yaşlarda eyaletlere Melik olarak gönderiliyordu. Kendilerini yetiştirmek ve işlerini idare etmek üzere onlara birer Atabey tayin ediliyordu.

Şehzadeler büyüdükten sonra da onların veziri ve kumandanı olarak kalan bu Atabeyler, onların devlet adamı olarak yetişmelerinde faydalı oluyordu.

Ancak Atabeylerin, Melikleri sultanlığa kıskırtmak ve o sayede kendi mevkilerini yükseltmek maksadıyla sebep oldukları sarsıntılar devlete büyük zarar vermiştir.

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NDE YÖNETİM VE TOPLUM YAPISI

Selçuklularda ülke **hükümdar ailesinin ortak malı** kabul edilmiştir.

Töre ve yasaya aykırı olmamak şartıyla her hususta mutlak hâkim olan hükümdar, hiçbir zaman kutsal ve sorumsuz değildir.

İlk Türk devletlerindeki kut anlayışı Selçuklularda da devam etmiştir. **Buna göre hükümdarın emretme yetkisini doğrudan Allah'tan aldığına ve Allah adına hüküm sürdüğüne inanılmıştır.**

Sultan adına para bastırılır, fermanlara tuğrası çekilir ve ülkenin her tarafında adına hutbe okunurdu.

Savaşlarda ve gezilerde hükümdarın başının üstünde **Çetr** tutulurdu.

Ayrıca namaz vakitlerinde **nevbet** çalınırdı.

Büyük Selçuklu Devleti'nde Saray

Hükümdar, ailesi ve maiyeti ile sarayda yaşardı.

Hükümdarın şahsına bağlı olan saray, aynı zamanda devletin yönetildiği verdi.

Saray teşkilatında bazı görevliler şunlardır:

- **Caşnigir**, yemeklerden sorumludur.
- **Candar**, saray muhafızıdır.
- **Camedar**, hükümdarın ve saray görevlilerinin elbiselerinden sorumludur.
- Saray teşkilatında çalışanların başında olan ve onları denetleyen kişiye de **“hâcibü'l -hüccâb”** denirdi.

Büyük Selçuklu Devleti'nde Divan

Büyük Selçuklularda bütün devlet işleri **“Büyük Divan”** tarafından yürütülürdü.

“Divan-ı Saltanat” da denilen Büyük Divan'ın başında vezir bulunurdu.

Selçuklularda, Büyük Divan'a bağlı dört divan daha vardı. Bunlar;

- Devletin iç ve dış yazışmalarını yapan Divan-ı İnşa (tuğra),
- Bütün mali işlerinden sorumlu olan Divan-ı İstifa,
- Mali ve idari işleri teftiş eden Divan-ı İşraf
- Devletin askerî işleriyle ilgilenen Divan-ı Arz'dı.

Ayrıca Büyük Divan'a bağlı olmayan posta ve haberleşmeden sorumlu Divan-ı Berid, adalet işlerinden sorumlu Divan-ı Mezalim ve hatunun emrinde hizmet veren Divan-ı Hatun gibi divanlar bulunurdu.

Büyük Selçuklu Devleti'nde Hukuk

Selçuklu adalet teşkilatı **seri ve örfi hukuk** olmak üzere ikiye ayrılmıştı.

Seri hukuk sisteminde, davalara **kadılar** bakardı.

Din ile ilgili bütün işlerde yetkili olan kadılar evlenme ve boşanma işlemleri, Nafaka, alacak davalarına bakarlar noter vazifesi görürler ve vakıfları yönetirlerdi.

Kadıların başına **kadi'l-kudat** denilir ve sultan tarafından tayin edilirdi.

Örfi hukuk sisteminde davalara emir-i dâd bakardı.

Bugünkü adalet bakanı gibi olan emir-i dâd, gerektiğinde tutuklamalarda bulunabilirdi. Siyasi suçlar sultanın başkanlığındaki mahkeme olan Divan-ı Mezalim 'de hükme bağlanırdı.

Büyük Selçuklu Devleti'nde Ordu

- Selçuklu ordusu; devletin ve hükümdarın dayandığı başlıca kuvvet olan Gulaman-ı Saray askerleri, (hükümdarı ve sarayı korur)
- Sipahilerden oluşan ve her an sefere çıkmaya hazır olan Hassa Ordusu, İкта sahiplerinin verdiği İқта askerleri, Bağlı devlet askerleri, gönüllüler, ücretliler ve Türkmen kuvvetlerinden meydana gelmiştir.

Devletin kuruluşu sırasında rol oynayan Türkmenler zamanla ordudan tasfiye edilmiş ve yerleri Gulam sistemine göre yetişmiş askerler getirilmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti'nde İran Etkisi

Büyük Selçuklu Devleti, Türkler ve İranlılar olmak üzere başlıca iki gruptan oluşuyordu. Bu yüzden devlet teşkilatında iki grubun da etkisi görülürdü.

Selçuklularda vezirlik kurumunda Abbasi, Sasani ve Gazne tesiri vardı.

Devletin mülki teşkilatına İranlılar, askerî teşkilatına Türkler hâkim olmuştur.

Nizamülmülk'ün, Siyasetname adlı eserine göre Selçuklularda hükûmet teşkilatı ve ordu kurulurken İslam-İran geleneği esas alınmıştır.

Selçuklulardaki devlet teşkilatında İran etkisi görülmesine karşın; atabey, subaşı, tuğra, çavuş gibi teşkilatla ilgili Türkçe terimler kullanılmıştır.

Nizamiye Medreseleri

- Fâtîmi ve Bâtınîlerin yıkıcı faaliyetlerinin İslam dünyası için büyük bir tehlike olduğunu anlayan Büyük Selçuklu Devleti Sünnî medreseler kurmaya karar vermiştir.
- **İlki Nişabur 'da daha sonra Bağdat ve diğer önemli şehirlerde açılan Nizamiye Medreseleri** Sultan Alp Arslan ve veziri Nizamülmülk tarafından açılmıştır.
- Nizamülmülk, Büyük Selçuklu sarayında danışman olarak çalışan **Gazali'yi** “Şerefü'l-ümme” unvanı vererek **Bağdat Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak atamıştır.**

Büyük Selçuklu Devleti'nde Kültür ve Medeniyet

Eğitim ve öğretim faaliyetleri **Sultan Alp Arslan** zamanında belli bir programla sistemli hâle getirilerek devlet himayesi ile verilmeye başlanmıştır.

Bu sayede yüksek nitelikte bilginler yetiştirilmiş ve büyük bir ilim ordusu oluşturulmuştur.

Şii Fatımiler ve Bâtınîlerin yıkıcı faaliyetlerine karşı, kurulan ilim ordusu sayesinde devletin yapısı ve İslam dünyası kuvvetlenmiştir.

İslami bilimlerde Eş-Şirazî, Cüveynî, Gazzalî ve Er-Razî gibi âlimlerle birlikte diğer bilimlerde de önemli âlimler yetişmiştir.

Sultan Melikşah İsfahan ve Bağdat'ta rasathaneler kurdurmuştu.

Devrin en önemli matematik ve astronomi âlimleri;

Ömer Hayyam, İsfizârî, El-Vâsîtî'dir.

El-Hazini Büyük Selçuklu Devleti'nin enlem ve boylamlarını gösteren “Zic-i Sencerî” ‘yi hazırlamıştır.

Selçuklu Dönemi âlimlerince de üstünlüğü kabul edilen felsefe biliminde Muhammed bin Ahmed Bey hâkî, matematik ve astronomi bilimiyle ilgili çalışmalar yapmıştır.

Fizik biliminde El Savi önemli eserler yazmıştır.

Tıp alanında Sabur b. Sehl, İbnü't Tilmiz ve Ebu Said Muhammed bin Ali gibi ünlü hekimler yetişmiştir.

Selçuklu sultanları tarih biliminin gelişmesi için teşvik edici olmuşlardır.

Selçukluların kökenini anlatan anonim eser “Melik Name” ve “Ebu Tahir-i Hatuni'nin Tarih-i Al-i Selçuk” dönemin önemli eserlerdir.

Selçuklularda resmî dilin Farsça olması dolayısıyla edebiyatta Farsça kullanılmıştır.

Emir Muizzi, Ömer Hayyam, Enveri, Ezraki dönemin ünlü edipleridir.

Büyük Selçukluların sanata getirdiği yenilikler; Nizamiye Medreseleriyle medrese mimarisi ilk şeklini almıştır.

Girintili duvarları ve büyük avlu yapısıyla ilk defa medrese camiler yapılmıştır.

İsfahan'da bulunan Melikşah tarafından inşa edilen Mescid-i Camisi'nin planı Irak, İran ve Türkistan'da da uygulanmıştır.

Çini ile kaplı çok köşeli çatıları ve üzerlerindeki göz alıcı kumaş süslemeleriyle kümbetler Selçuklu mimarisinin en önemli eserleridir.

Selçuklular, uzaktan görülebilen silindir şeklinde yükseltilmiş kubbeleri ile kubbeli türbe anlayışını ortaya koymuştur. Merv'de bulunan Sultan Sencer Türbesi bu alanda abidevi bir örnektir.

Yüksek, silindirik, yivli, ince minare şekli Selçukluların İslam dünyasına bir diğer hediyesidir.

Selçuklular kendine has üsluplarıyla Selçuklu kufisi, sülüsü ve nesihî gibi hat türleri ortaya çıkarmışlardır.

Ayrıca bozkır kültürünü gösteren kuş, ejderha, boğa ve çift başlı kartal gibi hayvan tasvirlerinin yer aldığı kabartmalarla yapılar süslenmiştir.

Askerî müzik sultanların gücünü göstermekte olup sultanların kapılarında beş nevbet, meliklerde ise üç nevbet çalınmıştır. Kopuz, Türk tanburu, Türk borusu, Türk neyi ve bağlama önemli Türk müziği aletleriydi.